

FØRSTE STEG

NR. 4 / 2020

Et tidsskrift for barnehagelærere
fra Utdanningsforbundet

TEMA:

Grønn hverdag i barnehagen

– Barnehagene må gjøre mer enn å
sortere avfall, mener forskere

–Hvor skal jeg kaste søpla?

Spørsmålet stiller jeg ofte når jeg er på besøk, for å finne ut hva slags kildesortering de har, for å vite hvor jeg skal kaste søpla. Det er ennå ulikt fra kommune til kommune. Noen sorterer kun papir, andre sorterer både matavfall, plast, glass og papir. De samme forskjellene gjenspeiles også i norske barnehager.

Bare en av fem barnehager jobber systematisk med bærekraft, ifølge tall Første steg har hentet inn. Flere forskere utfordrer nå barnehagene til å gjøre mer enn å sortere søppel. Barnehagene er, ifølge forskning fra Høgskulen på Vestlandet (HVL), gode på *sosial og kulturell bærekraft*, som å jobbe med vennskap og likeverd. Norske barnehager er også gode på *økologisk bærekraft*, som å være ute i naturen. Mange norske barnehager er derimot dårlige på *økonomisk bærekraft*, som å vite hvor maten kommer fra, å tegne på begge sider av arket og å redusere forbruket, ifølge forsker Marianne Presthus Heggen ved HVL. Hun tror det kan handle om at de fleste norske familier ikke har sparebehov. Andre årsaker til at mange barnehager jobber lite med bærekraft, kan, ifølge forsker Veronica Bergan ved Universitetet i Tromsø, være at økonomi hindrer barnehagen fra å ha bærekraftige løsninger for hvilke leker og mat de kjøper inn.

Det er lett å skylde på økonomi og lite systematikk for å forklare hvorfor barnehagene jobber for lite med bærekraft. Skal barnehagene dyrke grønnsaker, kompostere og jobbe aktivt med bærekraft, må de trolig gjøre mindre innen andre fagområder. Det handler om prioritering. Det handler også om kompetanse, både å ha nok kompetanse i barnehagen og å få lov til å bruke den. For til tross for at barnehagelærerne sier de er interessert i klima, miljøvern og hagebruk, jobber de lite med det, viser en studie fra Universitetet i Stavanger.

Skal barnehagene bli flinkere til å jobbe med miljøvern og ruste barna til å bli gode økoborgere – å lære dem at de også kan være med å påvirke og skape en endring – så må det starte med ledere som prioriterer dette. Korona-pandemien er et varsel om at det haster med å gjøre mer for miljøet enn vi gjør i dag. I Hareveien barnehage i Nordre Follo har de allerede begynt. Barnehagen er miljøfyrtårn og har vunnet flere priser for sitt miljøarbeid. Barna er med på å røkte 270 000 bier. De dyrker grønnsaker, komposterer, arrangerer gjenbrukskvelder og bilfrie dager sammen med foreldrene.

– Hvis vi alle gjør litt, kan vi sammen gjøre mye, sier virksomhetsleder Synnøve Anfinnsen i Hareveien. Det står det respekt av, og det kan være til inspirasjon for flere barnehager, men også for hver enkelt av oss.

Her får du nyheter, forskning og debatter innen barnehagefeltet mens du venter på neste utgave av tidsskriftet. [Facebook.com/forstesteg](https://facebook.com/forstesteg)

Line

Line Fredheim
Storvik

ansvarlig redaktør
line@utdanningsnytt.no

FOTO: BJØRN INGE KARLSEN

FØRSTE STEG

NR. 4 / 2020

Ansvarlig redaktør

Line Fredheim Storvik
line@utdanningsnytt.no
93 04 20 94

ANNONSER

Mona Jørgensrud
mj@hsmedia.no
90 11 91 21

ABONNEMENT

Hilde Aalborg
abonnment@utdanningsnytt.no
91 19 99 89

KONTAKT OSS

forstesteg@udf.no
Post: Første steg, Utdanningsforbundet,
Postboks 9191 Grønland, 0134 Oslo
Besøk: Hausmanns gate 17, Oslo
På nett: utdanningsnytt.no/forste-steg

GRAFISK DESIGN

Mediamania,
mediamania.no

TRYKK

Ålgård Offset AS
Opstadveien 7, 4330 Ålgård
ISSN 1504–1891

Bekreftet opplag: 31 051 ifølge

Fagpressens Mediekontroll

Utgiver: Utdanningsforbundet

Utgivelsesdato:

Første steg nr. 4 2020: 11. desember.

Første steg er medlem av Fagpressen og redigeres etter Redaktørplakaten og Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som likevel føler seg urettmessig rammet, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg, PFU, behandler klager mot pressen.

Stoff i tidsskriftet kan bare gjengis etter tillatelse fra redaktøren og med kildehenvisning.

Vi forbeholder oss retten til å lagre og utgi stoffet i elektronisk form fra vårt redaksjonsarkiv eller andre databaser som vi har avtale med, herunder å utgi stoffet via internett.

Forsiden:

Juliet Goksøyr og Benjamin Hellem i Hareveien barnehage
Foto: Geir Dokken
Første steg nr. 1 2021 kommer 26. februar.

Tema: Grønn hverdag i barnehagen

- 12** I Hareveien barnehage røkter barna 270 000 bier
- 18** Forskere: Barnehageansatte bør gjøre mer enn å sortere avfall
- 23** Barnehagelærerne er interessert i, men jobber lite med miljøvern
- 24** Dette kan barna om miljøvern
- 26** Dubai: Barnehagen motiverer barna til en mer bærekraftig livsstil

Reportasjer

- 32** Barnehageansattes erfaringer fra koronatiden
- 34** 7 tips når barn lyver
- 40** Eget rom til Ellinor (5) med DYRK1A-syndrom

Fag og forskning

- 50** Verdien av å dyrke mat i barnehagen
Veronica Bergan
- 54** Ordning med å heve kompetansen i barnehagen er utfordrende
Marianne Hatlem og Tommy Larsen
- 58** Toåringer utvikler vennskap i lek
Ola Finstadsveen og Kirsten Flaaten
- 62** Ta glede og humor på fullt alvor
Petter Ruenes Jensen

Meninger

- 70** På liksom: Det lekende mennesket
Morten Solheim
- 72** Barnehagens fremtid uroer mange
Ingeborg Tveter Thoresen
- 74** Er barnehagelærere gjort usynlige som profesjonsutøvere?
Hege Fimreite

HVER GANG

- 2** Leder
- 4** Barnehagen min: Ramsjø gårdsbarnehage
- 8** Sideblikk: **Caroline Bjerkland**
- 10** Nyhetsblikk
- 17** Styreblikk: **Linn Maria Hansen**
- 36** Mitt barnehageminne: Jannike Kruse
- 38** Lekelyst: Slik tryller du om grønne matkasser
Trude Anette Brendeland
- 44** Portrett: Herdis Palsdottir
- 48** Min doktorgrad: Lillian Pedersen
- 49** Studentblikk: **Monica Salmouk**
- 66** Nye bøker
- 69** Juss: På disse måtene har sjefen lov til å endre dine arbeidoppgaver
Bente Schei Ystehede
- 75** Kontaktforum barnehage: – Vi må fortelle hvorfor det er viktig med barnehagelærere
Ann Mari Milo Lorentzen

SAGT I DETTE TIDSSKRIFTET

«Barn er prisgitt de voksne rundt seg. Blir ikke følelsene våre møtt og ivaretatt som barn, lærer vi heller ikke å ta vare på oss selv.»

HERDIS PALSDOTTIR PÅ SIDE 44

Barnehagen min

Ramsjø Gårdsbarnehage, Fredrikstad, Viken fylke

KORTREIST MAT: Sienna Bergstuen-Wullum (3), Albert Holmskog (4), Mina Sætaberget (4) og Sofia Synnøve Ramstad-Eriksen (4) plukker granskuddtopper til granskuddgelé.

Fra jord TIL BORD

Barna i Ramsjø Gårdsbarnehage lager granskuddgelé, løvetannsirup og ramsløkpuré. De høster, safter og koker frukt og bær. **Slik lærer de å ta vare på naturen.**

TEKST: MERETE SILLESEN FOTO: MARIANNE OTTERDAHL-JENSEN

Kan jeg bære bøtta? spør Mina Sætaberget (4), som er på tur med Ramsjø Gårdsbarnehage i Fredrikstad og pedagogisk leder Stine Haugen og barne- og ungdomsarbeider Maren Sofie Johansen. Oppi bøtta havner mange friske, lysegrønne granskudd som de senere skal lage granskuddgelé av.

TIL SKOGS: Barne- og ungdomsarbeider Maren Sofie Johansen (bak t.v.) og pedagogisk leder Stine Haugen sier barna aldri blir lei av å gå tur i skogen: Bjørn Gunnar Kvitvæer (3), Mithran Kulatheepan (3), Ebba Berthelsen Sahlin (4), Sienna Bergstuen-Wullum (3) og Mina Sætaberget (4).

Barna plukker også løvetann, som skal bli løvetannsirup.

– Se, roper Sienna Bergstuen-Wullum (3), og viser frem en plastbit hun har funnet.

– Den må vi ta med tilbake til barnehagen og kaste i søpla, påpeker hun.

I ETT MED NATUREN

Stine forteller at barna lærer mye om samspillet mellom natur og mennesker og lærer å ta godt vare på naturen.

– Ved å være med på innhøstingen får barna en bedre forståelse av hvor maten kommer fra, sier hun. Trygge barn i ett med naturen er visjonen til Ramsjø Gårdsbarnehage.

– Vi har et stort uteområde og er opptatt av at barna skal bruke kroppen. Dessuten har vi skogen som nærområde, og barna går mye på tur, forteller styrer Madeleine Holmen Kristoffersen. Barnehagen ligger litt avsides til, og har både barn fra bygda og barn som blir kjørt ganske langt for å gå her. Det er ingen bussforbindelse hit.

FÅ REGLER

Barna går etter hverandre over et jorde, så kommer vi inn i skogen. Der er det satt ut mange dyrefigurer, som barna er veldig opptatt av.

– Se, der er rådyret, sier Odin Borgaas,

Barnehagen min

DYRKER SELV: Pedagogisk leder Stine Haugen, Albert Holmskog (4) og Mina Sæta-berget (4) sjekker hvordan det går i maisåkeren.

NYTTIGE VEKSTER: I drivhuset har barnehagen plantet agurk, chili, tomat og paprika.

HØSTER: Barna i gårdsbarnehagen høster frukt, bær, grønnsaker og poteter. Foto: Ramsjø Gårdsbarnehage

Ramsjø Gårdsbarnehage

- Privat og stiftet i 2004.
- Eier Thomas Ramsjø bor på gården, jobber i barnehagen og eier dyrene.
- Dyr: 2 geiter, 2 ponnier, hunder, katter, høner, hane, 3 kaniner.
- 61 barn.
- 4 avdelinger.
- Alder 0–6 år.
- 15 ansatte og styrer.

som er veldig glad i dyrene og nesten ikke vil gå lenger.

Plutselig synger hele gjengen «Mikkel Rev», og ganske riktig, vi kommer til en rev. Vi møter også dyr som mår, hakkespett, bever, tiur, ulv, grevling, ugle og harepus, og de voksne snakker med barna om de ulike dyrene. Høydepunktet er når barna får sitte på traktoren Gråtass på gården vi kommer til.

– Barna er så vant til denne runden, så vi trenger ikke å ha strenge regler i disse trygge omgivelsene, sier Stine.

– Den eneste regelen vi har, er at barna alltid må se en voksen. Og selv om vi har gått samme runden mange ganger, er barna alltid like ivrige.

SETTER POTETER OG MAIS

Barna kommer til maisen, som har begynt

å spire. Om ikke lenge skal alle barna ut og plukke mais og poteter.

Tilbake i barnehagen mater barna først geitene Pelle og Pysa. Mina plukker gressløk, og alle barna får hver sin saks for å hjelpe til å klippe den opp. Gressløken skal de tørke. Neste oppgave er å vanne plantene i drivhuset på gårdsbarnehagen. Endelig er det tid for pinnebrød. Barnehagen har grillhytter både i skogen og på uteområdet i barnehagen og lager mye mat ute. Etter lunsj er det tid for å besøke ponniene Lillegutt og Nusse.

SPISER EGNE JORDBÆR

Barna i gårdsbarnehagen høster frukt, bær, grønnsaker og poteter hele sommeren og høsten. Arbeidsoppgavene tilpasses alderen. De minste skjærer opp epler, mens de eldste er med og hermetiserer

EGENPRODUSERT: På høstfesten selges godsaker som barna har vært med på å lage: tørket sopp, tørkede epler, blåbærsyltetøy, solbærgelé, eplemos, ripssaft, eplesaft, rabarbrasylltetøy, granskuddgelé, bjørnebærsyltetøy, tørket gressløk, eplegelé, marengs, knaskepiner, rognebærgelé, hermetiserte pærer og plommer. Foto: Ramsjø Gårdsbarnehage

SE, ET RÅDYR! De voksne i barnehagen har plassert dyr som er laget av finérplater i skogen. Odin Borgaas (3) og barna stopper gjerne og synger en sang for rådyret.

URTER: Pedagogisk leder Stine Haugen og Mina Sætaberget (4) klipper gressløk fra plantekassene i barnehagen.

«Vi har et stort uteområde og er opptatt av at barna skal bruke kroppen. Dessuten har vi skogen som nærområde, og barna går mye på tur.»

plommer. Barna får lære å bruke og bli fortrolige med alt fra bærplukkere, spader og river til saftkoker, siler og potetskrellere. Jordbærene dyrkes i store plantekasser i barnehagen, og når de er modne, er det fritt frem for barna å plukke og spise.

LAGER 400 GLASS I ÅRET

Til høstfesten kommer gjerne storfamiliene til barna og folk fra nærmiljøet. Det er årets høydepunkt i barnehagen,

som både barn og voksne gleder seg til. Ingen av de ansatte er kokker, men de leter frem gamle oppskrifter og lager all mat fra bunnen av.

– Det går med mange liter lapskaus, og barna hjelper ivrig til når vi lager den. Dessuten selger vi alt vi lager. Vi fyller cirka 400 glass med egenproduserte produkter i året. Og pengene vi får inn, brukes til nye leker eller kanskje en tur på teater, smiler Stine.

ramesil@hotmail.com

PONNIER: Sofia Synnøve Ramstad-Eriksen (4) og Albert Holmskog (4) har tatt med seg pinnebrød inn til ponniene Lillegutt og Nusse.

Fireåringen vil heller klatre i klatrestativet enn å perle. Etterpå, får jeg lyst til å si. Hvis ikke kan det gå til helvete om et par år, **skriver Caroline Bjerkland.**

Når leken er fraværende, blir barndommen forkortet

Caroline Bjerkland
journalist og spaltist om
blant annet barndom,
barnehage og skole i
Romerikes Blad og leder for
mittjessheim.no
caroline.bjerkland@rb.no
Foto: Tom Gustavsen

*Så mange
koder de
små må
kunne.
Faglig og
sosialt. Så
spør vi oss
om hvorfor
de er så
stressa?*

Forskning viser at ett år tidligere skolestart ikke har gitt barna økt læringsutbytte, og at mye utelek i barnehagen virker som en vaksine mot ADHD. Professorer og psykiatere slår alarm om at skolen gjør mange barn utmatete og kan gi psykiske lidelser.

MAUR I RUMPA

Som barnehagemamma får man følelsen av at det vi selv lærte i første klasse, nå skal læres allerede før smårollingene våre stiller til første skoledag. For henger man etter fra første skoledag, kan det bli vanskelig å hoppe på ekspresstoget igjen. Det er det vi foreldre, og pedagogiske ledere i barnehagen, rådes til: å forberede barna på best mulig måte. Å gjøre dem rustet for kjøret som nå venter. Så da sitter man jo der ved kjøkkenbordet, da. Med en fireåring som har maur i rumpa og helst vil klatre opp på toppen av det høyeste klatrestativet og ta brannstigen ned. Skal vi perle litt, spør jeg, få finmotorikken sånn skikkelig på plass? Han ser på mora si med et tomt blikk. Mora som har hørt at det er så viktig for utviklingen av hjernen å perle. Men sønnen min hater å perle. Tegn en tegning, da, ber jeg. Han tegner en hard strek med grønn, uttørka tusj som flerrer hele arket. Ferdig med pedagogikken for i dag, liksom proklamerer han og ber i stedet om å få headbange til «Sykepleierinnen» og hoppe på trampolinen med kompisene. Leke bikkje med storesøster eller gjemsel med foreldrene. Etterpå, kjære deg, får jeg lyst til å si. Vi skal bare lære oss litt geometri først. Hvis ikke kan det gå til helvete om et par år.

MÅ PRESTERE

Og så tenker man, hvis man har en liten maur i

hus, hvordan i all verden skal dette gå i skole-systemet slik det er blitt? Er det bare å satse på flaks og at de mot formodning skal passe inn i A4-pakka?

Er det som så flott skulle være en glidende overgang mellom barnehage og skole blitt til en ren prestasjonsarena hvor det å passe inn, passe perfekt inn, er blitt alfa omega? Men når leken er fraværende, blir barndommen forkortet. Kanskje passer det nye tankesettet for min unge, kanskje passer det ikke for din.

«BLIKKER» HVERANDRE

Så mange koder de små må kunne. Faglig og sosialt. Så spør vi oss om hvorfor de er så stressa? Nesten alle de 1000 førsteklasseleerere i undersøkelsen *Program for evaluering av Reform 97* fra Norges forskningsråd mente det samme: elever i dag har for mye teori og for lite lek på skolen.

Jeg sier selv den frasen foreldre sikkert har sagt siden tidenes morgen, jeg er glad jeg slipper å vokse opp i dag. Blant zombieene som *blikker* hverandre, et moteord som ble skapt for noen år tilbake, og som visstnok betyr «å markere at noen er utenfor fellesskapet eller mindre verdt, ved å se stygt på dem». Kanskje er en av grunnene at de aldri ble utlært i det sosiale spillet som leken faktisk gir – fordi det så brått ble alvor.

I hvert nummer inviterer vi fagfolk som jobber opp mot barnehager, til å skrive om et tema de brenner for.

VARIERT OG SUNN MAT LEVERT DIREKTE TIL BARNEHAGEN

Mat for minsten er et abonnement på frukt og ferdiglagde lunsjretter for barnehager. Menyen er variert, smakfull og ernæringsmessig godt sammensatt av sesongens råvarer. Måltidene bidrar til et variert og sunt kosthold, inspirerer til aktivitet og matglede som skal skape et godt grunnlag for de minste.

Med direkte levering til barnehagen, sparer de ansatte tid og kan fokusere mer på den gode stunden rundt måltidet.

Bestill enkelt på matforminsten.no

"BARNA KOMMER HJEM
FRA BARNEHAGEN OG
PRATER OM MATEN"

ESPIRA SNURREFFJELLET BARNEHAGE

Priser for abonnement:

5 lunsjretter pr. uke - 395,- pr. mnd

4 lunsjretter pr. uke - 365,- pr. mnd

3 lunsjretter pr. uke - 325,- pr. mnd

Alle abonnemang inkluderer 5 dager med frukt pr. uke.

BESTILL ENKELT PÅ

WWW.MATFORMINSTEN.NO

AISKIO
SERVERING

Barnehageansatte trives i jobben

97 PROSENT AV BARNEHAGEANSATTE SIER DE TRIVES med jobben. Det viser en studie blant 1700 ansatte i rundt 150 norske barnehager. Samtlige føler seg verdsatt av barna, 99 prosent sier de føler seg verdsatt av barnas foreldre, og 90 prosent ville ha valgt det samme yrket om igjen. Barnehageansatte trives like godt i private og offentlige barnehager. En av årsakene til trivselen kan være muligheten for kompetanseheving. 90 prosent sier de får det. Bare rundt halvparten av de ansatte i barnehagene mener at samfunnet verdsetter jobben de gjør. Minst fornøyd er barnehageansatte med lønna, ifølge rapport *Trivsel, læring og utvikling i barnehagen 10:2020* i regi av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).

(forskning.no)

7,4 millioner til samiske barnehager

Sametingsrådet har gitt 7,4 millioner til 23 samiske barnehager og 9 samiske avdelinger i norske barnehager. – Det er i barnehagen grunnlaget for å lære seg språket starter. Derfor er det viktig at disse barnehagene er med på å styrke barnas samiske språk, kultur, tradisjoner og identitet, sier sametingsråd Mikkel Eskil Mikkelsen i en pressemelding. De som har fått mest penger, er Láttošluohka barnehage i Karasjok og Nuortamielli barnehage i Kautokeino.

SAMETINGSRÅD: Mikkel Eskil Mikkelsen. Foto: Kenneth Hætta

7 tegn på at barnet ser dårlig

To av tre fem- til sjuåringer som har bruk for briller eller synsbehandling, blir ikke oppdaget i tide, ifølge den danske rapporten *Børn og unges syn* fra Synoptik-Fonden.

Barnet vet ofte ikke selv at det ser dårlig. Oppdages det ikke i tide, kan det gi varige synsskader. **Her er sju tegn du kan se etter:**

1. Barnet klager over hodepine.
2. Barnet tar ting tett opp til øynene eller har problemer med å se ting langt unna.
3. Barnet dekker for eller lukker det ene øyet.
4. Barnet skjeler synlig, eller en gang iblant.
5. Barnet er plaget av lys eller gnir seg i øynene.
6. Barnet er klossete og har problemer med finmotorikken.
7. Barnet har problemer med å sitte stille og konsentrere seg.

(Fagbladet Børn & Unge)

3230

kroner er den nye maksprisen i barnehagen fra 1. januar neste år. Familier med en samlet inntekt under 592 167 kroner har rett til redusert foreldrebetaling.

(regjeringen.no)

430

millioner kroner ønsker regjeringen å bruke på å heve kompetansen i barnehagene. Rundt 200 millioner av pengene skal gå til den regionale ordningen for kompetanseutvikling i barnehagen. Ordningen er et samarbeid mellom de enkelte barnehagene og universitetene og høyskolene. (regjeringen.no)

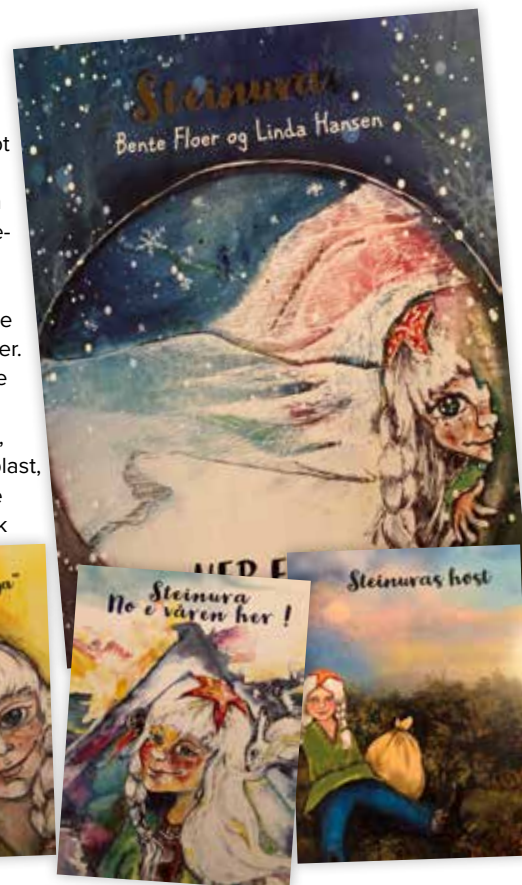
Derfor slutter seniorene i barnehagen

Over 20 000 kvinner, eller hver fjerde ansatt i barnehagen, er mellom 50 til 67 år. Mange av kvinnene forsvinner ut av arbeidslivet før de er 67 år, som uføre, langtidssykemeldte eller på arbeidsavklaringspenger, ifølge en studie blant 5000 barnehagelærere. Studien er gjort av Fafo på vegne av Senter for seniorpolitikk, KS, Fagforbundet og Utdanningsforbundet. Seks av ti slutter fordi arbeidet i barnehagen er fysisk krevende. Sju av ti mener at de har for mye å gjøre. Flere trekker i tillegg fram stress, lav bemanning og mye støy. Det er få som slutter for å gå over i annen jobb, men noen slutter fordi ektefellen er pensjonist og de ønsker mer tid sammen. Seniorene sier det er flere ting som kan få dem til å stå lengre i jobben. Det er muligheten til flere små pauser, redusert arbeidstid og færre barn per ansatt. (forskning.no)

Bildebøker om miljøvern

Steinura på Magerøya er en kjent figur skapt av barnehagene i Nordkapp. Historiene handler om Steinura, jenta som ble født i en fjellsprekke ved havet og tatt vare på av dyrene. Som takk bestemte hun seg for å passe på dyrene og naturen. Nå er historiene blitt fire bildebøker, en for hver årstid, laget av de to pedagogene Linda Hansen og Bente Floer. Temaet er å ta vare på søppel, slik at dyrene ikke skader seg. Du møter lundefuglen som ble fanget i garnet som var skylt opp i fjæra, reinsdyret som hadde snurret beinet fast i plast, og hvalen som hadde svelget plast. Bøkene handler også om naturopplevelser, gjenbruk og vennskap. Bøkene er solgt til barnehager, skoler og bibliotek over hele landet. De er utgitt på Boldbooks forlag og er oversatt til engelsk og tysk.

Illustrasjon: Katarzyna Kaputa

13,6

barn per barnehagelærer var snittet i norske barnehager i 2019, ifølge tall fra Utdanningsdirektoratet. Året før var det 14,3 barn per barnehagelærer. (udir.no)

«Du kan få barn til å gjøre hva som helst hvis du bare leker med dem.»

Otto von Bismarck (1815–1898), Tysklands første forbundskansler

ANTALL BARN SOM FÅR SPESIALPEDAGOGISK HJELP I BARNEHAGEN

I fjor fikk 9190 barn, eller 3,3 prosent, spesialpedagogisk hjelp i barnehagen. Det har vært en svak, men jevn økning i andelen barn som får hjelp de siste fem årene.

År	2015	2016	2017	2018	2019
Antall barn med enkeltvedtak om spesialpedagogisk hjelp	7950	8290	8674	8813	9190
Andel av alle barn i barnehage	2,8 %	2,9 %	3,1 %	3,2 %	3,3 %

Kilde: Utdanningsdirektoratet

Små røktere **MED BIJOB**

Alfred (6) er med på å røkte 270 000 bier i barnehagen under mottoet **alle kan redde verden litt.**

TEKST: LINE FREDHEIM STORVIK FOTO: MARIANNE OTTERDAHL-JENSEN

Det ser ut som den er død, sier Alfred Kjøde Bjørstad (6) og stirrer på rammen med summende bier fra en av tre bikuber i Hareveien barnehage i Nordre Follo. Barnehagen er miljøfyrtårn og har vunnet flere priser for sitt arbeid med miljøvern.

DYRKER SQUASH OG 700 POTETER

– Vårt motto er alle kan redde verden litt. Hvis vi alle gjør litt, kan vi sammen gjøre mye, sier virksomhetsleder Synnøve Anfinsen. Barnehagen komposterer all mat, som de lager jord av og bruker i grønnsakhagen. De dyrker gulrøtter, poteter, selleri, kålrot, hvitløk, squash, grønnkål og agurk, som barna er med og høster til den populære suppen på barnehagens høstfest. Potetåkeren gir rundt 700 poteter. De har bilfrie dager for å oppfordre foreldre til å gå eller sykle til barnehagen. Foreldrene er også med og arrangerer gjenbruksdager der barna kan bytte ski, klær eller sykler de var vokst fra. Hver måned har de fellessamlinger med avdelingene, der de snakker om alt fra hvorfor det er viktig ikke å kaste plast i havet, til betydningen av å skru av lyset. Ansatte får også kompostkurs. Fireåringene er miljødetektiver

SMÅ BIRØKTERE: Theo Shetelig (f.v.), Emmet Synnestvedt og Alfred K. Bjørstad i Hareveien barnehage ser ut som små romvesener i birøkterdraktene de må ha på seg når de skal inn til biene.

Hvordan komme i gang?

- Du som leder må være motivator for miljøarbeidet og evne å skape et bredt miljøengasjement.
- Lag en miljøgruppe med en ansatt fra hver avdeling. Å gi alle samme informasjon er viktig for å lykkes.
- Ha gode kildesorteringsløsninger, som bokser der barna kan legge matavfall, plast og papir, og la dem være med og tømme.
- Ha brainstorming med ansatte om hva dere kan gjøre. Lytt til hverandre.
- Tenk utenfor boksen og gi rom for nytenkning og innovasjon.
- Blir barnehagen Miljøfyrtårn, får du tilgang til en idébank med forslag til hvordan komme i gang.

Kilde: styrer Synnøve Anfinsen i Hareveien barnehage

**«BIKUBENE STARTET
SOM EN CRAZY IDÉ FORDI
VI HAR VILLBIER PÅ TAKET.
NÅ ER DET BLITT ET
VELLYKKET PROSJEKT
SOM SKAPER GLØD OG
ENGASJEMENT.»**

MAGISK VERDEN:
– Det er magisk å være inne hos biene. Det er et yrende liv, men en rolig atmosfære, sier assistent Lill Stormoen som er hos biene sammen med Alfred K. Bjorstad og birøkter Mikkel Dagestad.

STIKKER IKKE: – Jeg har en, sier Emmet Synnestvedt (6) og tar en bie fra rammen og over på den hvite beskyttelseshansken.

LARVER: – Alle bie-larvene har samme mamma, Dronningen, men ulike fedre, så det kan åpne for interessante samtaler med barna, forteller birøkteren.

og sørger for at alle avdelingene sorterer riktig. Barnehagen har også en egen miljøsang.

STARTET SOM EN VILL IDÉ

– Målet er å lære barna å ta vare på naturen og at de får bevisste holdninger som sitter i ryggmargen. Holdninger barna tar med seg hjem og videre i livet. Det kan være å ta opp søppel på tur eller vite hvor maten kastes, sier Anfinnen. Barnehagen åpnet i 2012 og ble miljøfyrtårn året etter. Å være miljøfyrtårn betyr at barnehagen i tillegg til å ha et pedagogisk opplegg for barna, har systemkrav på områder som energiforbruk, innkjøp, arbeidsmiljø, HMS og tiltak for å redusere avfall. Barnehagen er et lavenergihus med solceller på taket som bidrar til oppvarming, og sedumtak med gress, blomster og villbier.

– Bikubene startet som en crazy idé fordi vi har mange villbier på taket. Nå er det

MILJØVENNLIG BYGG:

Hareveien barnehage er et lavenergihus med solceller som bidrar til oppvarming og sedumtak med gress, blomster og villbier.

blitt et vellykket prosjekt som skaper glød og engasjement hos personalet, forteller Anfinnen. Barna er med å slynge honningen og tappe den på glass og lager honningkaker som selges på en lokal festival.

– Når vi blir belønnet med Miljøfyrtårnets inspirasjonspris og kommunens innovasjonspris, er vi med på å skape oss et varemerke, selv om vi bare er en kommunal barnehage. Det at vi er fremoverlent og

Miljøfyrtårn

- Miljøfyrtårn gir deg verktøy for å jobbe konkret med bærekraft innen arbeidsmiljø, avfallshåndtering, energibruk, innkjøp, transport og miljøledelse.
- Du får hjelp til å jobbe systematisk for å bidra til en grønn fremtid og å oppnå noen av FNs bærekraftsmål. Du rapporterer årlig gjennom et miljø- og klimaregnskap.
- 302 kommunale og 189 private barnehager er miljøfyrtårnsertifisert.
- Det er rundt 6700 miljøfyrtårnsertifiserte virksomheter i Norge.
- Miljøfyrtårn har kriteriesett for ca. 80 bransjer: alt fra barnehager til reiseliv.

Kilde: Daglig leder Ann-Kristin Ytreberg i Miljøfyrtårn og www.miljofyrtarn.no

**«DET ER VIKTIG
AT BARNA FÅR EN
GRUNNHOLDNING
MED SEG FRA BAR-
NEHAGEN OM Å
TENKE GLOBALT OG
HANDLE LOKALT.»**

NY KUNNSKAP: Assistent Lill Stormoen (t.h.) sier barnehagens miljøarbeid fører til at barna lærer hvor honningen kommer fra. Her studerer hun biene sammen med birøkter Mikkel Dagestad.

FERDIG HONNING: Barna er med og slynge honning og tappe den på glass, som de selger på egen stand under Eventyrfestivalen på Kolbotn Torg.

ser hva vi har fått til, gjør at vi tør å prøve nye ting, sier Anfinnsen. Nå står et drivhus på ønskelista.

SNAKKER OM LIV OG DØD

– Bien er ikke død. Det er en drone som nylig har krøpet ut av puppen sin som en voksen bie. Når de kommer ut, er de pjuskete og har fuktig pels, slik som kyllingene, forteller birøkter Mikkel Dagestad, som fra mai til september passer på de 270 000 biene sammen med barnehagebarna.

– Jeg har en, sier Emmet Synnestvedt (6) og tar en bie fra rammen og over på den hvite beskyttelseshansken. Barna ser ut som romvesen i de små birøkterdraktene som skal beskytte dem. Bikubene er plassert i et inngjerdet område.

– Det morsomme med å ha med barn i birøkterarbeidet er at bienes verden gir rom for å snakke om alt fra livets begynnelse til død. Biene lever bare en måned,

SKAPER ENGASJEMENT: – Vårt motto er «alle kan redde verden litt». Hvis vi alle gjør litt, kan vi sammen gjøre mye, sier virksomhetsleder Synnøve Anfinnsen i Hareveien barnehage.

så det er mye død, smiler birøkteren. Han driver *Bieffekten* sammen med en kollega i Trondheim. De røkter bikuber for barnehager, skoler og bedrifter, som får honningen biene lager.

DYRKER MAT: Lorenzo Doble Stokke (6) er med på å dyrke agurker, poteter, hvitløk og squash som de høster og bruker i den populære suppa på høstfesten.

SELVFORSYNT: På denne åkeren har pedagogisk leder Johannes Blümlein plantet og sådd både poteter, grønnkål, kålrot, selleri, gulrot og purreløk sammen med Alfred Bystrom (f.v.), Leopold Sibert og Lorenzo Doble Stokke.

I KOMPOSTBINGEN: Leopold (f.v.) og Alfred leter etter biller og kyllingskjelett i matavfallet.

«ARBEIDET MED MILJØVERN HAR BIDRATT TIL AT JEG ER BLITT MER MILJØBEVISST OGSÅ PRIVAT.»

– Alle biene har samme mamma, Dronningen, men ulike fedre, så det kan åpne for interessante samtaler med barna, forteller birøkteren.

MAGISK VERDEN

Assistent Lill Stormoen sier barnehagens miljøarbeid fører til at barna lærer hvor honningen og grønnsakene kommer fra.

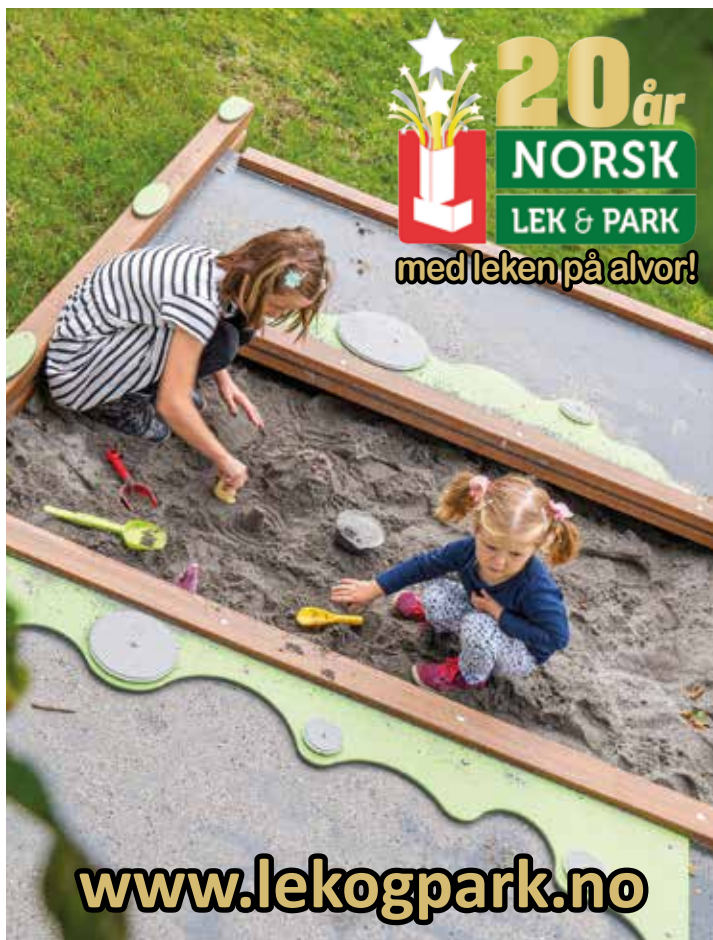
– Det er magisk å være inne hos biene. Det er et yrende liv, men en rolig atmosfære, smiler Lill, som har fem høner hjemme.

– Arbeidet med miljøvern har bidratt til at jeg er blitt mer miljøbevisst også privat, sier assistent Hilde Gunby-Sørli. Hun dyrker egne gulrøtter, handler mye økologisk og har byttet til elbil. Pedagogisk leder Johannes Blümlein viser oss de tre store kompostbingene.

– Tanken er at barna ser det biologiske kretsløpet – fra matavfall og kompostering – til jorden de sår i, og maten de høster inn, sier Johannes. Han har vært opptatt av miljøvern siden miljøkonferansen i Rio i 1996 og hjelper andre barnehager med å bli miljøfyrtårn.

– Det er viktig at barna får en grunnholdning med seg fra barnehagen om å tenke globalt og handle lokalt, sier Blümlein.

line@utdanningsnytt.no

www.lekogpark.no

Barn trenger voksne med kalde hoder, varme hjerter og kunnskap om hva gode relasjoner betyr, skriver Linn Maria Hansen.

Det viktige samspillet

Linn Maria Hansen
styrer i Læringsverkstedet
Gonveien barnehage, Larvik
Gonveien@laringsverkstedet.no

”
*Barn
trenger
sensitive
og varme
voksne
rundt seg,
som juste-
rer og er i
stand til å
reparere.*

Jeg skriver dette innlegget med en visshet om at selv om ingen dag er lik, eller vi ikke alltid kan forutse hva som ligger foran oss, er det mange faktorer innenfor en barnehagehverdag som er konstante.

I jakten på å sette ord på de viktige tingene finnes det ingen tvil i mine øyne om at dette handler om kvaliteten i menneskemøtene i hverdagen. Kall det øyeblikksbilder, for det er jo i øyeblikkene det skjer. Det er alle situasjonene i hverdagen til det enkelte barn som krever å møte voksne som er lydhøre og sensitive, som møter alle barn med åpenhet, varme og interesse.

GJENSYN MED LOTTE

I en hverdag snudd opp ned under koronakrisen opplever jeg å se, høre og motta små fortellinger om hendelser og øyeblikk der innholdet forsterker denne forståelsen. Her er en av fortellingene som understreker konsekvensen av ansatte som er lydhøre og sensitive.

Det er tidlig på morgenen. Hanne er klar for å ønske sin gruppe med barn velkommen. Hun får øye på Lotte som skal leveres av pappa på en annen avdeling. Lotte har ikke vært i barnehagen på lenge, hun kikker opp og møter Hanne sitt blikk. Hanne smiler med hele ansiktet og sier: «Hei Lotte, så godt å se deg!». Lotte smiler forsiktig ned i bakken, og gir pappa et lite trykk i hånden. Rundt middagsbordet samme dag spør mamma Lotte: «Hva har vært det beste med dagen din i dag?» Lotte ser på mamma og svarer umiddelbart: «Det var å se Hanne igjen».

JUSTERE EGEN PRAKSIS

En dyktig pedagog sa en gang til meg at noen ganger er det lurt å ta en tur opp på «glasstaket», gi seg selv muligheten til et perspektivskifte. Å ta et slikt perspektiv for å beskue det som skjer, det som ikke skjer, det som burde vært, eller det som aldri vil bli. Så vil man se det forutsigbare, det spontane og det absolutt uforutsette. Det hviler en kompleksitet over dette bildet som noen ganger kan sammenlignes med et travelt veinett. Det hersker også en forståelse av at denne kompleksiteten krever ansatte med et trent blikk, med varme hjerter og kalde hoder som behersker å ivareta elementene ved et slikt travelt veinett. Det krever kunnskap, forståelse, fingerspisskompetanse og en evne til både å reflektere over og tidvis justere egen praksis.

SENSITIVE VOKSNE

Historien ovenfor kan leses på mange måter, for det trente øye vet man at det ligger mye bak Lotte sitt svar ved middagsbordet, annet enn en søt historie. Det finnes mange slike historier, og det finnes også historier som skisserer en helt annen virkelighet.

Barn trenger sensitive og varme voksne rundt seg, som justerer og er i stand til å reparere. Dette fordi de har kunnskap om gode relasjoner som en rød tråd i alt de gjør.

I hvert nummer inviterer vi en barnehagestyrer til å skrive om et tema styreren brenner for.

– MÅ GJØRE MER enn å sortere avfall

En av fem barnehager jobber systematisk med bærekraft, viser nye tall. **Barnehageforskere utfordrer barnehagene til å gjøre mer enn å sortere avfall.**

TEKST: LINE FREDHEIM STORVIK FOTO: GEIR DOKKEN

BRUK OG KAST: De fleste barnehager resirkulerer avfall, men ikke alle har en systematisk og helhetlig plan for en bærekraftig praksis, viser tall Første steg har hentet inn. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

Av landets barnehager er 481 miljøtårnsertifisert, som betyr at de jobber systematisk for å bidra til en grønn fremtid og å oppnå noen av FNs bærekraftsmål. 606 barnehager har fått Grønt Flagg. Det betyr at 1097 av landets barnehager, eller én av fem, jobber formelt og systematisk med bærekraftig utvikling, ifølge nye tall Første steg har hentet inn.

– Mange av landets barnehager jobber godt med bærekraft. Norske barnehager må likevel forbi stadiet med å sortere avfall. Vi må få til større endringer enn at vi kaster søpla vår i rett spann. Det endrer ikke verden, sier førsteamanuensis Marianne Presthus Heggen ved Høgskulen på Vestlandet.

Hun får støtte av førsteamanuensis

Veronica Bergan ved UiT Norges arktiske universitet.

HAR BLITT MER BEVISSTE

– Barnehagene jobber ikke bra nok med bærekraftig utvikling, men har blitt mer og mer bevisst, sier Bergan. Hun forsker også på barnehagens arbeid med bærekraftig utvikling ved *BARNkunne – Senter for barnehageforskning*. Bergan sier flere barnehager i Tromsø jobber med bærekraftig utvikling, men har i liten grad miljøsertifisering som Grønt Flagg og Miljøfyrtårn. Det kan være fordi de synes det er for dyrt og mye papirarbeid.

Heggen sier det er fire typer bærekraftige praksiser i barnehagene. To av dem er mange norske barnehager gode på: sosial

FORSKER: – Mange av landets barnehager jobber godt med bærekraft. Norske barnehager må likevel forbi stadiet med å sortere avfall, sier førsteamanuensis Marianne Presthus Heggen ved Høgskulen på Vestlandet. Foto: Hvl

**«VI LEVER I ET SAMFUNN
DER VI ER NØDT TIL Å
JOBBE MED BÆREKRAFT
OM VI SKAL OVERLEVE.»**

«Å LA BARNA LIME SAMMEN SØPPEL SOM ET KUNSTPROSJEKT FOR Å GI TIL FORELDRENE, SOM KASTER DET FOR- DI DET IKKE EGENTLIG ER SÅ FINT, ER HELLER IKKE BÆREKRAFTIG.»

Fire praksiser som er bærekraftige

ØKOLOGISK (NATUR OG MILJØ): Lær barna om samspillet i naturen. Dyrk egen mat og samle matrestene i en kompost. Lag gjerne en tredelt kjøkkenhage: en tredel med poteter og jordskodd, som *du vet du får til*, en tredel med noe barna *har lyst til å få til*, som tomater, og en tredel med noe som er utfordrende å få til, som å dyrke melon. Ta barna med for å se på rumpetroll om våren. Gå på skattejakt ved å snu en stein og se på småkrypene under.

ØKONOMISK: Å snakke om konsekvenser av forbruk, sparing, fordele goder og å skape verdier (arbeid, penger og mat). La barna spise fisk de selv har fanget, eller tomater de selv har dyrket, og gjenbruk og redesign ting barna lager. La barna tegne på begge sider på arket. La barna leke at de handler varer, selger avlinger eller fordeler goder. Snakk med barna om hva som er verdifullt for dem: Er det foreldre, søsken eller kosebamsen?

POLITIKK OG MEDVIRKNING: Å se på barna som økoborgere som forstår at de kan endre sin hverdag og sitt miljø. Eksempler: Barn kan være med og bestemme vekster i grønnsakhagen. En barnehage hengte opp alle de blå posene foreldrene tok på skoene hver dag, slik at det ble synlig hvor mye avfall det ga. Barna kommenterte det og snakket med foreldrene, som begynte å ta av seg på beina. Da ser barna at de kan være med og påvirke. Barn i en svensk barnehage lurte på hvor eggene kom fra. De dro på gårdsbesøk for å se på burhøns og frittgående høns. Barna i barnehagen protesterte mot at de fikk egg fra burhøns. Det første til at kommunen endret innkjøpsordning, slik at de fikk egg fra frittgående høns.

SOSIAL OG KULTURELL: Jobbe med vennskap og likestilling, inkludering, likeverd og vår kulturhistorie: Hvordan er samfunnet blitt som det er blitt? Barn lærer å samarbeide når de dyrker mat.

Kilder: førsteamanuensis Marianne Presthus Heggen ved Høgskulen på Vestlandet og førsteamanuensis Veronica Bergen ved UiT Norges arktiske universitet og forskningssenteret BARNkunne

ØKOBORGERE: – Ser vi på barna som økoborgere, at barns stemmer kan skape endring, kan vi lære barna å bli bevisst på at de kan påvirke, som å protestere hvis et lekeområde skal bygges ut, sier forsker Veronica Bergen. Juliet Goksøyr liker å klatre i Hareveien barnehage.

og kulturell og økologisk bærekraft, mens de ofte er mindre gode på økonomisk og politisk bærekraft.

SOSIAL OG KULTURELL BÆREKRAFT

Norske barnehager er veldig gode på sosial og kulturell bærekraft, som å jobbe med vennskap og likeverd. Det viser ERS-SDEC, en internasjonal undersøkelse fra ti land i regi av *Verdensorganisasjonen for små barns oppvekst og danning* (OMEP). Norske barnehager er også gode på økologisk bærekraft, som å være ute i naturen.

– Det som skiller oss fra andre land, er at vi lar barna bli kjent med naturen. Vi går ut i skogen bare for å *være*, mens de i andre land går ut for å *gjøre* noe, med et konkret læringsmål. Vi kan likevel bli bedre i Norge ved å ha mer faglighet, som å snakke om naturvern og å leke ved en froskedam når det er rumpetroll der, sier Heggen, som også er forsker ved BARNkunne.

– Mange norske barnehager er dårlige på økonomisk bærekraft, som å vite hvor maten kommer fra. Det kan være å tegne på begge sider av arket og å redusere forbruket, sier forskeren. Hun tror det kan handle om at de fleste norske familier ikke har sparebehov.

MÅ BLI MER ENN PROSJEKTER

Forskeren sier alle fire perspektiver må ligge til grunn for en bærekraftig praksis.

– Det kan være utfordrende. Er det så dyrt å sortere avfall at barnehagene ikke kan gjøre det, er det ikke bærekraftig. Noen barnehager sorterer søppel med barna, men samler det i en sekk når barnehagen stenger. Det er verken økologisk eller politisk bærekraftig: Ikke tar vi vare på ressursene, og ikke tar vi barnas bidrag på alvor, sier Heggen.

– Å la barna lime sammen søppel som et kunstprosjekt for å gi til foreldrene, som kaster det fordi det ikke egentlig er så fint, er heller ikke bærekraftig, ifølge forskeren. Da er det bedre at barna lager leker av melkekartongene. Det er viktig at bærekraftig utvikling blir en del av pedagogikken, mer enn et prosjekt vi jobber med en måned i året, sier Heggen.

BARN SOM ØKOBORGERE

Når personalet blir spurt hvordan de

PRAKTISK NYTTE: Rådgiver Sigrid Hungnes i Grønt Flagg sier barn lærer å se sammenhengen mellom egne handlinger og globale utfordringer, dersom de selv får erfare hva de konkret kan gjøre for miljøet. Foto: Eilif Swensen

Dette kan barnehagen gjøre

- Involver barna og sett miljøarbeidet i system. Grønt Flagg har en mal du kan følge.
- Velg et tema dere ønsker å jobbe med.
- Lag en miljøhandlingsplan med en strategi for hvordan dere kan involvere barna. Sørg for å forankre miljøarbeidet i fagområdene og barnehagens årshjul.
- Gjør praktiske miljøaktiviteter. Eks.: Kildesortering. Snakk om forbruk og avfall og hvordan dette påvirker miljøet.
- Lag egen kjøkkenhage, der barna er med på å så, pleie, høste og lage mat. Den er et bra utgangspunkt for å snakke om biologisk mangfold ved å så blomster som biene og humlene liker, forstå ulempene ved matsvinn og verdien av å spise sunne råvarer.
- Start med å dyrke frø i gamle melkekartonger for så å plante dem ut i pallekasser.
- Skap eierskap til prosjektet. Det skaper mestring og engasjement.

Kilde: rådgiver Sigrid Hungnes i Grønt Flagg

JOBBER MED MILJØVERN: – Har barna vært med på å dyrke tomater eller gulrøtter, skal det litt til før de kaster dem, sier daglig leder Ann-Kristin Ytreberg i Miljøfyrtårn. Foto: Erland Grøtberg

FORSKER: –Ser vi på barna som økoborgere, at barns stemmer kan skape endring, kan vi lære barna å bli bevisst på at de kan påvirke, sier førsteamanuensis Veronica Bergen ved UiT Norges arktiske universitet. Foto: Svein Erik Jamt

GRØNT FLAGG

- En miljøsertifiseringsordning rettet mot barnehager og skoler.
- Ordningen er en del av Eco-Schools-nettverket, der 1,2 millioner pedagoger og 16 millioner barn i 68 land er med.
- Målet er å endre holdninger og handlinger og at arbeidet med bærekraftig utvikling skal bli en del av pedagogikken.
- Arbeidet må knyttes til barnehagens rammeplan og barnehagen må oppfylle sju krav for å bli sertifisert.
- Drives av stiftelsen FEE Norway.

Les mer: grontflagg.fee.no

BLOMSTER PÅ TAKET: I Hareveien barnehage lærer Benjamin Hellem og Juliet Goksøyr hvilke blomster humlene og biene liker.

jobber med bærekraft i barnehagen svarer flertallet søppelsortering, ifølge en studie i 120 svenske barnehager i regi av Örebro universitet og Mälardalens högskola. 72 prosent jobber med kildesortering og 23 prosent har kompost. Bergen sier studien kan overføres til norske barnehager.

– Det er få barnehageansatte som sier de jobber med bærekraft som samspill i naturen og hvordan vi tenker økonomi, medvirkning, demokrati og politikk, sier Bergen. Hun påpeker at barnehagene er blitt bedre til dette etter at det kom inn i rammeplanen.

– Det er vanskelig å jobbe med bærekraft fordi økonomi kan hindre barnehager i å ha bærekraftige løsninger som hvilke leker og mat de kjøper inn, sier Bergen. Hun sier barnehagelærerne kan gjøre mye ved å være rollemodeller for barna, fordi barna tar etter voksnes holdninger.

– Ser vi på barna som økoborgere, at

barns stemmer kan skape endring, kan vi lære barna å bli bevisst på at de kan påvirke, som å protestere hvis et lekeområde skal bygges ut, påpeker Bergen.

– Vi lever i et samfunn der vi er nødt til å jobbe med bærekraft om vi skal overleve. Ifølge barnehageloven skal vi lære barna å ta vare på seg selv, hverandre og naturen, sier Bergen.

PÅVIRKE POLITIKKEN

Daglig leder Ann-Kristin Ytreberg i Miljøfyrtårn sier det betyr mye å få med barnehagene.

– Å bli miljøfyrtårn er ikke noe bare de store selskapene skal være med på. Vi er opptatt av å få med alle generasjoner for å skape bevissthet og presse frem riktig politikk og handling, sier Ytreberg. Kommer barna hjem og spør hvorfor familien kaster mye mat eller kjører bil i stedet for buss, så vil barna påvirke også de hjemme,

Svensk studie

Dette sier barnehagelærerne:

- 72 prosent jobber med kildesortering.
- 23 prosent har kompost.
- 58 prosent sier barna kan leke med gjenbruksmaterialer.
- 65 prosent har mulighet til å dyrke grønnsaker i barnehagen.
- Litt over halvparten jobber med miljøprosjekt 1–4 ganger i året, mens 30 prosent aldri gjør det.
- Under 20 prosent jobber med sosialt og økonomisk miljøprosjekt, og 70 prosent gjør det aldri.

Kilde: Naturmöten och källsortering – en kvantitativ studie om lärande för hållbar utveksling i förskolan fra Mälardalens högskola og Örebro universitet (2016)

ifølge Ytreberg. Blir det kult å arve klær og sykler, blir barna opptatt av gjenbruk i stedet for nye ting.

– Har barna vært med på å dyrke tomat eller gulrøtter skal det litt til før de kaster dem. Ytreberg er opptatt av at det skal være lystbetont å lære om hvorfor vi skal ta vare på naturen. Hun sier de ansatte også kan gjøre konkrete ting, som å redusere energien, sortere søppel og sjekke hvor mye mat de kaster, og bruke dette til kulturbygging, forståelse og nysgjerrighet.

DOBLING GRØNNE FLAGG

606 barnehager har i dag Grønt Flagg. Det er dobbelt så mange som for ti år siden, da tallet var 300. Barnehagene må oppfylle sju krav for å bli sertifisert, og arbeidet med bærekraftig utvikling må knyttes til barnehagens rammeplan. Barna er med i hele prosessen.

– Det er viktig at barna fra tidlig alder får erfare at de kan være en del av løsningen på klima- og miljøproblemer, slik at de opplever mestring og får handlingskompetanse, sier rådgiver Sigrid Hungnes i Grønt Flagg. Når barna ser at komplekse miljøutfordringer blir konkrete, lærer de å se sammenhengen mellom egne handlinger og globale utfordringer, ifølge Hungnes. Hun råder barnehagen til å starte med kildesortering, så frø og gjerne lage en kjøkkenhage.

– Skap eierskap til prosjektet. Det skaper mestring og engasjement, sier Hungnes.

line@utdanningsnytt.no

Ikke samsvar mellom interesse og praksis

Til tross for at barnehagelærerne sier de er interessert i klima, miljøvern og hagebruk, jobber de lite med emnene i barnehagen, viser studie.

70 PROSENT er interessert i klimaarbeid, mens 60 prosent er interessert i hagebruk og miljøvern, viser studien fra Universitetet i Stavanger. 65 prosent er interessert i fugler og planter. I praksis sier 58 prosent at de ofte jobber daglig med klimaarbeid ute i barnehagen. 38 prosent jobber daglig med miljøvern og 22 prosent med hagebruk.

MÅ FÅ BRUKE SIN KOMPETANSE

– Det har mye å si at en ansatt med kompetanse på hagebruk får lov å bruke den i barnehagen. Må de vanne plantene i drivhuset i helgene, kan det bli frustrerende, sier førsteamanuensis Barbara Maria Sageidet fra Universitetet i Stavanger. Hun har ledet studien.

– Det har blitt en økende bevissthet om bærekraftig utvikling i barnehagen de siste årene, og

hagebruk er blitt mer populært. Det er bra, sier Sageidet. Hun sier bærekraft og naturfag i dag ofte er to separate emner i barnehage.

SE BÆREKRAFT I SAMMENHENG

– Skal barna bli økoborgere, må vi se bærekraft i sammenheng med alle andre fag, men ikke minst også med naturfag. I et bærekraftig samfunn trenger vi så mangt, og noen barn skal også bli inspirert til senere å velge naturfag eller teknologi til å forbedre verden, sier Sageidet.

FORSKER: – Det har mye å si at en ansatt med kompetanse på hagebruk får lov å bruke den i barnehagen, sier førsteamanuensis Barbara Maria Sageidet fra Universitetet i Stavanger.

BARNEHAGELÆRERNES INTERESSE FOR EMNENE

Fagområde	Stor interesse	Ikke interessert
klima	70	1
hagebruk	60	2
miljøvern	60	0
læren om fuglearter	65	2
læren om plantearter	65	2
biologi	70	1

Tabellen viser barnehagelærernes interesse for ulike emner. Tall i prosent.

DAGLIG AKTIVITET UTENDØRS

Fagområde	Sjelden	Ofta
klima	10	58
hagebruk	30	22
miljøvern	22	38
læren om fuglearter	18	50
læren om plantearter	10	58
biologi	10	58

Tabellen viser hvor ofte barnehagelærerne daglig jobber med de ulike temaene ute i barnehagen. Tall i prosent.

Kilde: studie om barnehagelærernes fokus på naturfag, teknologi, miljøvern og bærekraft i daglige aktiviteter i barnehagen (2016) av førsteamanuensis Barbara Maria Sageidet ved Universitetet i Stavanger.

Dette kan norske barn OM MILJØVERN

Norske barnehagebarn kan mindre om søppel-sortering og hagebruk enn australske barn, **men er mer ute i naturen**, viser studie.

TEKST: LINE FREDHEIM STORVIK

Mens 13 av 20 norske barna sier de sorterer søppel i barnehagen, sier 17 av 20 australske barn at de gjør det, viser en kvalitativ studie fra Universitetet i Stavanger og Queensland University of Technology med 20 norske og 20 australske barn.

– Norske barn ser ut til å ha større muligheter til å være ute i naturen enn australske barn, mens barna i Australia har flere tanker og kunnskap om bærekraftsrelaterte sammenhenger, som å spare på vannet eller hva som skjer med komposten, sier forsker og førsteamanuensis Barbara M. Sageidet ved Universitetet i Stavanger.

AUSTRALSKES BARN KAN MER

Flesteparten av barna liker å være ute, og opplever at de voksne i barnehagene også gjør det.

Mens norske barn liker å klatre i trær, fange fisk, plukke blomster og se på fugler, er australske barn opptatt av å leke med vann, leite etter slanger, bygge med planker eller lage raketter. Bare 5 av 20 norske barn kunne fortelle hva de hadde lært om naturvern, mens 15 av 20 australske barn kunne det.

– Det kan bety at australske barn får mer undervisning og har mer veiledning av voksne ute enn norske barn, sier Sageidet. 13 av 20 norske barn sa de hadde hagebruk i barnehagen, mens alle de australske barna sa de hadde det.

– Lange perioder uten hageaktivite-

KOMPOSTBINGE: 40 prosent av de norske barna sier de komposterer mat i barnehagen, mens 65 prosent av de australske sier det gjør det, viser studie. Her komposterer barna i barnehagen A Step Ahead i Australia i en tidligere reportasje i Første steg. Foto: Andrea Thiis-Evensen

ter på grunn av vintervær kan forklare hvorfor norske barn ikke vet om de driver med hagebruk eller komposterer, forklarer forskeren.

UNDER HALVPARTEN KOMPOSTERER

60 prosent av norske barnehageansatte sier de er interessert i hagearbeid, men de får sjelden brukt kunnskapen. I Australia er det vanlig å ha hagebruk i barnehagen. 40 prosent av de norske barna sa de komposterte mat i barnehagen, mens 65 prosent av de australske sa de gjorde det.

Halvparten av de norske barna sier barn kan være med å ta vare på naturen, mens 70 prosent av de australske barna har tro på det.

– Australske barnehager legger mer vekt på å snakke med barn om større sammenhenger. Når barna, fra begge land, først hadde forstått en sammenheng, som at plastposer kan bli farlig for dyr, så ble barna mer trygge på emnet og mer ivrige til å dele sin kunnskap. Mer helhetlige innsikter gir

barna antagelig mer tro på egne muligheter til å påvirke, sier Sageidet.

GI BARN TRO PÅ AT DET NYTTER

– Hvis bare halvparten av norske barna tror de kan gjøre noe for miljøet, har vi en jobb å gjøre, sier sjefsagent Sonja Silvana Lubiana i Miljøagentene, som er barnas miljøvernorganisasjon. Hun tror norske barn kan mer om miljøvern enn undersøkelsen viser.

– Vårt formål er at barna skal få troen på seg selv og at det nytter å gjøre noe, sier Lubiana. Miljøagentene arrangerer ulike aktiviteter der barna får gjøre noe konkret, enten i lokallag, i familien eller via skolekampanjer. Det kan være å ha byttefest, ha kjøttfri middag eller at klassene konkurrerer om flest bilfrie kilometer til skolen. Lubiana sier foreldre og barnehagelærerne kan være gode forbilder. Det kan være å sykle barna til barnehagen når de kan, reparere klær eller snakke opp ferie i Norge.

line@utdanningsnytt.no

DETTE SVARER BARN OM MILJØVERN

	NORSKE BARN		AUSTRALSKES BARN	
	Ja	Nei	Ja	Nei
Sorterer dere søppel i barnehagen?	13	5	17	2
Har dere hagebruk i barnehagen?	13	7	20	–
Vet du hva kompost betyr?	3	16	12	7
Lager dere kompost i barnehagen?	8	5	13	1
Kan barn ta vare på naturen?	10	4	16	1

Tabellforklaring: Studie av norske og australske barns forståelse av miljøvern og bærekraftig utvikling fra Universitetet i Stavanger og Queensland University of Technology (2019). 20 norske og 20 australske barn har deltatt. Tallet for barn som ikke svarte på spørsmålet eller sa de ikke kunne svare, er ikke med i tabellen.

Aktuelle bøker

UNIVERSITETSFORLAGET

Tema Grønn hverdag i barnehagen

SYKLER I ØRKENEN: Dubai har ingen natur, så alt i den miljøvennlige barnehagen er bygget opp for at det skal se så likt ut naturen som mulig. Barn lærer at de ikke skal trække på maur, og de gir mat de har til overs, til mauren.

A photograph of four young children riding tricycles along a dirt path through tall, dry grass. The child in the foreground is wearing a red jacket and a red bucket hat. The child next to them is wearing an orange shirt and a pink bucket hat. Two other children are visible further back, one in a blue shirt and one in a green shirt. The background shows a clear blue sky and some distant buildings.

ØRKENBARNA JOBBER FOR BEDRE KLIMA

Barna dyrker grønnsaker, lærer å bli skitne og lager romstasjon av søppel. I **Dubais overflod motiverer barnehagen barna til en mer bærekraftig livsstil.**

TEKST OG FOTO: MIRIAM LYKKE SCHULTZ, FRILANSJOURNALIST I DUBAI

LÆRER OM BÆREKRAFT: Barna i miljøbarnehagen vannar planter i grønnsakhagen eller får tid til å sitte i ro ute og observere. Det gir barna følelsen av balanse og ro og bedre konsentrasjon, ifølge ansatte.

Dubai er en kolossal blanding av betong, glass og stål, som på rekordfart har blomstret opp i den solfylte sanden i De forente arabiske emirater. Sjeiker i kjortel og hodeplagg blir kjørt mellom forretningsmøter i det internasjonale finanssenteret i eksklusive bilder som Bentley, Ferrari og Lamborghini. Temperaturen kan nå opp mot 50 varmegrader om sommeren, og det regner mindre enn 100 millimeter i året. Her er ingen elver eller dyrkbar mark, så det er vanskelig å forestille seg at det kan vokse noe som helst her. Likevel er det nettopp en grønn og bærekraftig oase barnehagen Home Grown Children's Eco Nursery har satt seg som mål å skape i denne byen.

SMÅ ANLAGTE HAGER

Du merker omtanke for miljøet med en gang du kommer inn i barnehagen. Her ser du grønne, frodige og viltvoksende busker og små anlagte hager, der de dyrker regnbuens blomster og et hav av grønnsaker. Første steg møter pedagog Garnet van Schie.

«DE MEST FANCY KLEDDE STORBYFORELDRENE HAR EN TENDENS TIL Å FLIPPE UT NÅR BARN DERES HAR FÅTT SKITT PÅ SKOENE ELLER KOMMER FOR NÆRME DYR.»

Om barnehagen

SPRÅK: Engelsk, fransk og arabisk.

LÆREPLANER: Early Years Foundation Stage (EYFS) med eget Green Engagement Program.

BARNAS ALDER: 1 til 4 år.

ÅPNINGSTID: 7.30 til 17.00.

FORELDREBETALING: 17 000 dirham (40 000 kroner) i halvåret. Barna tar med egen matpakke. Barn med allergi får en individuell plan av en sykepleier og tar selv med maten.

UTENDØRSAREALER: Home Grown har store hagearealer, og hvert klasserom har maks 16 barn.

– Hun ligner alltid på en som har vært i krigen, smiler en av hennes kollegaer og viser til mengden søle hun har på klærne.

– Du trenger ikke bekymre deg. Det meste er fra forrige uke, sier Garnet van Schie med et smil, mens hun tørker av hånden på buksene og ønsker velkommen. Hennes avslappende holdning står i sterk kontrast til Dubais fancy kledde kvinner. Ifølge Garnet van Schie er det helt bevisst.

REDD BARN SKAL BLI SKITNE

– Vi har så liten tilgang til naturen at vi er nødt til å gå ekstremt til verks i vår innsats for å få barna til å føle seg som en del av den, utdyper van Schie. Pedagogene bruker så mye tid som mulig ute med barna.

– De mest fancy kledde storbyforeldre har en tendens til å flippe ut når barna

IKKE REDD SKITT: Pedagog Garnet van Schie sier de lar barna bli skitne og å ta på dyr, slik at de får sin egen opplevelse av å være i naturen og ikke blir redd den.

deres har fått skitt på skoene eller kommer for nærmere dyr, forteller pedagogen. «Bli nå ikke skitten.» «Pass på, dyret kan være giftig», advarer foreldrene. På den måten lærer de barna, ifølge pedagogen, å trekke seg unna naturen.

– Når de begynner hos oss, forsøker vi å luke det vekk, slik at barn kan elske naturen og føle seg som en del av den. Vi lar barna utforske naturen ved å bli skitne og å ta på dyr, slik at de får sin personlige opplevelse og ikke blir redd dyr, forteller van Schie.

– Det går raskt for barna å venne seg til å bli skitne, men det tar lengre tid for foreldrene. Vi må venne foreldrene til å ta med skift og unngå å sende barna i barnehagen i fintøyet. På den måten får foreldrene langsomt en annen tilnærming til naturen, forteller pedagogen.

KÅRER BESTE GRØNNSAKHAGE

Alle avdelingene har egen grønnsakhage, der de sår frø, vanner planter og legger i ny jord fra kompostbingen. Denne uka skal barnehagen kåre den beste grønnsakhagen.

– En av våre utfordringer er at vi har insekter som spiser planter, så i dag har vi laget en chili- og hvitløksspray, naturlig fri for giftstoffer. Jeg lærer barna at insekter er en viktig del av naturen, og at vi derfor ikke ønsker å skade dem, men samtidig hindre at de spiser opp plantene våre, sier van Schie. Kjærligheten til naturen legges i barndommen, mener de ansatte i Home Grown barnehage.

– Mennesker som har hatt gode na-

EGEN GRØNNSAKHAGE:

Barna har en grønnsakhage på hver avdeling, der barna sår frø, vanner planter og legger i ny jord fra kompostbingen.

turopplevelser som barn, er mer opptatt av å passe på den som voksne. Naturen har bruk for sterke klimaambassadører. Å gi neste generasjon en grønn bevissthet er viktigere i Dubai enn noe annet sted i verden, mener van Schie.

LAGER SUGERØR AV BAMBUS

– Vi ødelegger jorda dag for dag. Folk i storbyer er mange ganger så fjerne fra naturen at de er likegyldige. De går på kjøpesentre og kjører på asfalterte veier. De tenker ikke over at plastflaskene de kjøper, havner i havet. Hvis sju milliarder mennesker gjør som dem, får vi sju milliarder plastflasker i havet, som dreper dyr hver eneste dag, sier en engasjert van Schie. I Home Grown lærer barna å lage sugerør av bambus, fordi skilpaddene ellers spiser og blir syke av plast som kastes.

– Vi fokuserer ikke på de negative sidene av miljøpåvirkningen, som klimaendringer og avskoging, men forsøker å bygge opp en kjærlighet til naturen, påpeker van Schie. Derfor underviser en lege barna i forurensning, der de for eksempel farger vannet i en balje med lekeskip svart for å illustrere oljeforurensning.

GJENBRUK: Barna lærer om ulike tema, som havet. Mange av tingene har barna selv tatt med.

«VI LÆRER BARNA EMPATI, SOM AT DE IKKE SKAL TRÅKKE PÅ MAUR.»

– Barna er nødt til å lære tidlig at handlinger får konsekvenser, og at det finnes alternative måter å gjøre ting på, påpeker van Schie.

FRA SKRO TIL SLOTT

Alt barna lager i barnehagen, er av gjenbruksmateriell, som emballasje eller plastflasker foreldrene tar med.

– Vi har bygd et stort slott og piratskip. Barna synes det er spennende å se hva de kan lage av sitt gamle søppel. De opplever at alt har verdi, bare de er kreative og ser mulighetene, sier van Schie. Pedagogene jobber ikke bare for å fremme et grønnere miljø for barna, men også for foreldrene.

ROMSTASJON AV SØPPEL:

– Å gi neste generasjon en grønn bevissthet er viktigere her i Dubai enn noe annet sted i verden, mener pedagog Garnet van Schie. De har laget en romstasjon av gamle telefoner og spillkonsoller.

BÆREKRAFTIG KUNST:

Barna har laget bærekraftig kunst: en sommerfugl av en gammel plastflaske og piperensere til følehorn.

De går foreldrenes livsstil og innkjøpsvaner etter i sømmene, og underviser dem i bærekraftig levesett. De får også tips til en mer miljøvennlig livsstil gjennom workshops.

VERST I VERDEN I UTSLIPP

Dubai er et eksempel på hva som skjer når billig energi møter miljømessig likegyldighet. Den kunstige skiløypen *Mall of the Emirates* er et eksempel. Dubai brenner mye fossilt brennstoff for å kunne levere aircondition til byens endeløse skyline av glasstårn. Byen har en av verdens største CO₂-utslipp målt per innbygger. Men noe er i ferd med å skje. Dubai er i ferd med å forandre seg nedenfra. Det er barnehagen Home Grown et grasroteksempel på. Barnehagens kultur er tuftet på omsorgen for hverandre og for jorda. De er opptatt av andre verdier enn den ekstreme ekstravagansen og overfloden som preger samfunnet. Noe flere foreldre også etterspør. Som en mor, ifølge pedagogen, uttrykker det:

«Leter du etter "plastiks fantastisk" og millioner av leketøy er ikke denne barnehagen noe for deg. Men er du opptatt av raushet, kjærlighet og omtanke for naturen, er du kommet til rett sted.»

TAR VARE PÅ MAUR

Pedagogene lærer barna og foreldrene å respektere alt levende.

– Vi lærer barna empati, som at de ikke skal trække på maur. Mauren var her først, og det er deres hjem, så hvis du ikke skal drepe dem, må du leke et annet sted. Hvis vi pedagoger unngår å trække på mauren, så gjør barna det også, forteller van Schie. De gir mat de har til overs, til mauren, og barna synes det er gøy å se dem bære brødsmulene inn i tua. Selv om barnehagens innsats kan føles som en dråpe i havet, holder pedagogene håpet oppe når de opplever hvordan omverdenen langsomt tar til seg grønne vaner.

– Jeg har tro på at vår omtanke for miljøet vil spre seg som ringer i vann. Å verne om naturen, sortere avtall og slukke lyset etter seg er ikke vanskelig, bare en vane. Hvis vi får innarbeidet gode vaner i tidlig alder, varer de. Hvis vi kan skape en bærekraftig barnehage i Dubai, kan det la seg gjøre andre steder også, sier pedagogen.

ms@stickelberg.dk

NYE, FINE BILDEBØKER

- perfekt i barnehagen!

Fra 2-5 år

Endelig tilbake i ny ellevill bok!

BJØRN F. RØRVIK OG GRY MOURSUND
BUKKENE BRUSE DRA TIL SYDEN

Barnas nye beste-
venn!

NY
SERIE!

CHRISTINE SANDØY OG ELLA OKSTAD
**PELLE PROPELL- KLARER FAKTISK ALT
HELT SELV**

Gir bedre
språk-
utvikling
hos barn.

STAMPELANG MED BABBLARNA

Kjent fra
serien "Fra
bølle til
beste-venn"
på NRK.

AMADEUS BLIX OG JENS A. LARSEN AAS
ANTON VIL IKKE GÅ PÅ TUR

Fantastisk
myldrebok
fra en barne-
hagedag.

SOLVEIG LID BALL
EN DAG I BARNEHAGEN - EN MYLDREBOK

Koronakrisen gjorde barnehagen bedre

Mindre barnegrupper og tettere bemanning under koronatiden **gjorde at barna ble sett mer enn før**, viser både forskning og erfaringer fra barnehagelærere og foreldre.

TEKST OG FOTO: LINE FREDHEIM STORVIK

Det var en unison enighet om at barnehagehverdagen har blitt bedre i koronatiden, sier førsteamanuensis Anne-Line Bjerknes ved Universitetet i Sørøst-Norge. Hun har gjort en studie blant 52 barnehager i Norge og deltok på konferansen *Hva skjedde i barnehagen våren 2020?* i regi av

Universitetet i Sørøst-Norge (USN) i Drammen. 12 barnehagefolk fortalte om sine erfaringer fra koronatiden.

STØRRE NÆRHET

En positiv effekt av kohortene i barnehagen da de gjenåpnet i april, var, ifølge Bjerknes, at de samme voksne kunne følge samme barnegruppe over tid på grunn av kortere åpningstid.

– Det førte til trygge og faste barnegrupper og større nærhet til de voksne, sier Bjerknes. De barnehageansatte nevner begrenset tid til planlegging og møter på kveldstid som utfordringer under gjenåpningen. Én av fire foreldre var mer fornøyd med barnehagen under koronatiden enn før, viser en undersøkelse fra Foreldreut-

DELTE ERFARINGER: – De faste små kohortene under koronapandemien har ført til større nærhet mellom barn og voksne, forteller førsteamanuensis Anne-Line Bjerknes ved Universitetet i Sørøst-Norge (i midten), som har forsket på koronabarnnehagene. Hun delte sine erfaringer med daglig leder Marius Larsen i Mølleplassen Kanvas-barnehage og styrer Vibeke Lauritzen i Tiriltoppen barnehage på en konferanse.

valget for barnehager (FUB). Foreldrene nevner små grupper, mer utetid, bedre hygiene og faste ansatte per gruppe som det de var fornøyd med.

– De som har behov for mindre enn åtte timers åpningstid var i noe større grad mer fornøyd i koronaperioden enn de som har behov for lengre åpningstid, sier FUB-leder Einar Olav Larsen.

BARNA LEKTE MER ENN FØR

– Vi ble enda bedre på barns medvirkning, fikk mer ro til å leke og nye vennskap ble knyttet, forteller daglig leder Tonje Kleverud i Amicus barnehage i Drammen. Det ble slutt på tidstyvene, fordi det var ingen møter å rekke eller tidligvakt som skulle hjem.

– Mindre barnegrupper førte til at samtlige barn utviklet sin sosiale kompetanse, lekte mer og samarbeidet i lek på en helt annen måte enn vi har sett før, forteller pedagogisk leder Lindi Helene Solberg i Karljohansvern barnehage i Horten. Pedagogisk leder Hilde Strøm i Nørsnes kystbarnehage i Asker forteller at de voksne var mye mer til stede i barns lek enn før.

KORTERE MØTER OG TYDELIG LEDELSE

Styrer Vibeke Lauritzen Tiriltoppen barnehage SA i Bamble forteller at tydelig ledelse har vært viktig under koronapandemien og møtene ble mer effektive. Daglig leder Marius Larsen i Mølleplassen Kanvas-barnehage i Oslo tok med seg barna i planleggingen av hva de skulle gjøre.

– Vi må tørre å tenke at barna har en lek som overgår vårt forslag til samling, sier Larsen. Han sier mindre gruppe gjorde at det ble lettere å se årsaken til at ting skjedde.

KREVER ØKT BEMANNING

For pedagogisk leder Kari Coventry i Bikkjestykket barnehage i Drammen ble drømmen om full bemanningsnorm hele dagen virkelig under koronakrisen. De hadde nok voksne til å kunne sitte i en blomstereng for å finne ut hva alle blomstene het.

– Vi kan ikke akseptere å gå tilbake til gammel tralt etter dette. Da er vi feige. Jeg ber ikke om at noen skal koke kaffe til oss, men at jeg får tid til å følge et barn på do, sier Coventry, som har startet Facebook-gruppe for økt bemanning i barnehagene i Drammen.

– Målet med konferansen er å dele erfaringer etter koronatiden som kan være starten på en diskusjon både på barnehagefeltet og i utdanningen, sier visedekan Kristin Danielsen Wolf ved USN.

DE STILLE BARNA BLIR SETT

Flere av innleiderne fortalte om rørende historier om de stille barna som blomstret i små grupper.

– Han stillfarne gutten viste seg å være limet i gruppa, forteller daglig leder Anette Wilhelmssen i Ekornheim barnehage i Drammen. Daglig leder Pia Halvorsen i Den blå appelsin Kanvas-barnehage i Oslo forteller om sjenerte og stille Emil som ble midtpunktet og barnas insektseksperter, fordi han fikk vise hvor mye han kunne om insekter, da de var i skogen.

line@utdanningsnytt.no

ØKT BEMANNING: For pedagogisk leder Kari Coventry i Bikkjestykket barnehage har koronatiden ført til at hun nå skal kjempe for økt bemanning i barnehagen.

ØNSKER DISKUSJON: – Målet med konferansen er å dele erfaringer etter koronatiden som kan være starten på en diskusjon i barnehagefeltet og i utdanningen, sier visedekan Kristin Danielsen Wolf ved USN.

SANNHET BEST: Ta barnet «på fersken» når det forteller sannheten der det lett kunne vært fristende med en løgn. Da forstår barnet at det lønner seg å fortelle sannheten, råder psykolog Svein Øverland. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

7 tips

NÅR BARN LYVER

Barn kan lyve for å unngå å bli utestengt av venner og for å få oppmerksomhet.

Hvordan du møter løgnen, avgjør hva barn lærer om løgn.

TEKST: MERETE SILLESEN

Barn begynner å lyve nesten med en gang de lærer å snakke, sier psykolog og familierapeut Svein Øverland, spesialist innen barne- og ungdomspsykologi og rettspsykologi. Men også før det kan barn benekte ting de har gjort, gjennom bruk av kroppsspråk. Og før barna har nådd skolealder, har de en grunnleggende forståelse av sannhet og løgn.

AVSLØRENDE KROPPSSPRÅK

– Alt må læres, også kunsten å lyve, sier Øverland.

Barns direkte væremåte lurar oss ofte til

å tro at de snakker sant. Psykologen forteller at den første løgnen vanligvis er knyttet til å dempe angst, fordi barnet vet at det har gjort noe galt. Men små barn er ikke særlig gode til å lyve, og ofte avslører kroppsspråket dem, for eksempel at de unngår blikkontakt. De fleste barn skjønner fort at det kan lønne seg å satse på kompen-

DETTE GJØR DU NÅR BARN LYVER

- 1 Finn ut hvorfor barnet lyver. Er det for å oppnå ekstra goder? For å unngå straff?
- 2 Ta stilling til alvorlighetsgraden. Ved mistanke om at barnet lyver for å beskytte noen hjemme, ta det i første omgang opp med foreldrene. Mistenker du at noe er galt, ta kontakt med fagfolk.
- 3 La barnet forstå at du skjønner at det lyver.
- 4 Vær rolig og tydelig når du konfronterer barnet om løgnen.
- 5 Ta barnet «på fersken» når det forteller sannheten der det lett kunne vært fristende med en løgn, og gi barnet positiv oppmerksomhet. Da forstår barnet at det skal alltid lønne seg å fortelle sannheten.
- 6 Unngå å sette barnet i en situasjon der løgn er den letteste utveien.
- 7 Er du selv en god rollemodell? Eller lyver du til kolleger, foreldre eller barn i barnehaugen? Vi sier ofte «ikke si det til pappa» eller «dette blir mellom oss».

Kilde: psykolog Svein Øverland

serende adferd, som å skru på sjarmen. Barn erfarer fort hvilke teknikker som kan brukes for å skaffe dem fordeler.

AVANSERT LØGN

Ifølge Øverland tror små barn at dersom de ikke kan se andre når de gjemmer seg, så ser heller ikke andre dem. På samme måte tror de at dersom de bare benekter det som har skjedd, eller selv tror de har en god forklaring, så lurer de andre. Han forklarer at lyvingen blir mer avansert ettersom barnet blir eldre og mer opptatt av å fremstille seg selv bedre enn det er.

– Små barn oppfatter fort at noen typer atferd er mer ønsket enn andre, sier psykolog og forsker ved Politihøgskolen, Ellen Margrethe Wessel.

EN DEL AV GJENGEN

Den amerikanske psykologen Paul Ekman og forsker Victoria Talwar slår fast at barnet ofte lærer å lyve av foreldrene, og fortsetter fordi det lønner seg, ifølge Wessel. Hun forklarer at sosial tilhørighet er et sterkt behov hos barn, og de er villige

FORSKER: Barn er villige til å gå langt, som å lyve, bare de får være en del av gjengen, forteller psykolog Ellen Margrethe Wessel.

PSYKOLOG: – Unngå å sette barnet i en situasjon der løgn er den letteste utveien, sier Svein Øverland.

til å gå langt, bare de får være en del av gjengen. Barn med strengere foreldre enn de andre kan komme til å lyve mer enn andre, for å unngå å bli utestengt. Nyanse på hva som er rett og galt, kommer med livserfaring. Ifølge Wessel kan barn i barnehagen føle seg kule og tøffe, og få ønsket oppmerksomhet fra de andre barna, for eksempel ved å skryte av at pappaen deres er verdens sterkeste politimann.

REDD FOR IKKE Å BLI LIKT

Wessel forteller at barn kan bli redde for at foreldre eller barnehageansatte vil like dem mindre hvis de forteller sannheten når de har gjort noe galt. Hun forklarer at en treårning som blir tatt med en sjokolade i bukselommen etter en tur med far på butikken, vil kunne nekte for at han har tatt den. Han vil ikke bli sett på som en slem tyv. Det er vondere for barn enn for voksne å innrømme en løgn, fordi barnet mangler nyansene.

– Det er viktig at vi tydelig formidler at vi er like glad i barnet, selv om det falt for fristelsen og tok den sjokoladen, sier Wessel.

ramesil@hotmail.com

OSLOMET

Nasjonal lederutdanning for styrere i barnehagen

Er du styrer i barnehagen og vil bli en bedre leder?

På oppdrag fra Utdanningsdirektoratet tilbyr OsloMet-storbyuniversitetet sammen med Høgskolen i Innlandet og Stiftelsen IMTEC lederutdanning for styrere/ass. styrere i barnehager.

Mål

Studiet skal utvikle lederferdigheter til å bli bedre yrkesutøvere av styrerrollen innen fagområdet utdanningsledelse. Studiet skal bidra til at du tilegner deg kritisk innsikt i egen lederrolle og praksis, økt forståelse for barnehagens formål og samfunnsmandat. Studiet er en del av den nasjonale lederopplæringen for styrere i barnehager som Utdanningsdirektoratet tilbyr.

Søknadsfrist er 1. mars 2021 (til Utdanningsdirektoratet).

For mer informasjon: <https://www.oslomet.no/studier/lui/evu-lui/styrerutdanningen>

OSLOMET

Stiftelsen
IMTEC

INN
Høgskolen
i Innlandet

Foto: Benjamin A. Ward

Mitt barnehageminne

SLÅR PÅ SJARMEN: Skuespiller Jannike Kruse ville heller være ute og leke enn å sitte stille i samlingsstunden da hun gikk i barnehagen.

BURSDAGSJENTE: Selv om Jannike fikk prinsessekrone på bursdagen, ville hun være en av gutta i barnehagen. Da guttene sa at den første jenta som syklet til barnehagen på tohjuls sykkel, fikk bli en av gutta, bestemte Jannike seg for at det skulle bli henne.

Jannike Kruse (45)

Skuespiller og artist.

FRA: Oslo.

BOR I: Oslo.

FAMILIE: Gift med André Jåtog. Sammen har de barna Jesper (16) og Jonas (11).

AKTUELL MED: Rollen som Gabriella i *Så som i himmelen* ved Oslo Nye Teater, og som Unni i filmen *Dianas bryllup*.

Jannike sjarmerte SEG TIL IS

Da skuespiller Jannike Kruse fikk øye på isbilen utenfor barnehagen som liten, **sjarmerte hun sjåføren og fikk is til alle barna.**

TEKST: KJERSTI SALVESEN FOTO: KHOA ĐĂNG ĐỒ

Jannike Kruse gikk i to ulike barnehager på Lambertseter i Oslo, Nylende barnehage og Lambertseter foreldrelagsbarnehage. Sistnevnte lå i samme bygg som en ungdomsklubb. En dag isbilen stoppet utenfor med en levering til ungdomsklubben, klarte Jannike og vennene Kaisa og Joakim å smiske til seg is til alle barna i barnehagen.

– Det var jeg som sto for praten – og jeg fikk like godt en hel ispakke, sier Jannike, som betegner dette som et av de beste barnehageminnene. Nå er hun aktuell i teateroppsetningen *Så som i himmelen* og i filmen *Dianas bryllup*.

DELTE EPLER MED HENDENE

– Jeg husker ikke så veldig mye fra tiden i barnehage, men de minnene jeg har, er positive.

– *Det må vel være et godt tegn?*

Jannike minnes verdens sterkeste «tante Turid».

– Hun kunne sette tomlene ved stilken på et eple og dele det i to, forteller Jannike entusiastisk og legger til at det også var «tante Turid» som lærte henne å vaske hendene. Jannike minnes det gule såpestykket – og viktigheten av å vaske hendene før de skulle spise.

KLØE I RUMPA

Jannike husker samlingsstundene i Nylende barnehage.

– Samlingsstundene var kjedelige. Jeg fikk kløe i rumpa og ville heller ut og leke. Dette sitter fortsatt i. Jeg blir fort rastløs om jeg skal sitte stille for lenge i et møte, meddeler skuespilleren med et smil.

Som voksen tenker likevel Jannike at samlingsstundene i barnehagen er verdifulle, blant annet med tanke på å føre sangkulturen videre.

– Barnehagene gjør en samfunnsnyttig og viktig jobb i å videreføre kulturarven vår. Jeg spilte selv inn en plate med kjente og kjære barnesanger, som *Lille måltrost* og *Lille*

Petter edderkopp for 16 år siden, og platen er nå strømmet 1,3 millioner ganger. Jeg tror barnehagene står for mange av avspillingene, sier Jannike.

TRE BARN, TRE BARNEHAGER

Jannikes foreldre hadde tre barn som skulle leveres i tre ulike barnehager. De jobbet fullt begge to, og på 70- og 80-tallet var foreldre prisgitt den barnehagen de fikk.

– Søstrene mine og jeg satt klare i baksetet i bilen, i hver vår parkdress, til klokken åtte hver dag. Etter at jeg selv fikk to barn, har det forundret meg at foreldrene mine fikk det til, sier Jannike, som elsket barnehagen såpass høyt at hun tenker at hun egentlig ikke hadde trengt å bli kjørt. Hun kunne ha gått selv. Jannike har aldri vært spesielt hjemmekjær og ble tidlig selvstendig. Hun var trygg i seg selv.

VAR EN AV GUTTA

Da noen av guttene i barnehagen sa at den første jenta som syklet til barnehagen på tohjulssykkel, fikk bli en av gutta, bestemte Jannike seg for at det skulle bli henne.

Neste dag syklet hun til barnehagen på tohjulssykkel.

– Guttene ble ganske imponerte, forteller skuespiller Jannike Kruse, som husker hun fikk hjelp av faren.

– *Har du kontakt med noen av de du gikk i barnehage sammen med i dag?*

– Jeg har noen av dem som Facebook-venner, men har ikke kontakt med noen utover det, dessverre. Mamma og pappa hadde mange venner med barn på min alder, så jeg var mer sammen med dem på fritiden, sier Jannike og legger til at hun gjerne skulle ha møtt bestevenninnen sin i barnehagen, Kaisa, igjen. Kaisas pappa, Stein Grønli, spilte faktisk Jannikes far da hun hadde rollen som Annika i NRK-serien *Hjem*, men Kaisa har ikke Jannike truffet siden dagene i barnehagen.

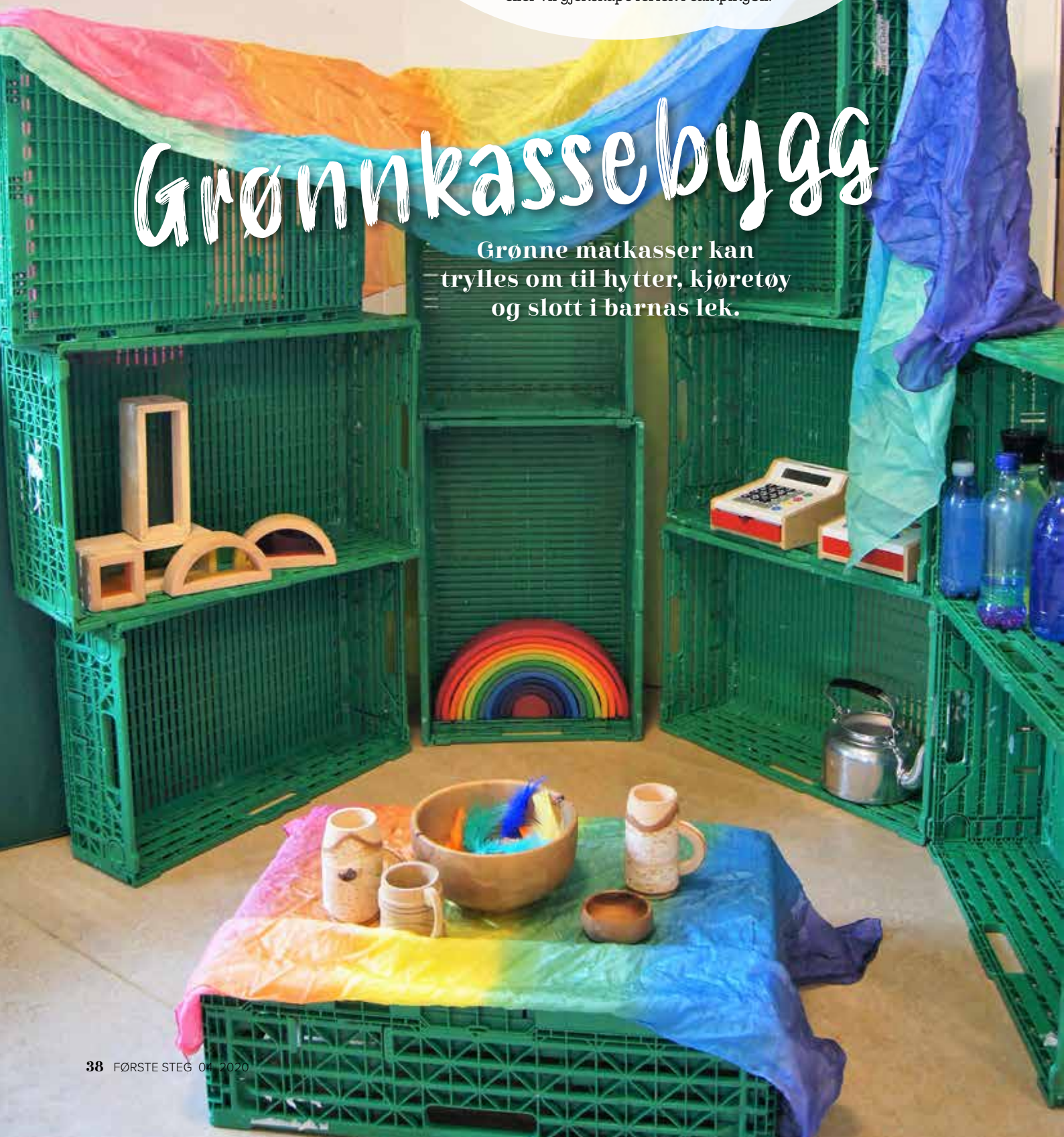
godkommunikasjon@gmail.com

«Barnehagene gjør en samfunnsnyttig og viktig jobb i å videreføre kulturarven vår.»

Planker, korker, rør og kasser har alltid vært verdifullt for barn i lek. Det er åpent materiell som barna kan eksperimentere med, utforske og skape med fordi det ikke har en forhåndsbestemt funksjon. Ved å låne noen grønne matkasser for en periode kan barna skape fantastiske byggverk. I barnas hender trylles de om til redskaper for fantasien. Kassene tillater barna å bygge opp en idé – uansett om de trenger en scene til konsert, vil bygge en butikk eller vil gjenskape ferien i campingbil.

Grønnkassebygg

Grønne matkasser kan trylles om til hytter, kjøretøy og slott i barnas lek.

Trude Anette Brendeland

trubrende@hotmail.com

Barnehagelærer, forfatter og foredragsholder som står bak fantasifantasten.no. Jobber i Eventyrhuset lekeverksted i samarbeid med Fantoft gård studentbarnehage i Bergen.

Gi barna tilgang på minst ti kasser, og se hva som skjer.

Tilfør flere om dere har plass, og om dere ser at barna vil utvide byggeprosjektene sine. Det er en god idé å tilby kassene sammen med annet åpent materiell som stoffer, klesklyper, vognhjul og lommelykter. Da kan det være barna får inspirasjon til å bygge kjøretøy som raketter, ubåter og renovasjonsbiler.

Før kassene skal brukes til lek, kan du vaske dem i steameren, eller dyppe dem i en balje med varmt vann og grønnsåpe.

Siden de ikke er CE-godkjent leketøy, må du vurdere hvordan de kan brukes på en trygg måte. Det er lurt å ha en plan for hvor høyt barna kan bygge, og hvordan de voksne skal hjelpe barna å unngå de største farene – for eksempel åpne og feste sidene godt før barna kan flytte på og bygge med dem. Et tips er å introdusere kassene som en julekalender. Få en kasse per dag og bruk samlingsstunden til å rådslå med barna hva man kan late som de er, og hvordan man kan bruke dem til å leke med. Så lenge du lytter til barna og lar dem vise vei, vil nye muligheter og byggverk åpenbare seg for hver kasse og hver dag vi nærmer oss jul.

Sett gjerne de grønne kassene etter hverandre som et langt tog

som slynger seg under bord og rundt på avdelingen. De yngste barna er mest opptatt av å sitte i og frakte ting omkring i de grønne kassene. I noen av vognene kan du legge invitasjoner som kan åpne for gyldne sosiale øyeblikk – som sangkort og rytmeegg, en haug med støvler og sko, eller en mengde baller og bøtter.

Ekstratipset!

Labyrinten

Mange barn har sett labyrinten på barne-tv og latt seg inspirere. Har dere mange grønne kasser, kan dere lage deres egen variant av labyrinten med stoffer og tyll. Det kan bli et helt prosjekt med livspucker, roboter, slim og sitrende spenning.

BLIND: Siden Ellinor er blind, har Ingrid Steffensen Nilsen og de andre barna lært seg å være forsiktige og å kommunisere med ord og berøring.

Ellinor fikk eget rom i barnehagen

Ellinor Wold har DYRK1A-syndrom. Da hun begynte i barnehagen, **bygget de et eget rom til henne, og hun fikk egen spesialpedagog.**

TEKST: MERETE SILLESEN FOTO: MARIANNE OTTERDAHL-JENSEN

Klokka 08.00 svinger en taxi inn på parkeringsplassen til Haga barnehage i Sande i Vestfold. Ellinor Wold (5) er på vei til barnehagen. Hun veiver med armene, lager glade lyder og viser at hun vil inn. Pedagogisk leder Anita Bjørke Gulliksrud i avdeling Blåklukke står klar med rullestolen og gir Ellinor en god klem.

LANG TILVENNING

Ellinor er født med en kromosomfeil som gir forsinket utvikling uten eller med begrenset verbalt språk, utviklingshemming,

Haga barnehage

- kommunal barnehage fra 1973
- den eneste i Sande kommune med en styrket avdeling
- 100 barn fra 1-6 år og 25 voksne

epilepsi og ernæringsvansker. I tillegg er Ellinor blind, men hun har lyssans. Hun bor i Sande i Vestfold sammen med foreldrene Christina og Roger Wold, storebror Wilhelm (6) og lillebror Frans (1,5). Foreldrene jobber deltid for å ta seg av barna. Ellinor begynte i Haga barnehage som toåring, og det første halve året var pappa med henne hele tiden. Hun var utrygg på alt nytt, som lyder og underlag, og oppholdt seg mest på rommet som ble bygget spesielt for henne.

– Hun trengte lang tid, og vi måtte gå forsiktig frem for å trygge Ellinor, sier styrer Anne-Gro Rojan.

– Men se på henne nå! Ellinor har blitt en trygg og tillitsfull jente som tydelig viser hva hun liker og misliker. Hun er med på det aller meste, og de ansatte på avdelingen hennes er supre til å finne løsninger, fremfor å la seg stoppe av begrensningene, sier styreren.

«Ellinor har
blitt en trygg og
tillitsfull jente
som tydelig
viser hva
hun liker og
misliker.»

BRA UTSTYR: Takket være hjelpemidler kan multihandikappede Ellinor Wold være i barnehagen. Ellinor bruker ståskall, der hun trener musklene til å holde kroppen oppe samtidig som hun kan ha leker i ansiktshøyde.

TID FOR UTELEK: Spesialpedagog Janne Karlsen triller Ellinor ned rampen. Nå skal de ut i hagen.

HJELPER TIL: Pedagogisk leder Anita Bjørke Gulliksrud (t.v.) og styrer Anne-Gro Rojan hjelper Ellinor opp i huska. Hun begynner å bli tung, så det er godt å være to om løftene.

– Vi kan ha litt av en oppakning når vi går ut på tur, ler pedagogisk leder Anita.

– Det er mange hjelpemidler som må med for at Ellinor skal ha utbytte av turen. Men det meste får vi til, sier hun. I begynnelsen trengte Ellinor mye skjerming, nå er hun mest sammen med de andre barna på styrket avdeling.

FØLGES OPP ÉN TIL ÉN

Flere av barna på avdelingen til Ellinor har spesielle utfordringer. De er 4,5 voksne på 12 barn pluss spesialpedagoger. En av dem er Janne Karlsen, som har fulgt Ellinor fra hun var ett år. Hun er ansatt i kommunen og har oppdrag i mange barnehager.

– Vi må jobbe lenge og mye med nye ting, øve og øve med Ellinor. Men det gir resultater, sier Janne. Hun sier de er opp-tatt av at Ellinor selv skal få muligheten til å ta valg og uttrykke ønsker, og bruker taktile brikker flere ganger om dagen. Taktile brikker er kort Ellinor kan kjenne på, som beskriver blant annet rutineaktiviteter. Ellinor begynner å kjenne igjen brikkene, og kan gi uttrykk for om hun vil høre lydbok eller leke med lys- og lydlekser.

DYRKIA

- DYRKIA er et gen som er involvert i hjernens vekst. Genets betydning har vært kjent bare de siste ti årene. Mangel på DYRKIA kan skyldes en spontan forandring (mutasjon) i genet eller en skade i området på kromosom 21.
- Det er medfødt, og det finnes ingen behandling.
- Finnes hos 0,1-0,5 prosent av personer med utviklingshemming.

Vanlige trekk ved diagnosen er:

- liten hodeomkrets
- spisevansker
- endret muskelspenning
- forsinket motorisk utvikling
- epilepsi
- ulike misdannelser

Kilde: Anne Grethe Myhre, overlege dr.med. ved Frambu kompetansesenter for sjeldne diagnoser.
www.frambu.no

Anita forteller at Ellinor nå kjenner avdelings rutiner. Hun har god forståelse av hva de voksne sier, og er en av gjengen på avdelingen. De andre barna har lært seg å kommunisere med ord og berøring, siden Ellinor ikke kan se dem. For å skape mest mulig ro rundt matbordet deles gruppen i tre. Ellinor spiser sammen med tre andre barn. Hun får sondeernæring, vann og medisiner gjennom en knapp på magen og drikker selv fra flaske. Siden hun har lett for å brenke seg, er det viktig med ro etter måltidet.

MANGE HJELPEMIDLER

Ellinor får hjelp av Statped rundt fire ganger i året for å følge opp og sette i gang tiltak i barnehagen som kan gjøre det lettere for blinde Ellinor å orientere seg. Spesialpedagog Janne har også deltatt på fagdager på Frambu kompetansesenter for spesielle diagnoser sammen med Ellinors foreldre. Ellinor har fått en rekke hjelpemidler i barnehagen, som ståskall, takheis og ledelinjer på gulvet. I ståskallet kan hun holde kroppen oppe og ha leker i ansiktshøyde. Ledelinjene på gulvet gjør at hun kan finne frem på avdelingen, til

ELLINORS HJELPEMIDLER I BARNEHAGEN

Ståskall: Brukes til å trene musklene og holde kroppen oppe. Kan henge på leker i ansikts høyde.

Takheis: Hjelper ansatte med tunge løft.

Ledelinjer på gulvet: En bred tape med ulike teksturer, slik at Ellinor finner frem i rommet, til lekekassen, plassen sin i samling og til sitt eget rom.

Mobiltelefon/lydbøker: Som Ellinor hører på når hun trenger ro, eller bruker til å høre på ekko i tunneler når hun er på tur.

Taktile tegn: Kort Ellinor kan kjenne på, som beskriver både rutineaktiviteter og valg.

Blindeskriftskriver: Gjør at Ellinor kan venne seg til punktskrift.

Eget rom: Gir mulighet for avskjerming. Her sover Ellinor også en halvtime om dagen.

Lyd- og lysleker: Som Ellinor leker med på matten sin.

En tom pose som det har vært våtservietter i: Den knitrer og fanger Ellinors oppmerksomhet når hun ligger på stellebordet.

Mobilitetsrute: Er en fast rute ute i hagen som en ansatt triller Ellinor gjennom, mens de snakker om og kjenner på en rampe, en port, et tre, en stein, en busk og en trapp.

Matte ute: Ellinor kan ligge på matten og kjenne på gresset, eller ligge å leke i sandkassen.

lekeplassen eller rommet sitt. Hun har et eget rom der hun kan sove eller leke med lyd- og lysleker.

FULLROSER BARNEHAGEN

Christina og Roger ser at datteren trives i barnehagen, og det gjør hverdagen mye enklere. Ellinor får tre av dagens fire måltider i barnehagen, hun får leke, være sosial, hvile og trene.

– Nå har vi mer overskudd til å ta oss av

NYTER UTETID: Ellinor er ofte med de andre barna i samling, men i dag holder de på med et prosjekt der det er nødvendig å bruke øynene. Ellinor koser seg ute i hagen, og viser glede når hun kjenner og hører vinden.

«Det er mange hjelpemidler som må med for at Ellinor skal ha utbytte av turen. Men det meste får vi til.»

↖
LEVERING: Mamma Christina Wold hjelper Ellinor ut av bilen, over i rullestolen og inn i barnehagen. Vanligvis kommer hun med taxi.

Ellinor når hun kommer hjem. Hun har blitt stimulert og aktivisert, så det trenger ikke å skje noe hjemme hele tiden, sier Christina.

– Det er vinn-vinn for hele familien, legger Roger til.

– Vi får også mer tid til Wilhelm og Frans når Ellinor har et godt tilbud på dagtid. Så vi er svært takknemlige for den innsatsen de gjør i barnehagen, sier mamma Christina.

ramesil@hotmail.com

Herdis vil lære barna å elske seg selv

Blir barn altfor mye avvist i barndommen, **slutter de å elske seg selv**, sier Herdis Palsdottir. Nå lærer hun barnehageansatte å takle egne følelser.

TEKST: KJERSTI SALVESEN FOTO: CHARLOTTE WIIG

Barn er prisgitt de voksne rundt seg. Blir ikke følelsene våre møtt og ivaretatt som barn, lærer vi heller ikke å ta vare på oss selv, sier barnehagelærer og spesialpedagog Herdis Palsdottir. Hun er grunnleggeren av terapiformen EQ-terapi, startet EQ Institute sammen med datteren Dora Thorhallsdottir og har i år godkjent den åttende EQ-barnehagen i Norge.

IKKE LEGG LOKK PÅ FØLELSER

– Jeg har hatt et turbulent og spennende liv, der ingenting har kommet gratis. Men å møte utfordringer er ikke bare negativt. Stadig oftere, når noe er veldig tungt, tenker jeg at dette kanskje ikke er meningen. Jeg spør meg selv hva alternativene er, og har tillit til at ting faller på plass når det er modent – hvis det er riktig, sier barnehagelærer Herdis.

Herdis brenner for at vi voksne evner å ta personlig ansvar for å skape et godt liv for oss selv. Det betyr at vi tar de tunge følelsene på alvor, ikke legger lokk på dem og tar oss sammen.

– Vi må undre oss over følelsene. Hva vil denne følelsen fortelle meg? Følelsene våre er beskjeder fra kroppen. Det er fundamentet til EQ Institute, sier Herdis og byr på te. Vi møtes på kontoret hennes på Skøyen i Oslo.

STARTET RELASJONSSENTER

Herdis startet Relasjonssenteret sammen med datteren i 2006. Herdis hadde gitt ut boken *Relasjoner*

med barn, og mor og datter reiste landet rundt med foredrag for barnehageansatte og foreldre. I dag har over 160 000 mennesker hørt foredraget, og boken er solgt i mer enn 35 000 eksemplarer. Herdis jobbet også med enkeltmennesker og par i denne perioden. De fikk etter hvert så mye å gjøre at mannen foreslo at de skulle starte en skole for å utdanne EQ-terapeuter, slik at flere kunne få hjelp.

– Dora og jeg lo hjertelig av forslaget, men ideen var plantet, forteller Herdis.

MÅ IKKE TA OSS SELV SÅ HØYTIDELIG

For ti år siden startet Herdis og Dora EQ Institute, som tilbyr en treårig deltidsutdanning i EQ-terapi, eller en ettårig EQ-kompetanseutdanning.

– Jeg husker fortsatt første skoledag. 12 studenter satt i en halvsirkel – og jeg så meg rundt og tenkte: «Hvor er læreren?» forteller Herdis og humrer. Det gikk et halvt år – og en av studentene sa: «Dere sier at dere vil at vi voksne skal møte hverandre på en likeverdig og likestilt måte. Hvorfor sitter dere ikke da i sirkelen sammen med oss?» I dag gjør lærerne det.

– Vi må våge og prøve og feile, ikke ta oss selv så høytidelig. Da blir det mer glede. Den som tror han er ferdig utlært, er ikke utlært, men ferdig. Livet er i bevegelse på alle plan, sier Herdis.

VIKTIG Å FØLE SEG VERDIFULL

EQ-terapi har sitt utspring i den eksistensielle terapien, som handler om viktigheten av å føle seg verdifull

«Vi må våge og prøve og feile,
ikke ta oss selv så høytidelig.
Da blir det mer glede.»

SNACK OM FØLELSER: – Siden barn kopierer omsorgspersonene, trenger de voksne som er gode til å ta vare på seg selv og egne følelser. Da vil barna også lære dette, sier barnehagelærer Herdis Palsdottir. Hun har utviklet EQ-barnehager som jobber for at voksne og barn skal forstå ulike følelser.

for å kunne ha det godt med seg selv. Det er en videreutvikling av den familierapien Herdis lærte da hun gikk på Kempler Institutt i Danmark.

– Jeg har basert terapiformen på et ikke-dømmende menneskesyn: «Alle gjør så godt de kan, til enhver tid, ut fra sine forutsetninger», forteller spesialpedagogen. Hun hadde familierapeut Jesper Juul, som var en av grunnleggerne av Kempler Instituttet, som lærer.

– Jesper Juul var et fantastisk menneske og lærer, men eide ikke sosial kompetanse, sier Herdis og ler hjertelig.

KOPIERER FORELDRENE

EQ Institute jobber også for å hjelpe «voksne barn». Herdis understreker at begrepet ikke brukes nedsettende.

– Barn er prisgitt de voksne rundt seg. Blir ikke følelsene våre møtt og ivaretatt som barn, lærer vi heller ikke å ta vare på oss selv. Vi blir «voksne barn», som lenger etter å bli sett og ivaretatt, sier hun. «Voksne barn» har hatt omsorgspersoner som gjorde så godt de kunne, men det var likevel ikke godt nok for barnet, som ikke tilegnet seg de egenskapene som er nødvendig for å kunne ivareta seg selv som voksen.

– Barn kopierer sine omsorgspersoner. Jeg kaller det en arvesynd, sier Herdis.

«Voksne barn» blir gjerne «needy» overfor venner og kjærester.

OVERFØRES TIL PARFORHOLD

I en parrelasjon vil det «voksne barnet» ubevisst lengte etter at kjæresten overtar der foreldrene slapp. Det blir utfordrende å skape konstruktive relasjoner med en slik bagasje.

– Når forelskelsen har stilnet, begynner vi å irritere oss over sokkene som ligger utenfor skittentøykurven. Dette skjer når vi føler at partneren begynner å avvise oss. Har du en historie med avvisning, vil du lett respondere ved å avvise deg selv: ved gå i forsvar, angrep eller bli sint, sier Herdis.

«Blir et barns følelser avvist, lærer barnet å avvise seg selv. Et barn som blir avvist av sine omsorgspersoner, slutter ikke å elske dem, men det slutter å elske seg selv.»

Når vi legger bort de uhensiktsmessige væremåtene som ble programmert da vi var barn, og jobber for å bli mest mulig autentiske, da kan det bli veldig bra, ifølge Herdis.

SLUTTER Å ELSKE SEG SELV

Herdis har selv vært et «voksne barn» – og sier at hun fortsatt kan gå inn i rollen.

Da Herdis var yngre, var hun en annen i Norge enn da hun besøkte foreldrene på Island.

– På Island gikk jeg inn i rollen jeg hadde tilegnet meg som barn. Dette gjør «voksne barn» til de har lært seg å gjenkjenne og ivareta egne følelser – også når en person avviser dem. Blir et barns følelser avvist, lærer barnet å avvise seg selv. Et barn som blir avvist av sine omsorgspersoner, slutter ikke å elske dem, men det slutter å elske seg selv, sier Herdis.

Hun tror det skal godt gjøres av en omsorgsperson å aldri komme i skade for å avvise et barn, men at graden av hvor mye du ble avvist som barn, avgjør graden av hvor mye du avviser følelsene dine som voksen.

STARTET EQ-BARNEHAGER

Norges første EQ-barnehage startet Herdis i 2016. Herdis mener de

ansatte i barnehagen har makt til å gjøre en forskjell for barna. Siden barn kopierer omsorgspersonene, trenger de voksne som er gode til å ta vare på seg selv og egne følelser. Da vil barna også lære dette.

– Det handler ikke om å være egoistisk, men om egenkjærlighet. Når jeg er god til å anerkjenne og ivareta meg selv og mine følelser, anser jeg meg selv som verdifull. Når jeg tar ansvar for å fylle min følelsetank som voksen, har jeg noe å gi til andre. Jeg kan ikke øse fra et tomt kar, forklarer Herdis og legger til at barn under sju

HERDIS PALSODOTTIR (69)

VOKST OPP: Reykjavik, København og Stockholm.

JOB: Grunnlegger og daglig leder ved EQ Institute. I dag finnes EQ Institute i Oslo, Stavanger, Bømlo og Bergen. Helsedirektoratet godkjenner EQ-terapeuter som alternative helsearbeidere i Norge, forutsatt at de er utdannet ved EQ Institute og medlem i Norsk forening for EQ-terapeuter.

BAKGRUNN: Barnehagelærer, hovedfag i spesialpedagogikk fra UiO, familierapeut fra Kempler Instituttet i Danmark, forfatter og foredragsholder. Herdis har gitt ut tre bøker, som ligger til grunn for terapiformen hun har utviklet: *Den undervurderte barndommen*, *Relasjoner – som jeg møter meg selv, slik møter jeg også andre* og *Relasjoner med barn*.

BOR: Oslo.

FAMILIE: Gift, tre voksne barn og seks barnebarn.

LIKER: Å ferdes i naturen, bøker og den gode samtalen.

AKTUELL MED Er en av grunnleggerne bak EQ Institute og konseptet EQ-barnehager, som i år fikk sin åttende barnehage i Norge.

år er følelsesmennesker. De tenker ikke logisk, men tar alt personlig og tror alt voksne sier, er sant.

TRIVES GODT I EGET SELSKAP

Herdis har bodd i Norge i 45 år. Hun ønsket å videreutdanne seg som spesialpedagog, og det var ikke mulig på Island. Det å etablere en ny terapiform og et eget institutt er ingen åtte-til-fire-jobb. Store deler av livet har Herdis alltid hatt med seg en kladdebok og en penn og notert tanker og ideer når noe dukker opp.

– Jeg trives heldigvis godt i mitt eget selskap. Dét har vært en forutsetning for å få til en helhetlig tenkning rundt konseptene jeg jobber med. Når Herdis ikke jobber, er hun veldig familielkær. Hun og mannen inviterer gjerne de eldste barnebarna, to fettere på 16 og 17, på god mat, eller tar med de yngste barnebarna på Deichman Bjørvika, Oslos nye hovedbibliotek.

ER MYE I NATUREN: Når barnehagelærer Herdis Palsdottir ikke utdanner barnehagelærere i EQ-terapi for å få dem til å forstå egne følelser, liker hun å være i naturen og lese bøker.

– Jeg elsker sånne ting. Jeg synes det er så hyggelig å være sammen med familien min, smiler Herdis.

SIER UNNSKYLD TIL BARN

Herdis er takknemlig for at hun får muligheten til å møte barnebarna på en annen måte enn hun møtte sine egne barn som små. Hun har vært åpen om at hun har sagt unnskyld til barna sine fordi hun møtte dem på en for autoritær måte. Herdis tok ikke egne følelser på alvor den gangen, og derfor tok hun heller ikke alltid barnas følelser på alvor.

– Jeg har spurt barna mine om det er noe fra barndommen de vil ta opp med meg, noe som plager dem – og de har også kommet uoppfordret med ting. Jeg er glad for at de opplever at de kan komme til meg, og at vi kan snakke. Da vet jeg at de har tillit til at jeg kan ta vare på meg selv. Hvis barna senser at foreldrene ikke tåler å høre sannheten, lar de være å si noe, mener Herdis.

MENNESKESYN SOM IKKE DØMMER

Herdis er kjent for å ha tatt et oppgjør med det hun kaller det gamle barnesynet.

– Før omtalte vi barn som ikke hadde det bra, som barn med adferdsvansker. Det nye barnesynet har tillit til at alle barn gjør så godt de kan ut fra sine forutsetninger. Hvis barnet har en uhensiktsmessig oppførsel, er de symptomførere, og det er min oppgave som voksen å prøve å forstå årsaken til symptomene. Jeg må spørre meg selv hva barnet prøver å fortelle. Ansvaret for relasjonens kvalitet ligger 100 prosent hos den voksne, fastslår Herdis.

– *Hva drømmer du om?*

– Jeg drømmer om at barnehagen som institusjon får økt oppmerksomhet – og om at vi som samfunn erkjenner at det er innen barna fyller sju år, at de i størst grad lærer å elske eller avvise seg selv. Barn trenger betingelsesløs kjærlighet: å bli møtt av et menneskesyn som ikke dømmer, sier Herdis Palsdottir.

godkommunikasjon@gmail.com

Forskjell på jenters og gutters lek

Mens guttene tar initiativ til og leder fysisk aktive leker på lekeplassen, gjør jentene det samme i fysisk roligere aktiviteter, viser ny forskning.

TEKST: KJERSTI SALVESEN FOTO: PRIVAT

Jeg er nysgjerrig på det hverdagslige. Det vi gjør hver dag, og som vi stort sett aldri tenker over, men som får mye å si for forståelsen av oss selv og hvordan vi bruker kroppen vår, sier barnehagelærer og forsker Lillian Pedersen ved OsloMet.

ULIKE LEKEMØNSTRE

Lillian har sett på leken som foregår på lekeplassen, ofte uten at vi tenker på lekeplassen som en viktig pedagogisk arena. Hun har videoobservert fem år gamle barn i to barnehager, og ser at lekeplassen er et sted der barna kan leke fritt og har god tid til å utforske.

– Det betyr at barna kan bruke fantasi og kreativitet til å utforske seg selv og bevegelsesmulighetene sine. Samtidig virker det som om barna har skapt særegne måter å bevege seg på – og at mønstrene er avgjørende for bevegelsene deres. Jeg ser en tendens til at guttene bruker kroppen på en mer fysisk måte og kommuniserer med kroppsspråk, mens jentene bruker kroppen på en fysisk roligere måte og benytter det verbale språket for å kommunisere, sier Pedersen.

GUTTER BESTEMMER

Hun har også har lagt merke til at noen barn, oftest gutter, har en definisjonsmakt over hvilket mobilt materiell, som bøtter, spader og naturmaterialer, som blir brukt – og hvordan det skal brukes i fysisk aktiv lek.

Forskeren sier det kan se ut som om guttene tar

initiativ til og leder fysisk aktive leker, mens jentene tar initiativ til og leder fysisk roligere aktiviteter.

– Guttene og jentene ser ut til å kontrollere og ha definisjonsmakt i ulike deler av lekeplassrommet. Jeg stiller

spørsmål ved om dette henger sammen med hvilke forventninger gutter og jenter erfarer at vi har til dem, sier Pedersen. Hun sier at temperamentsforskjeller mellom barna kan spille inn.

BARNA SKAPER FELLESSKAP

Lillian så at de ansatte hovedsakelig hadde en observerende rolle. Det overrasket henne hvor lite de trengte å gjøre for å utfordre barnas bevegelsesvaner – og for at femåringene skulle skape nye sosiale fellesskap.

– Det var vesentlig at de ansatte var mentalt og følelsesmessig koblet på barna og leken for at dette skulle skje, påpeker Lillian.

Anne Greve, professor i barnehagepedagogikk ved OsloMet, sier at det fremdeles mangler kunnskap

om hva som foregår på barnehagens utelekeplass.

– Lillian Pedersen retter oppmerksomheten mot barns bevegelseslek og gjør blant annet noen interessante observasjoner av hvordan gutter og jenter bruker mobilt leketøy på ulike måter. Det at norske barn tilbringer så mye tid utendørs, vekker oppsikt internasjonalt. Denne forskningen vil være et viktig bidrag til barnehagefeltet også utenfor landets grenser, fastslår professoren.

godkommunikasjon@gmail.com

LILLIAN PEDERSEN (47)
Fra: OsloMet.
Disputerer: Høsten 2020.
Doktorgrad: «Kjensla av leikeplassen. Ei kvalitativ undersøkning av fem år gamle barn sine bevegelsespraksisar i barnehagen». Lillian har videoobservert fem år gamle barn mens de leker på barnehagens lekeplass. Hun har sett på: Hva som kjennetegner bevegelsespraksis i lek mellom jenter og gutter, hvordan mobilt materiale, som baller, spader og naturmaterialer blir brukt og hva som skjer når barnas bevegelsesmuligheter blir utvidet.
Mål med forskningen: Å undersøke fem år gamle barns bevegelsesmuligheter på barnehagens lekeplass.
Foto: OsloMet.

Skal barn fra ulike kulturer eller med spesielle behov bli inkludert på en god måte i barnehagen, må systemet tilpasses barnet og ikke omvendt, **skriver Monica Salmouk**.

En for alle, alle for en

Monica Salmouk
masterstudent ved Fakultet
for lærerutdanning og
pedagogikk ved Høgskolen i
Innlandet, studiested Hamar
Foto: Chedhli Salmouk

”
*Det handler
om å skape
et fellesskap
hvor mang-
fold er en
ressurs.*

Synet på og kunnskapen om barn, læring og pedagogikk er i stadig utvikling. Det gjelder også hvordan utdanningssystemet forholder seg til det økende mangfoldet vi ser i skoler og barnehager. Dette mangfoldet inkluderer barn med særskilte behov, ulike etniske, kulturelle og religiøse tilhørigheter, kjønn og seksualitet, sosiale ulikheter og økonomiske forskjeller i bakgrunn og livsvilkår. Det stiller store krav til skoler og barnehager, fordi det samtidig er en utvikling med stadig større krav til opplæring for alle i det samme fellesskapet. Men hvordan skal vi forstå inkluderingsbegrepet?

MANGFOLD, IKKE SEGREGERING

Veien mot inkludering som begrep har en lang historie i Norge. Begrepet har sitt nåværende ståsted i rapporten *Inkluderende fellesskap for barn og unge i skole og barnehage* (2018) og meld. St. 6 (2019–2020) *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*. Disse legger føringer for det videre arbeidet og signaliserer en stadig sterkere satsing på mangfold og fellesskap heller enn segregerte tilbud i skole og barnehage. Dokumenter og forskning på feltet er ikke entydige i hva inkluderende opplæring egentlig er, og hva det bør inneholde. Vi finner gjerne tre ulike retninger i litteraturen.

TRE ULIKE RETNINGER

Den ene retningen er vektlegging av barn med særskilte behov, hvor deres behov skal møtes og dekkes i den såkalte normalskolen som et alternativ til segregerte tilbud. Det andre er inklu-

derende opplæring som et konsept rettet mot alle, men med spesiell vekt på utsatte grupper og deres behov. Den tredje er en retning hvor hovedvekten er på mangfoldet, og hvor utgangspunktet for pedagogikken og tilnærmingen er at målgruppen er mangfoldig, og at dette er en naturlig del av livet. Dermed må opplæringen legge dette til grunn. Det vil si at mangfold og tilrettelegging skal omhandle flere grupper, og i bunn og grunn handle om tilrettelegging for alle, ikke tilpasning for de få med utfordringer. Det handler om å skape et fellesskap hvor mangfold er en ressurs, og hvor alle kan finne sin plass og oppleve læring, trivsel, utvikling og anerkjennelse. Det er dette tredje punktet som nå er ønsket mål for inkluderingen.

ET NATURLIG MANGFOLD

Med det tredje synet på inkludering ser vi ikke på inkludering som «det spesielle» som skal inn i «det normale». Denne retningen ser på inkludering som en kontinuerlig prosess hvor vi skaper et fellesskap for alle der mangfold betraktes som naturlig, og der vi dermed streber mot å unngå stigmatisering, annerledeshet og de læringsbarrierer det kan skape. Vi kan nå det målet ved å se på inkludering i et bredt perspektiv hvor systemet må tilpasses individene og ikke omvendt.

I hvert nummer inviterer vi en student til å skrive om et tema han eller hun brenner for.

Veronica Bergan

førsteamanuensis i naturfagdidaktikk,
Institutt for lærerutdanning og pedagogikk,
UiT Norges arktiske universitet
veronica.bergan@uit.no

Verdien av å dyrke mat i barnehagen

Det viktigste for at barn skal se verdien av et bærekraftig samfunn, er å starte i det små, som å dyrke salat og gressløk.

FOTO: VERONICA BERGAN

Denne artikkelen er basert på forskning og erfaringer fra prosjektet *Økologisk dyrking i barnehagen*, utviklet i et samarbeid mellom barnehagelærerutdanningen i Tromsø, to barnehager og økologiske gartnere (Bartnæs & Bergan, 2018; Bergan, 2019). Begrunnelsen for å dyrke i barnehagen er forankret i barnehagens rammeplan, som sier at «barnehagen skal bidra til at barna får innsikt i matens opprinnelse, produksjon av matvarer og veien fra mat til måltid» (Udir, 2017, s. 50), samt at «barnehagen har en viktig oppgave i å fremme verdier, holdninger og praksis for mer bærekraftige samfunn» (Udir, 2017, s. 10). Målet med dyrkingsprosjektet var å få erfaringer med økologisk matproduksjon i en barnehagefaglig kontekst.

KORT OM PROSJEKTET

For å etablere eierskap og felles kom-

petanse i prosjektet fikk alle ansatte i de to prosjektbarnehagene delta på et økologisk dyrkingskurs med erfarne gartnere. Her lærte personalet om oppal – det å forkultivere planter inne ved å så frø, prikle¹, ta stiklinger² samt herde plantene for utplantning i den korte nordnorske sommeren. Kurset bidro til at den ene barnehagen etablerte et lite «veksthus», hvor hver avdeling fikk ansvar for hver sin ukedag med å se til plantene, vanne og loggføre gjøremål (**bilde 1**).

Barna fikk dermed eierskap til selve dyrkingsprosessen fra starten av. Da det endelig var blitt varmt nok i juni, plantet barn og voksne ut småplanter i kjøkkenhagen i barnehagen. Barna deltok i varierende grad i alle prosesser fra frø, prikling, utplantning, vekst, lusing, hypping, vanning og måling – alt etter interesse og alder. De følte eierskap, stolthet og tilhørighet til kjøkkenhagen, noe som ble veldig godt uttrykt i utsagnet «vil du se hagen vår?». På sensommeren og høsten ble det daglig høstet noe fra hagen til

måltidene i barnehagen. Det ble holdt høstfest med foreldrene i barnehagen, hvor barna solgte urter og poteter som de hadde dyrket og bearbeidet selv.

OPPDAGE SAMMENHENGER

Men hvor ligger så *verdien* av å delta i en økologisk dyrkingsprosess for barna i barnehagen? Jeg tenker først og fremst på at barna erfarer viktige *sammenhenger* i naturen og kan forstå at naturen er *grunnlaget for maten* vi spiser. Vi forskere sier at barna *vegfarer* en dyrkingsprosess ved å se, erfare og bidra til matens opprinnelse fra jord til bord (Bartnæs & Bergan, 2018). Barna er ivrige med å studere meitemarken, som er en viktig nedbryter i jorda, og som beriker jorda med næring til plantene (**bilde 4**). Siden vi dyrker økologisk, gjødsler vi jorda med hestemøkk, kompost³ eller hønsegjødsel. Barna kan oppdage at insektene spiller en rolle for matproduksjon – spesielt for bestøvning av frukt og bær. Barnehagepersonalets rolle er å være medvandrere og bidra med nøkkelin-

¹ Å prikle er å skille småplanter fra hverandre og plante dem enkeltvis i småpottar for å gi dem bedre vekstvilkår.

² En stikling er en avskåret plantedel som plantes i jorden for å gro en helt ny plante.

³ Kompost er nedbrutte plantematerialer eller husdyrgjødsel (avføring) som er veldig næringsrik for planter.

” Forskning viser at inntaket
av grønnsaker øker dersom
barn deltar i dyrkingsprosessen.

BILDE 1: Barnehagen etablerte et lite «veksthus» hvor hver avdeling fikk ansvar for hver sin ukedag med å se til plantene, vanne og loggføre gjøremål. Det ga barna eierskap til selve dyrkingsprosessen. Foto: Stig Brøndbo, UiT Norges arktiske universitet

Fag og forskning

BILDE 2: Små barn vil i større grad smake på ulike urter og grønnsaker som de har dyrket selv. I tillegg er det ekstra gøy å smake på grønnsaker som ikke har samme form som i butikken.

BILDE 3: Barna lærer å bruke potetgrev, greip og jernrive og får hjelp av de ansatte. Foto: Seifu Haile

formasjon til barna, slik at barna også kan oppdage at ugress «stjeler næring og lys» fra for eksempel små gulrotspirer, eller at et solrikt og lunt sted gir raskere vekst av plantene enn et sted med mye skygge og kald vind.

LÆRER Å BRUKE REDSKAPER

I kjøkkenhagen blir barna kjent med ulike redskaper, som for eksempel potetgrev, greip⁴ eller jernrive. Det å håndtere slike redskaper i tettpakket og steinet jord er en *kroppslig og stedlig læring* som kun finner sted ved å erfare kroppslig hvordan redskapene brukes på stedet i åkeren (Bartnæs & Bergan, 2018). Her er det viktig at barnehagepersonalet kan støtte barnas mestring av redskapene ved å holde i lag med barnet, bidra med ekstra muskelkraft eller finne redskaper i rett størrelse som barnet kan klare å håndtere (**bilde 3**). Barnehagepersonalet må også kunne tone seg inn på barnets kunnskapsnivå ved å bruke ord og

” En undringssamtale i barnehagen om hvor maten på bordet kommer fra, kan skape større bevissthet om at mat har en historie som påvirker hele økosystemet på jorda.

begreper barnet forstår (Bartnæs & Bergan, 2018). Vi vet fra forskning at naturverdier en får ute i naturen i tidlige barneår, kan bidra til omsorg og engasjement for natur og miljø senere i livet (Chawla, 2006).

SUNN MAT FRA HAGEN

Det å dyrke mat handler selvfølgelig også om å spise maten. Små barn vil i større grad smake på ulike urter og grønnsaker som de har dyrket selv – gjerne inspirert av andre barn som smaker. I tillegg er det ekstra gøy å smake på grønnsaker som ikke har samme form som i butikken (**bilde 2**). Forskning viser at inntaket av

grønnsaker øker dersom barn deltar i dyrkingsprosessen (Savoie-Roskos, Wengreen & Durward, 2017). Sunne matvaner er også bærekraftige vaner som ivaretar barnas helse og utvikling.

BÆREKRAFTIG MAT

Maten vi spiser, kan være et godt utgangspunkt for en samtale med barna om bærekraft. For hva er egentlig bærekraftig mat? Er det vegetarmat, økologisk, kortreist, fra havet eller vilt? Bærekraftig utvikling handler om en «utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge kommende generasjoners muligheter for å dekke sine behov» (VERDENSKOMMISSJONEN

⁴ Et greip ser ut som en stor gaffel med fire ståltinder og har håndtak som en spade.

FOR MILJØ OG UTVIKLING. 1987, s. 42). Da er «kommende generasjoner» ikke bare mennesker, men *hele økosystemet vårt* på jorda. Det å dyrke økologisk mat i barnehagen handler da om å ta et valg om å etablere en bærekraftig praksis, på lag med økosystemet vårt. Dagens globale matproduksjon er langt fra bærekraftig med tanke på klimaavtrykk og ødelegging av økosystemer. En undringssamtale i barnehagen om hvor maten på bordet kommer fra, kan skape større bevissthet om at mat har en historie som påvirker hele økosystemet. For bare 100 år siden levde folk i dette landet av det de klarte å dyrke, husdyra de eide, fiske, høsting og jakt. Idealet var å være selvforsynt. Vi kan lære barna at de kan bidra med mat til sitt eget bord og ivareta norske mattradisjoner med lokale råvarer. Matglede og gode matvaner *skal* etableres i barnehagen (Udir. 2017).

FIRE DIMENSJONER

Bærekraftig utvikling kan deles inn i fire dimensjoner: økologisk (natur og miljø), økonomisk, sosial og kulturell, samt politikk (Bergan & Bjørndal, 2019). Et dyrkingsprosjekt faller naturlig inn under *økologisk* dimensjon ved å gi barna direkte innsikt i samspillet i naturen, samt at de bidrar til matplantenes vekst og utvikling gjennom å bearbeide jorden, luke og vanne. Den *økonomiske* dimensjonen handler om å redusere forbruk, skape verdier (bl.a. arbeid, penger og mat), samt fordele goder. Verdien av arbeidet som ligger bak det å få mat på bordet, kan bli veldig synlig dersom personalet tilrettelegger aktiviteter rundt det å handle varer, leke butikk, selge avlinger eller fordele goder. Den *sosiale og kulturelle* dimensjonen av bærekraft bidrar til å ivareta alle menneskers ve og vel i et inkluderende fellesskap. Samhandlingen i kjøkkenhagen skal ivareta likeverd, toleranse og respekt for ulike behov – alltid på barnas premisser. Den *politiske* dimensjonen kommer derfor til uttrykk i at barna får anledning til å medvirke demokratisk til

dyrkingsprosessen der det er naturlig. For eksempel kan de være med å bestemme hvilke vekster de vil ha i hagen (innenfor klimasonen⁵ i barnehagen), hva de vil plante hvor samt utformingen og dekorasjon av hagen.

GLEDEN VED Å GRAVE I JORDA

Det er viktig å påpeke at dyrkingsprosjekter i barnehagen ikke må bli for skolsk eller ha en gartners etiske standard. Det er ikke størrelsen på avlingen som avgjør om prosjektet har vært vellykket, men gleden av å grave i jorda, se planter gro og smake på det som vokser. Jeg anbefaler å begynne med noe enkelt som potet, sukkererter, reddik, gressløk og salat (bilde 4). Grønne kunnskaper og ferdigheter vokser fra sesong til sesong. Det er bare å prøve seg fram med nysgjerrigheten til et barn.

Litteratur

- BARTNÆS, P. & BERGAN, V. (2018). *Dyrking som stedlig læring i barnehagen*. I: A. Myrstad, T. Sverdrup og M.B. (red): Barn skaper sted – sted skaper barn. Bergen: Fagbokforlaget.
- BERGAN, V. (2019). *Hvordan kan økologisk dyrking bidra til bevissthet for bærekraft?* I: V. Bergan og K.E.W. Bjørndal (red): Bærekraft i praksis i barnehagen. Oslo: Universitetsforlaget.
- BERGAN, V. & BJØRNDAL, K.E.W. (2019). *Barnehagen – første steg mot en bærekraftig utvikling*. I: V. Bergan og K.E.W. Bjørndal (red): Bærekraft i praksis i barnehagen. Oslo: Universitetsforlaget.
- CHAWLA, L. (2006). *Learning to love the natural world enough to protect it*. Barn, 2, 57–87.
- SAVOIE-ROSKOS, M. R., WENGREEN, H. & DURWARD, C. (2017). *Increasing fruit and vegetable intake among children and youth through gardening-based interventions: A systemic review*. J Acad Nutr Diet, 117(2). 240–250.
- UDIR. [Utdanningsdirektoratet]. (2017). *Rammeplan for barnehagen*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>
- VERDENSKOMMISJONEN FOR MILJØ OG UTVIKLING (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

BILDE 5: Barna studerer ivrig meitemarken og lærer at den er en viktig nedbryter i jorda og bidrar til å gi plantene næring.

BILDE 4: Dyrkingsprosjekter i barnehagen må ikke bli for skolsk eller ha en gartners standard. Det viktigste er å gi barna gleden av å grave i jorda, se planter gro og smake på det som vokser, skriver artikkelforfatteren.

⁵ Norge deles inn i 8 klimasoner: H1–H8. Sonene forteller noe om hvor lang og varm/kjølig vekstsesongen er. Min hjemby Tromsø ligger i klimasone H7 og har om lag 3,5 måneders vekstsesong.

Marianne Hatlem

høgskolelektor i pedagogikk,
avd. for lærerutdanning,
Høgskolen i Østfold
marianne.hatlem@hiof.no

Tommy Larsen

barnehageeier og styrer,
deltaker i den regionale
ordningen
tommy@stenrod-barnehage.no

Ordning med å heve kompetansen i barnehagen er utfordrende

Norske barnehager er i gang med å heve kompetansen blant de ansatte gjennom en regional ordning. Det byr på utfordringer.

Fjor kom det totalt inn 1675 søknader om deltakelse i ordningen om barnehagebasert kompetanseutvikling. Frem til midten av februar i år kom det inn 375 søknader til regionen Oslo og Viken. Ordningen innebærer en ny tenkning om langsiktig, systematisk og kollektiv kompetanseutvikling, i samarbeid mellom barnehagene og universitet- og høyskolesektoren (UH). Intensjonen er at begge skal bygge og dele kunnskap og kompetanse sammen.

Målet med ordningen er at barnehagene skal bli bedre på organisasjonsutvikling og implementering, mens barnehagelærerutdanningene skal bli mer praksisnære og profesjonsrettet. Endrings- og utviklingsarbeid som dette krever rolleforståelse, lederstøtte, eierskap og forankring og ikke minst tid. Ordningen er noe mer enn kortvarige eksterne kurs.

LÆRINGSFELLESKAP

Det tar tid å bygge ny kompetanse. I den første runden var det korte avstander mellom søknader og utvelgelse. Det førte til at barnehagene fikk liten tid til å planlegge gjennomføringen av kompetanseprosjektene. Det samme gjaldt for UH-sektoren, som skulle bemanne prosjektene og sikre barnehagene faglige kvalifisert ansatte. I en plan med intensjon om gjensidighet og likeverd er det verdt å merke seg at barnehagene som ble valgt ut til å delta i ordningen,

ikke har fått penger til å kunne delta, utover faglærers timer, men må finne penger innenfor eget budsjett.

I barnehagebasert kompetanseutvikling er intensjonen at hele barnehagepersonalet skal delta i prosjektarbeidet. Dette er krevende å få til fordi de barnehageansatte har få muligheter til å gå fra arbeidet med barna, noe som er en forutsetning for å kunne reflektere sammen. Møtetider og møtepunkter er begrenset.

I den nye forskriften om barnehagens innhold og oppgaver er det eksplisitt vist til barnehageeier og leders ansvar for barnehagens innhold, i form av fellesforståelse, veiledning og å være en lærende organisasjon (KD2017). Dette krever en faglig forankring og en aktiv barnehagemyndighet og -eier.

Ordningen krever det samme fra UH-sektoren, i form av faglig ledelse, forankring og deling. Ledere som forankrer og tilrettelegger for utviklingsarbeid, er avgjørende for å lykkes i endringsarbeid.

PRAKSISBARNEHAGENE VIKTIG

Den nye ordningen for økt kompetanse i barnehagene krever kunnskap om lovpålagte rammer som styrer barnehagens innhold og oppgaver (UDIR 2017), og de lover og forskrifter som styrer barnehagelærerutdanningen (KD 2013). Praksisbarnehagene har en sentral rolle i utdanning av barnehagelærere. Studentene har 100 dagers obliga-

[illegible]

torisk praksis i løpet av sin treårige bachelorutdanning. Barnehagelærerutdanningen skal være forskningsbasert, dette inkluderer praksisdelen av utdanningen. Forsknings- og utviklingsarbeid er dermed et felles mål og en mulighet til deling og utvikling. Utdanningsinstitusjonene har fått kritikk for at de i for liten grad har imøtekommet de krav som stilles til profesjonsutøvelse i barnehagene, og for at dialogen mellom utdanningsinstitusjonene og barnehagefeltet har vært svak (Haakstad & Kantardjiev, 2015). Det jobbes med samarbeid mellom høyere utdanning og arbeidsliv, med vekt på praksis. Departementet forventer i den forbindelse at institusjonene gjør en vurdering av hvordan

de arbeider for å styrke studieprogrammenes arbeidslivsrelevans. Samhandling via den regionale ordningen og ved praksis og forsknings- og utviklingssamarbeid, kan bidra til å styrke praksisrelevansen.

MÅ SNAKKE SAMME SPRÅK

Både barnehage- og UH-sektoren har mål om å være lærende. Å utvikle kunnskap sammen er nært knyttet til deling og fellesskap som igjen krever et fagspråk. Stålsett beskriver en lærende organisasjon som en «... organisasjon som utvikler, forvalter og tar i bruk sine kunnskapsressurser slik at virksomheten totalt sett er i stand til å mestre daglige utfordringer og etablere ny praksis når det er nødvendig» (Stålsett 2009, s. 33). Skjervheims hovedanliggende er at menneskelig samhandling foregår i språket, og at språket således er en viktig kilde til utvikling av fellesskap og gjen-

” Ordningen er et ambisiøst prosjekt, med gode intensjoner om organisasjonsutvikling og gjensidig kompetansebygging, men krever rolleforståelse, eierskap og forankring.

sidig forståelse: «Det er språket som gjør at vi har ein sams verd; forstår vi ikkje språket til kvarandre, lever vi i kvar vår verd, uten anna enn overflatisk kontakt» (Skjervheim 1996:71). Felles fagspråk, fokus og innsats vil kunne utvikle både utdanningene og barnehagene. Potensialet i den regionale ordningen er stort.

Å UTFORDRE ULIKE KULTURER

Barnehagesektoren og akademia kommer fra ulike tradisjoner. Barnehagesektoren er nærmere den erfaringsbaserte tradisjonen, mens akademia er mer forankret i den forskningsbaserte. UH-sektoren kan komme i en maktposisjon og definere praksisfeltets behov.

Dersom også den barnehagefaglige kompetansen er svak sammen med organisasjons-, prosess- og veiledningskompetanse, kan barnehagene oppleve at det blir for stor avstand

mellom UH-sektoren og dem. En felles innsikt i profesjon og praksis kunne gi et annet utgangspunkt for samhandling.

UH-sektoren kunne i større grad ha sett seg selv som en lærende organisasjon som driver en skole internt, med kollektiv kunnskapsbygging på tvers av faglige disipliner, som prosessveiledere i sektoren og som barnehagelærerutdannere med utgangspunkt i barnehagens analyser.

Skal ordningens intensjoner oppfylles, krever det et handlingsrom både i UH-sektoren og barnehagesektoren. Slik at den erfaringsbaserte og den forskningsbaserte kunnskapen kommer barna, barnehagene og utdanningene til gode.

FAGLIG ISOLASJON

Barnehagene kan få støtte til å bli bedre til å analysere sin hverdag kritisk. Å tenke kritisk sammen er ikke det samme som å være kritiske. Dette kan være ekstra utfordrende der hvor noen får ivareta mange roller, som barnehageeier, barnehageleder og pedagog. I små virksomheter kan det være få pedagoger, noe som kan føre til et faglig vakuum og isolasjon.

Barnehagemyndighetens rolle i ordningen bør utfordres, slik at de får en større rolle lokalt i de barnehagene som skal øke sin kompetanse blant de ansatte. Da kompetansedokumenter tidligere ble tildelt direkte til barnehagemyndigheten, var deres rolle mer synlig i kompetansetiltakene og planene. Barnehagemyndighet og barnehageeiere har mange steder et mindre nettverk enn det skolemyndighet og skoleeiere ofte har. Dette kan være en utfordring når nye ordninger skal etableres, eies og forankres. Ordningen har et stort potensial i form av det helhetlige, kollektive, likeverdige og gjensidige ved kollektive læringsfellesskap. Ordningen er et ambisiøst prosjekt, med gode intensjoner om organisasjonsutvikling og gjensidig kompetansebygging, men krever rolleforståelse, eierskap og forankring og vil dermed utfordre alle deltakerne og det strukturelle. Utvikling ligger i samhandling.

Litteratur

- STÅLSETT, U. (2009). *Veiledning i en lærende organisasjon*. Fagbokforlaget.
- SKJERVHEIM, H. (1996). *Deltaker og tilskodar og andre essays*. Aschehoug.
- HAAKSTAD, J. & KANTARDJIEV, K. (2015). *Arbeidslivsrelevans i høyere utdanning: Undersøkelse om universiteters og høyskolars arbeidslivskontrakt og studienes relevans for arbeidslivet*.
- UTDANNINGSDIREKTORATET. (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*.

Hold deg oppdatert på hva som skjer innen barnehagefeltet

**Her får du nyheter, forskning og debatter, mens
du venter på neste utgave av tidsskriftet.**

utdanningsnytt.no/forste-steg

**FØRSTE
STEG**

Ola Finstadsveen
barnehagelærer Skomakergata
barnehage, Oslo
ola.finstadsveen@gmail.com

Kirsten Flaten
dosent, Høgskulen på Vestlandet (HVL),
Campus Sogndal

Toåringar utvikler vennskap i lek

Toåringar kan utvikle vennskap og er tydelige på hvem de vil leke med eller ikke, viser undersøkelse.

Barna viser tydelig preferanse for barn på samme alder. Toåringene vil bare leke med de andre toåringene. De løper alltid dit det er andre toåringar, og de leker nesten bare med hverandre. De viser også mye prososial atferd gjennom å dele leker med hverandre og vise omsorg. Det viser en bacheloroppgave fra Høgskulen på Vestlandet. Toåringene ble observert over to uker for å finne ut om de viste vennskapstilhørighet til hverandre.

HVA ER VENNSKAP?

Siden vennskap er en subjektiv opplevelse er det vanskelig å definere. Greve (2007) viser til at ordet venner kan ha mange betydninger avhengig av konteksten. Siden vennskap kan omfatte mange forskjellige typer vennskap, så kan man ikke ha en generell definisjon som gjelder alle typer vennskap. Dette blir også understreket i Martinsen & Nærland (2009). Det er likevel noen trekk som blir trukket fram som tydelige tegn på vennskap. Sigsgaard

(1983) mener at vennskap handler om at barn har lyst til å være med hverandre, og at det må være gjensidig.

Dette betyr at hvis toåringene skal være venner, så må begge ha lyst til å være med hverandre. Vennskap må være basert på frivillighet, og kan derfor ikke bli påtvunget av en voksen (Dunn, 2004). Nærhet og tetthet er viktige elementer for vennskap (Broström, 1998, s 83).

Indikasjoner på tetthet og nærhet er:

- å gjennomføre en felles aktivitet
- å sitte tett ved siden av hverandre
- å følge etter hverandre
- å velge hverandre direkte eller indirekte
- å oppføre seg vennlig og ta hensyn
- å samarbeide og å vise hjelpsomhet

TRE KRITEIRER FOR VENNSKAP

Howes (1987) fant tre kriterier for vennskap: gjensidig preferanse, gjensidig glede og evnerik interaksjon. *Gjensidig preferanse* er når et barn starter en vellykket sosial interaksjon. *Gjensidig glede* er at barna er i positiv emosjonell kontakt. *Evnerik interaksjon*

er barnas evne til å leke gjensidig og komplementerende lek (Howes, 1987).

Kriteriene for vennskap var:

1. Deres initiativ til interaksjon førte til interaksjon i mer enn 50 prosent av forsøkene.

2. Minst én komplementær og gjensidig lek.

3. Minst én emosjonelt positiv interaksjon.

Ifølge Howes undersøkelse hadde 51 prosent av barna mellom 21 og 31 måneder venner (Howes, 1987).

Det viser seg at venneparene delte, viste preferanse, hjalp hverandre, var lojale og imiterte hverandre (Whaley & Rubenstein, 1994, s. 390). Barna hjalp hverandre ofte uoppfordret. Det var to former for hjelp, den ene var *assistanse* og den andre var *emosjonell*, som å trøste en venn. Dette skjedde sjeldnere. Intimitet innebar at barna var i tett fysisk kontakt og kunne for eksempel overse andre barn når de lekte. Når barna imiterer hverandre, leker de sammen og gjør det samme som vennen sin. Hvis én tegner, så tegner den andre også. Barna delte, men det var ofte bare én av vennene i et vennepar som delte. Deling var et lite

VÆRE SAMMEN: Observasjonen av tre toåringere i en barnehage viser at de foretrekker konsekvent å leke, snakke og oppholde seg i samme rom som de andre toåringene. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

observert fenomen (Whaley & Rubenstein, 1994, s. 392). Skal man forstå kompleksiteten av vennskap, krever det intensive undersøkelser (Whaley & Rubenstein, 1994). Undersøkelsene viste også at vennskap formet seg uten voksent tilsyn.

LEK OG VENNSKAP

Leken er i seg selv lystbetont for barnet, og fantasi og kreativitet er viktige ingredienser. Leken er en sentral del av barnekulturen og utgjør et viktig bidrag til barns utvikling, læring og dannelse (Haugen, 2015). Lek er en positiv aktivitet ledsaget av glede og gode emosjoner (Tetzchner, 2012).

«I barnehagen møtes barn på samme alder, og grunnlaget for vennskap og samvær legges hovedsakelig i leken» (Haugen, 2015).

Greve (2007) argumenter for å tolke barns handlinger som intensjonelle: at det er en mening bak barnas handlinger. Dette forankres i den franske filosofen Maurice Merleau-Pontys arbeid, og viser

- at mennesker og derfor barn kan vite noe kroppslig før de vet det intellektuelt

- at barns handlinger har intensjoner selv om de ikke kan sette ord på dem

- at små barn kommuniserer gjennom kroppens uttrykk, og til tross for manglende verbale evner, kan vi forstå deres følelser og intensjoner

LEKER SAMMEN

Barna i denne undersøkelsen blant toåringere er ikke bevisst observasjonene. Det ble gitt tillatelse fra både styrer og pedagogisk leder for å gjennomføre observasjoner. Barna fra undersøkelsen er anonymisert.

Barna leker sammen i alle observasjonsperiodene, ifølge denne under-

søkelsen blant toåringere. Det er ikke parallell lek, med stor variasjon av samlek. Tabell 1 viser grad av lekeaktivitet, der leke sammen og snakke sammen forekommer hyppigst, mens felles lekeprosjekt forekommer mindre hyppig.

Barna lekte med biler sammen, og de lekte sammen i sandkassa, i hoppebingen og inne i papphusene.

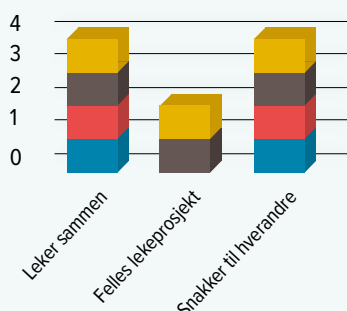
Ved en observasjon lekte to av toåringene med hver sin buss. De gikk fra rom til rom sammen. Der lekte de under bord og stoler, mens de lo og lekte med bussene.

Ved en observasjon lekte alle tre barna sammen, og samarbeidet om å fylle opp bøtter med vann. De flyttet på bøttene rundt sammen gjennom hele observasjonsperioden.

Det er tydelig at de praterte mye med hverandre. Det er ofte bare enkle ting som: «Det er traktor.» De kommuniserer også sammen gjennom kroppsspråk og smiler mye til hverandre.

Lek er ledsaget av glede og andre positive følelser (Tetzchner, 2012, s. 641), og barna skal være i positiv interaksjon. Lek er en form for positiv interaksjon i seg selv. Det er en av

TABELL 1
POSITIVT SAMVÆR

” Vennskap må være basert på frivillighet, og kan derfor ikke bli påtvunget av en voksen.

KOMMUNISERER:

Toåringene i studien snakker sammen og kommuniserer gjennom kroppsspråk og smil. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

kvalitetene som definerer hva lek er. Barna smilte, lo og snakket sammen på alle observasjonstidspunktene i undersøkelsen. Siden alle observasjonene foregikk uten voksen kontroll, har all lek skjedd frivillig. Vennskap må være basert på frivillighet (Dunn, 2004, s. 2). Observasjonene viser at barna leker sammen og er i positiv emosjonell interaksjon med hverandre.

REFLEKSJONER

Grunnlaget for vennskap legges hovedsakelig i leken (Haugen, 2015, s. 84). Barn sosialiserer seg gjennom lek, og i denne undersøkelsen leker barna med hverandre under alle observasjoner.

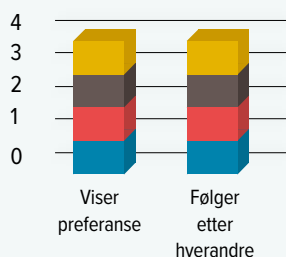
Ett av kriteriene for vennskap (Howes, 1987) var at forsøk på interaksjon var vellykket i over 50 prosent av forsøkene. Barna har i denne undersøkelsen lekt og kommunisert ved alle observasjonene, og det førte til lek i hver eneste observasjonsperiode.

BARNA VISER PREFERANSE

Barna viser tydelig preferanse i undersøkelsen (tabell 2). Toåringene vil bare leke med de andre toåringene. Ettåringene blir oversett. Alle toåringene foretrekker konsekvent å leke, snakke og oppholde seg i samme rom som de andre toåringene. Hvis en toåring leker på et rom, så vil de andre toåringene følge raskt etter. Hvis de leker alene, vil de uansett leke alene i nærheten av de andre på samme alder. De følger etter hverandre fra rom til rom. Hvis et barn blir igjen alene på et

rom, så blir ikke barnet der lenge før det går til et av rommene der de andre toåringene er.

TABELL 2
PREFERANSE

Greve (2007) argumenterer for at barns handlinger må forstås som intensjoner. Med denne form for fortolkning er barns grunner for å følge etter andre barn at de har lyst til å være med dem. Dette er i seg selv et tegn på preferanse. De er interessert i å leke med de andre barna, og når de ikke gjør det, så posisjonerer de seg sånn at det lar seg gjøre. Denne intensjonelle posisjoneringen skjer automatisk. Det er også tydelig at barna foretrekker å være med de andre toåringene. Whaley & Rubenstein (1994) hadde gjensidig preferanse som en av kriteriene for vennskap. Det vil si at et barn overser andre barn for å være med det utvalgte barnet. Dette gjorde barna hver dag, samtidig med at ettåringene ble oversett av toåringene.

FØLGER ETTER HVERANDRE

Broström (1998) mener at tetthet og nærhet er viktig for at noe skal være

vennskap. Å følge etter hverandre, og det å velge hverandre direkte eller indirekte er indikatorer på at barna er venner.

Sigsgard (1983) tenker at vennskap handler om at barn har lyst til å være med hverandre, og at det må være gjensidig. At barna både følger etter hverandre og viser gjensidig preferanse, resulterer i samtaler og lek, og forsøkene på å være sammen lykkes (Howes, 1987). Gjensidighet handler også om at et vennskap er frivillig (Dunn, 2004). Barna har selv tatt kontakt med hverandre og vist preferanse ved alle observasjonene. Dette har vært uten voksen intervensjon, og dette styrker argumentet for at toåringene er venner. Ett av de viktigste kriteriene for vennskap er gjensidig preferanse.

INDIKASJONER PÅ NÆRHET

At så små barn deler leketøy, trøster og hjelper hverandre, skjer sjeldnere (Whaley & Rubenstein, 1994). I mine observasjoner skjedde det også sjelden at barna delte eller hjalp hverandre (tabell 3). Ved deling var det gjerne bare en av vennene som delte.

KONKLUSJON

Både egne observasjoner og tidligere forskning viser at toåringene utøver gjensidig preferanse, og vennskap skjer hovedsakelig i leken. Lek er en viktig del av barnekulturen (Haugen, 2015). Barna lekte og snakket sammen hver dag. Ett av kriteriene for vennskap i undersøkelsene var positiv interaksjon med hverandre og gjensidig

lek (Howes, 1987). En av kvalitetene til lek er at den er ledsaget av positive emosjoner (Tetzchner, 2012). Lek tilfredsstiller også ett av kriteriene for vennskap: det å tilbringe tid sammen (Whaley & Rubenstein, 1994). Barna tilbringer tid sammen gjennom å leke sammen. De viser preferanse og følger etter hverandre. Den største faktoren

for vennskap er et gjensidig ønske om å være med hverandre og det å være med hverandre. Denne undersøkelsen konkluderer med at små barn har evnen til å ha vennskap, da også varige vennskap. Samtidig vil ikke alle toåringer ha eller være venner. Howes (1987) anslår at 51 prosent av toåringer er venner.

TABELL 3
INDIKASJONER PÅ TETTHET OG NÆRHET

Litteratur

- BROSTRÖM, S. (1998). *Social kompetente og samvær: Vi er venner ik'?* Århus: Systime.
- DUNN, J. (2004). *Children's friendships: The beginnings of intimacy*. Oxford: Blackwell.
- DUNN, BRUNER, & BRUNER, JEROME S. (2004). *Children's friendships: The beginnings of intimacy. Understanding children's worlds*. Malden, Mass: Blackwell.
- GREVE, A. (2007). *Vennskap Mellom Små Barn i Barnehagen*.
- HAUGEN, R. (2015). *Barns utvikling lek og læring. En psykologisk innføring*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- HOWES C. (1983). Patterns of friendship. *Child development* (54), 1041–1053.
- MARTINSEN, H., & NÆRLAND, T. (2009). *Sosial utvikling i førskolealderen: Vennskap, konflikter og kommunikasjon i barnehagen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- TETZCHNER, S. (2001). *Utviklingspsykologi: Barne- og ungdomsalderen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- SIGSGAARD, E. (1983). *Gode venner. Vol. 2, Barn og voksne – et felles liv?* København: Tiderne skifter.
- TETZSCHNER, S. v. (2012). *Utviklingspsykologi*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- WHALEY, K. L., & RUBENSTEIN, T. S. (1994). How toddlers 'do' friendship: A descriptive analysis of naturally occurring friendships in a group child care setting. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 383–400.

NÅ UT TIL
69.000
LESERE

Annonserer du i Første steg når du styrer, barnehagelærere, studenter, universitets- og høgskoleansatte og andre barnehagefolk.

Ta kontakt med Mona Jørgensrud mj@hsmedia.no
Telefon 62941032 / 91173473

**FØRSTE
STEG**

Les mer: utdanningsnytt.no/forste-steg

Neste utgave
kommer
26. februar.
Annonsefrist er
27. januar.

Petter Ruenes Jensen

pedagogisk leder i Smååsane barnehage i Vennesla kommune, har tatt master ved Universitetet i Agder om barns møte og opplevelse av humor i barnehagen.
pettej12@student.uia.no

Ta glede og humor på fullt alvor

Barn skal ifølge rammeplanen få oppleve glede og humor gjennom leken. Det kan gjøres ved spillopper, vitser, ordspill og kroppslig lek.

Gleden. Humor. Det umålbare og urådelige. Hva er livet uten glede og humor? Som barnehagelærer prøver jeg å bruke disse hjørnesteinene i møte med barn og ansatte. Barndommen skal være preget av glede, humor og spenning. Å kunne skape et smil og latter hos barn er verdifullt. Dette kan skape et godt utgangspunkt for læring. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 20) sier at vi skal bidra til at barn skal få oppleve glede og humor gjennom leken. Med en yrkespraksis som fremmer dette, er opplevelsen min at barna er mer på, og at mulighetene for gode samtaler og opplevelser økes betraktelig.

Tull og tøys er morsomt for både barn og voksne, og dette gjør det verdifullt i seg selv. Læring er mer enn det program-pedagogikken sier, mer enn det å sitte rundt et bord, eller læring om følelses-uttrykk ved hjelp av kort. Det foregår læring gjennom bruk av humor og glede, og dette vil jeg prøve å belyse i denne artikkelen. Jeg fokuserer på det språklige, teaterfaglige og kroppslige.

HVA ER GLEDE OG HUMOR?

Glede er et stort begrep og finnes i

mange former. Vi har blant annet bevegelsesglede, skaperglede og mestringsglede. Det som kjennetegner dem alle, er at de gjør oss glade. Gledens egenart er verdifull. Hva er humor? Jeg velger å definere det som et fenomen som involverer en sender og en mottaker, hvor budskapet er å få mottakeren til å le, smile eller uttrykke glede. Det finnes utallige måter å kategorisere humor på. Jeg vil i stor grad gå ut fra de fire typene humor (fritt oversatt) som ble observert av Cameron, Kennedy & Cameron (2008, s. 8)

1. Spillopper: handlinger som gjøres med det formål å frembringe latter hos andre
2. Erting: lekende utsagn som har som mål å provosere en respons fra andre personer
3. Vitser og ordspill: flere former av ordspill og lek med språket
4. Kroppslig lek: bruk av kropp og objekter for å skape glede og entusiasme.

Blant dem som studerer humor, er det ulike meninger om hvorvidt dette er en effektiv arbeidsmåte eller ikke. Bell (2015, s. 3) har studert hvordan humor kan virke negativt. Dette skyldes ofte en manglende forståelse av kontekst og ord. En feilslått vits, eller

humor som ikke treffer, kan oppleves pinlig for den som presenterer humoren. Humor kan ofte operere i grenseland av hva som er akseptert av den gjeldende diskursen. Dette kan ende med en fornærmet part. Når det gjelder mislykket humor, er det viktig å sikre at barnet ikke sitter igjen med en dårlig følelse.

EN PEDAGOGISK GULLGRUBE

Barnehagen skal skape et variert språkmiljø som bygger på glede (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 48). Humor er et språklig krevende fenomen, der du må ha en forståelse for konteksten du befinner deg i, og variablene som består av mottakere og settingen. Det kroppslige er en vital del av alle humortypene. Det kan være måten du sanser omgivelsene på, latteren som mottaker for humor og lykken over å mestre humor. Eller hvordan du bruker mimikk og gestikulering som en kroppslig handling, for å produsere humor og glede.

SPILLOPPER

Spillopper er kanskje bedre kjent som det vi voksne definerer som «rampestreker». Rett og slett tøys og tull på sitt tydeligste – og kanskje mest utfordrende. Sett i lys av humorskaping

UANTE MULIGHETER: Å arbeide med humor kan være utfordrende, og det krever mye av personalet i barnehagen, men humor og glede kan åpne uante pedagogiske muligheter, skriver artikkelforfatteren. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

” Humor har ingen fysiske rammer, og kan oppstå hvor som helst. Det kan skje på tur, i samlingsstund og til og med på do.

kan vi si at gjennom bruk av humor i barnehagen foregår det en kulturproduksjon (Guss, 2017, s. 21). Dette kan gjelde barns egen kulturproduksjon i form av barn som produserer vitser og spillopper. «I barnehagen skal barna få leke og utfolde skaperglede, undring og utforskertrang» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 19). Utforskertrangen og undringen kan være en sterk motivator for barn til å utføre spillopper. Hva skjer hvis jeg ikke følger regel A eller B i barnehagen? Denne trangen kan ha sin grobunn i nysgjerrighet. Gulpinar, Hernes & Winger (2016, s. 166) skriver om nysgjerrigheten som et fenomen som oppstår med en disrupsjon, noe uventet. Kanskje det er gjort endringer i rommet? Kanskje det mangler noe? Kanskje en annen person gjorde noe morsomt? Grøver (2018, s. 19) skriver om hvordan barns språklige læringsutbytte er sterkest når de får være i settinger som oppleves verdifulle. For å sette det på

spissen kan barnet som tetter vasken slik at det renner over, sitte igjen med en sterkere erfaring og forståelse av vann, enn barnet som utelukkende bruker vann som drikke. Dette åpner for å se disse situasjonene som noe annet enn «sabotasje». Spillopper er i aller største grad lek. En lek som kan utfordre det etablerte og de voksnes væremåte.

ERTING

Erting er nok den humorformen jeg observerer at flest voksne har ubehag med. La oss først presisere at erting ikke er mobbing. Erting i sin egenart er ikke negativ. Erting kan ses på som å eksperimentere med ord, for å se språkets innvirkning på andre, en form for metaspråklighet. Erting kan kobles til det å være lydhør mot andres språklige uttrykk, ved at en kan kommentere feil i andres uttale. Som barnehagelærer har jeg opplevd barn som for eksempel sier «Hei,

Bæsj-Petter». Dette definerer jeg som uskyldig, vennlig erting. Min opplevelse er at barnet ikke har noe ond hensikt med dette, men at det kan invitere til samspill. Jeg svarer da gjerne «Hei, Prompe-Turid». Barnet ler og vi kan gå inn i en form for språklek der vi etter tur kommer med morsomme ordkombinasjoner til hverandre. Opplever en av partene at det blir nok, har vi blitt enige om å si stopp. Gjennom disse samspillene som er språklig fokusert og oftest barne-initiert, kan barna få rikelig med språklig erfaring.

VITSER OG ORDSPILL

Ved bruk av vitser og ordspill er de estetiske kvalitetene viktig, som for eksempel timing, rytme, tid og tempo (Guss, 2017, s. 46, 49). Hvordan forteller du vitsen? Hvor lang tid bruker du for å komme til poenget? Passer vitsen i denne settingen? Fra et teaterfaglig perspektiv kan vi se på den som fremfører humoren, som utøveren, og den som bevitner den, som tilskuer. Cameron et al. (2008, s. 8) beskriver behovet for en lingvistisk fungering i arbeidet med humor. Her kan spøk og ordspill være et godt verktøy. Å leke med ord og bruke humor kan derfor sies å gi språket en mening som er indre motivert – og gledesfylt. Det handler om å kunne forstå språkets innhold og dele det med omgivelsene sine. Vi ser på enkeltord og prøver å lage det til noe morsomt, eller vi tester ut vitser på hverandre. Vitser og ordspill kan knyttes opp mot det å skape en form som leker med barns assosiative premisser, noe gjenkjennbart for barnet (Guss, 2017, s. 42). Dette er helt essensielt for å kunne lykkes med denne type humor.

KROPPSLIG LEK

Kroppen kan være et morsomt redskap, og den kroppslige leken er verdifull fra et humoristisk standpunkt. Som barnehagelærer legger jeg ofte opp til voksen-initiert humor. Et eksempel er under bleieskift når jeg tar

en ubrukt bleie på hodet og spør barnet hvor bleien er. Da begynner barnet ofte å le. Det finnes flere eksempler på lek der kroppen brukes som utgangspunkt for humorskaping. Løndal & Fasting (2016, s. 7) beskriver barn som «kroppslig rettet mot verden», og at de rettes mot objekter og subjekter som har mening. Det kan for eksempel være titt-tei-lek, eller å kikke smilende mellom beina sine i håp om å få en respons. Humor har ingen fysiske rammer og kan oppstå hvor som helst. Det kan skje på tur, i samlingsstund og til og med på do. For å skape rom for den kroppslige leken er det viktig med et miljø som inviterer barna til bevegelse.

GIR UANTE MULIGHETER

Jeg har forsøkt å belyse viktigheten av

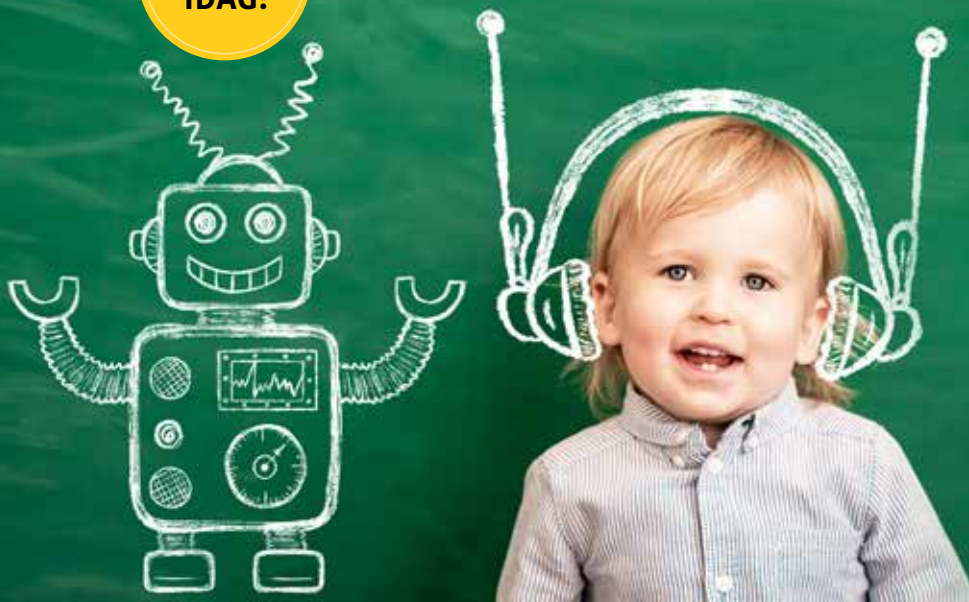
humor og glede som noe enestående og verdifullt i seg selv. Det er forsøkt tydeliggjort hvilken faglig verdi det kan ha, sett i sammenheng med det språklige, kroppslige og teaterfaglige. Den største gevinsten er at det er gøy og legger til rette for barns indre motivasjon. Med denne tankegangen kan det åpne for nye måter å møte barns utspill og væremåte på. Det er ikke mitt ønske å instrumentalisere humoren. Humoren er egenrådig og alltid i bevegelse, og ikke noe vi skal styre og kontrollere. Å arbeide med humor kan være utfordrende, og det krever mye av personalet i barnehagen. Det er helt essensielt at personalgruppen kan møte barns humoruttrykk på en sensitiv og god måte. Humor og glede som arbeidsmåte kan åpne uante pedagogiske muligheter.

Litteratur

- BELL, N. (2015). *We Are Not Amused: failed humor in interaction*. Berlin: De Gruyter Mouton. Hentet fra: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/agder/detail.action?docID=2035730>
- CAMERON, E.L., KENNEDY, K.M. CAMERON, C. A. (2008). "Let Me Show You a Trick!": A Toddler's Use of Humor To Explore, Interpret, and Negotiate Her Familial Environment During a Day in the Life. *Journal of Research in Childhood Education*, 23(1), 5–18. Hentet fra: <https://doi.org/10.1080/02568540809594642>
- GRØVER, V. (2018). *Å lære språk i barnehagen. Kvaliteter ved barns samhandling med voksne og jevnaldrende som fremmer språklæring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- GULPINAR, T., HERNES, L. & WINGER, N. (Red.) (2016). *Blikk fra barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- GUSS, F. G. (2017). *Barnekulturens iscenesettelser II: Dramaturgiske spiraler*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- KUNNSKAPSDEPARTEMENTET. (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- LØNDAL, K. & FASTING, M.L. (2016). *Den magiske utetiden*. I Øksnes, M. & Sundsdal, E. (Red.), *Læring: Barndom i barnehagen* (s. 95–116). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Få bladet til arbeidsplassen eller rett hjem i postkassen!

**BESTILL
IDAG!**

Ønsker du faglig påfyll eller å holde deg oppdatert på hva som er nytt innen barnehagefeltet? Da bør du abonnere på Første steg.

ORDINÆRT ABONNEMENT

Koster 300 kroner per år for deg som ikke er medlem i Utdanningsforbundet. Bestill: abonnement@utdanningsnytt.no og merk e-posten Første steg.

ABONNEMENT TIL MEDLEMMER

Kostnadsfritt for medlem eller student-medlem i Utdanningsforbundet. Bestill på Min side: udf.no/min-side/mine-abonnement.

**FØRSTE
STEG**

Bærekraft i praksis i barnehagen

Veronica Bergan og Kristin Emilie W. Bjørndal (red.)
Universitetsforlaget (2019)
208 sider

ANMELDT AV

Ingeborg Tveter Thoresen
tidligere rektor og førstelektor ved Høgskolen i Vestfold, forsker, fagbokforfatter og skribent
ingeborg.t.thoresen@usn.no

Inspirerende om bærekraft i praksis

En bok som vil inspirere voksne i barnehagefeltet til å tenke, samtale om og jobbe med bærekraft i praksis.

Redaktørene har sammen med elleve andre fagpersoner fra Universitetene i Stavanger og Tromsø, Norges arktiske universitet og praksisfeltet spent opp et bredt lerret for temaet bærekraft. Gjennom ti kapitler viser de et felles engasjement for barna, jordkloden og fremtiden. Alle artiklene er basert på forskning. Antologien passer for barnehagelærerstudenter og barnehagelærere.

HVORFOR BÆREKRAFT?

Begrepet bærekraft kom med Brundtland-kommisjonen i 1987. Det knytter forfatterne til fire dimensjoner: politikk, økologi, økonomi, det sosiale og det kulturelle. Redaktørene henter en overbevisende begrunnelse for arbeidet med bærekraft i barnehagen fra barnehageloven og barnehagens rammeplan. Norge har i ulike samarbeidsrelasjoner forpliktet seg til å legge til rette for utdanning for bærekraft. Det krever et kunnskapsløft også i barnehagen. Boka er et solid bidrag til det.

Å leve i samklang med naturen krever forståelse for sammenhengen mellom menneske og natur og motivasjon. Boka gir innsikt i ulike virkelighetsoppfatninger, natursyn og verdier. Den tar også opp motstand mot endring – og strategier for å møte den.

PEDAGOGISKE METODER

Boka gir barnehagelærere hjelp til å jobbe med bærekraft gjennom arbeidsmetoder hos Fröbel, om pedagogiske metoder, praktiske erfaringer og konkrete prosjekter. Et eksempel er hvordan de kan bidra til at barn utvikler kritisk tenkning. Du kan lese om økologisk dyrking, studier av humler og mat direkte fra naturen og få tips om nettressurser. Boka reflekterer også over at «barnehagebarn ikke skal belemres med ansvarsfølelse for en verden i krise eller pådyttes kunnskaper om verden som de ikke kan gjøre noe med». Derfor er dette en bok til ettertanke og refleksjon. Den har også gode eksempler fra barnehagers arbeid.

Lemen – fjellets hjerte

Nina E. Eide og Inger Lise Belsvik Mangschou (2020)
Bildebok 4–10 år

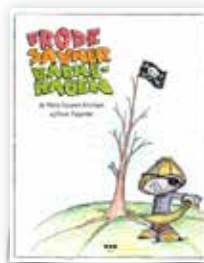
En tankevekkende og rikt illustrert bildebok om hvorfor lemenet er så viktig i fjellet, og hva som vil skje dersom klimaendringer fører til at de forsvinner. I boka følger du lemenet fra toppår til bunnår. Boka har en egen faktadel der barna kan lære om lemenet, fjelløkosystemet, klimaendringer og om å forske på naturen. Nominert til flere priser. Kommer også ut på nord- og sørsamisk.

Små barn i sårbare livssituasjoner

Charlotte Johannessen
Kommuneforlaget (2020)
252 sider

Denne boka handler om hvordan ansatte i barnehagen kan oppdage, forebygge og hjelpe barn i sårbare livssituasjoner eller barn som er i risikozonen for omsorgssvikt. Temaet i boka er trygg og utrygg tilknytning, stressreaksjoner hos små barn, tilknytningsbasert pedagogikk, signaler på omsorgssvikt, relasjonskompetanse, praktisk arbeid med barna, foreldresamarbeid og tverrfaglig samarbeid. Boka har gode, praktiske eksempler og spørsmål til refleksjon.

Frode savner barnehagen

Maria Susanne Erichsen og Einar Pagander
Wowbok (2020)
Bildebok

En sjarmerende bildebok om Frode som savner barnehagen, fordi den plutselig må stenge under koronakrisen. Boka er likevel tidløs fordi den tar opp tema som savn, å takle ulike følelser og møte med det nye og ukjente. Et godt utgangspunkt for barnesamtaler. Lite tekst og store, flotte illustrasjoner.

Vern om barns lekestyrke

Margareta Öhman
Pedagogisk forum (2020)
216 sider

ANMELDT AV

Kirsten Flaten
dosent Høgskulen på Vestlandet (HVL),
Campus Sogndal
kirsten.helen.flaten@hvl.no

God bok om lekelykke

Lek er helt nødvendig for barn, ifølge forfatteren, som lanserer et nytt begrep: lekestyrke.

Å leke blir betegnet som grunnleggende menneskelig og nødvendig for å bli kjent med seg selv, ifølge forfatteren av denne boka. Forfatteren fremstår som et entusiastisk lekemenneske. Hun mener lek er helt nødvendig for barn. Öhman minner oss om følelsen av lykke som kan være til stede hos et barn som i lek spruter søle over hele seg, eller som på en annen måte interagerer med omgivelsene i rommet mellom fantasi og virkelighet.

LEKESTYRKE

Svenske Öhman bruker begrepet lekestyrke, som er nytt i det norske, pedagogiske vokabularet. Lekestyrke forklares som «en evolusjonært nedarvet beredskap til å leke som finnes hos hvert enkelt individ og består av en rekke sammenvevde kvaliteter. Det er noe hver enkelt eier og lever ut og kan utvikle videre» (s. 216). Forfatteren bruker begrepet individ, ikke barn, noe jeg tolker som at vi kan involvere oss i lek hele livet. Lekestyrke bygges gjennom å være lekende, erfare egen kompetanse, oppdage mangfold og mulighet og glede over mestring. Her må leking forstås som aktivitet med verdi i seg selv, der lekehandlingen gir velvære og mulighet til selvtfoldelse, samhörighet og flyt.

KREATIVITET

I lekesfæren trekkes hverdagsopplevelser inn i en

verden med fantasi. Tanker skapes og prøves ut, barna spekulerer og forklarer og utvikler ideer i et fellesskap. Dette er kjernen i kreativ tenkning. Öhman understreker at leking gir barna unike muligheter til å utvikle forestillingsevne og kreative måter å tenke og resonnere på. I tillegg er det en arena der barn utvikler sosiale ferdigheter og språk.

PEDAGOGENE KAN HJELPE BARN

Leking krever tilpasning og forhandling, som begge er nødvendige utfordringer for å utvikle gode sosiale ferdigheter. Öhman beskriver hvordan observante pedagoger kan hjelpe barna i situasjoner som kan være vanskelig å løse, som at barna gjerne vil leke sammen, men alle vil leke noe ulikt. Samleking innebærer forhandlinger mellom dem som inngår i leken.

Öhman skriver fra et barnehageperspektiv. Men boka passer også for dem som jobber med menneskers utvikling i alle aldre. Boka er krydret med små narrativer fra lekevenner som forfatterne har møtt, og som gir innblikk i hvordan lek brukes som utviklingsstøtte. Den har en omfattende ordliste over lekebegrep og utvider lesernes mulighet til å delta i nyanserte samtaler om lek. Boka er en grundig gjennomgang av lek, både praktisk og teoretisk, og støtter godt opp tanken som lek som en nødvendighet for både barn og voksne.

ANMELDT AV

Ingeborg Tveter Thoresen, tidligere rektor og førstelektor ved Høgskolen i Vestfold, forsker, fagbokforfatter og skribent ingeborg.t.thoresen@usn.no

Barnehagens opprinnelse, styring og praksis

En introduksjon til barnehagepedagogikkens kraftfelt
Jan-Erik Johansson
Fagbokforlaget (2020)
199 sider

En viktig bok om barnehagens historie

En bok som viser betydningen av å kjenne til barnehagens historie for å kunne utvikle barnehagen innenfra.

«Hva skjer med barnehagens pedagogikk?» spør professor emeritus Jan-Erik Johansson, nestoren i barnehagepedagogikk og -didaktikk, i denne boka. Ikke alle med ansvar for barnehagen kjenner dens opprinnelse eller hvordan styring påvirker barnehagen. Det gjør Johansson. Med denne boka viser han den tradisjonelle barnehagepedagogikkens relevans.

FRÖBELS PEDAGOGIKK

«Barnehagepedagogikken har utviklet seg gjennom en lang og kollektiv praksis i samspill med pedagogiske teorier.» Teoriene har utviklet seg siden 1700-tallet gjennom pedagogiske filosofer som Jean Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzi og Friedrich Fröbel. Johansson, Fröbel-kjenneren framfor noen, gjennomgår grunnlaget for Frøbels pedagogikk og hvordan han og de han har inspirert, har utviklet den. Med det blir boka en sjelden kilde til innsikt i pedagogisk grunnlagstenkning. Johansson knytter an til

danningsbegrepet og Klafkis didaktiske teori i vår tid.

EKSEMPLER FRA ANDRE LAND

Barnehagen som institusjon og innhold er utviklet og styrt nedenfra. Nå styres det hele ovenfra. Boka er ikke alene om å redegjøre for utbyggingen av sektoren og de politiske beslutningene som ligger bak, eller den politiske innflytelsen fra programmer i USA og andre land. Forfatteren har et interessant grep i analysen av sektorens ytre styring som kan foregå gjennom statlige reformer, som seksårsreformen, rett til barnehageplass, og med rammeplaner, men også ved kartlegging, testing og privatisering. Han bruker eksempler fra andre land som speil. Midt oppe i daglige gjøremål er det ikke like lett å se hvor pålagte tiltak bringer en. Med Johanssons innsikt løftes blikket. I bokas siste del oppfordres barnehagelærere til å bygge videre på barnehagens pedagogikk innenfra, som kollektiv. Boka er ikke lettlest, men viktig fra en tungvekt i faget.

Fra intensjon til handling i barnehagen

Liv Torunn Eik, Gerd Sylvi Steinnes og Elin Ødegård
Fagbokforlaget (2020)
180 sider

En bok om å bygge kompetanse i barnehagen, om utfordringer, valg og dilemma i arbeidet med å utvikle kompetanse og hvordan løse dem. Målet med boka er å inspirere til refleksjon og kritisk tenkning i arbeidet med kompetansebygging. Tema er endringsarbeid og veiledning, og boka kan være til hjelp i arbeidet med regional kompetanseutvikling i barnehagen.

Hva skjer når vi dør?

Å snakke med barn om døden.
Atle Dyregrov
Pedlex (2020)
32 sider

Hva skjer med kroppen når vi dør? Hva er en begravelse eller bisettelse? Kan barn dø? Hva skjer med livet etter døden? Psykolog Atle Dyregrov gir i boka barna svar på disse og andre spørsmål om døden. Han hjelper også voksne med kloke råd. Ønsket er å skape åpenhet og gjøre døden litt mindre skremmende for barn. Lettlest tekst med bilder.

Litteraturarbeid i barnehagen

Therese Garshol Syversen
Fagbokforlaget (2020)
236 sider

Hvorfor er litteratur viktig for barn? Hvordan kan jeg jobbe med litteraturformidling i barnehagen? Det får du svar på i denne boka. Tema er litteraturens verdi, ulike lese- og litteraturutvalg. Du får litteraturteori og lærer om sjangre gjennom eksempler fra barnelyrikk, bildebøker og digital litteratur.

Er arbeidsoppgavene dine endret?

Dette har sjefen din lov til å gjøre.

Dersom sjefen skal endre arbeidsoppgavene dine, må det skje innenfor rammene av det som er avtalt for arbeidsforholdet ditt, ellers kan endringen bli betraktet som en endringsoppsigelse.

Ifølge arbeidsmiljøloven (§ 14-5) har ansatte krav på en skriftlig arbeidsavtale. Den skal blant annet inneholde en beskrivelse av arbeidet eller arbeidstakerens tittel, stilling eller arbeidskategori. Ansatte må regne med at arbeidsgiver over tid har behov for å gjøre endringer i organisasjonen, og som en følge av dette endringer i gjeldende avtaler.

ENDRINGSOPPSIGELSE

Med grunnlag i styringsretten har arbeidsgiver rett til å organisere, lede, kontrollere og fordele arbeidet, men dette må skje innenfor rammene av det som er avtalt for arbeidsforholdet. Ved tolkningen av arbeidsavtalene må det i henhold til rettspraksis legges vekt på stillingsbetegnelse, omstendighetene rundt ansettelsen, sedvaner i bransjen, praksis i det aktuelle arbeidsforholdet og hva som er rimelig i lys av samfunnsutviklingen. Dersom endringen i arbeidsoppgaver medfører at selve grunnpreget til stillingen endres, så vil endringen være det vi kaller en «endringsoppsigelse». Det er en oppsigelse av opprinnelig stilling med et tilbud om ny stilling. En så stor endring kan arbeidsgiver ikke gjøre med grunnlag i styringsretten uten at den ansatte aksepterer det. Det finnes ikke et generelt svar på hvilke endringer som i realiteten vil være en endringsoppsigelse. Dette må vurderes konkret for den enkelte avtale. Men en endring

fra en stilling som styrer av en barnehage til en stilling som assistent vil klart falle *utenfor* det en arbeidsgiver kan foreta seg av endringer med grunnlag i styringsretten.

SKAL FÅ TILBUD OM ANNET ARBEID

I en omstillingsprosess kan det oppstå et behov for nedbemanning. Et eksempel er at en barnehage må legge ned en eller flere avdelinger, fordi de har færre søkere enn tidligere. Da kan noen bli overtallig, men ikke hvis arbeidsgiver har annet arbeid å tilby. Kan da en endringsoppsigelse være et alternativ til en ordinær oppsigelse?

Finnes annet arbeid i virksomheten, som den ansatte kan utføre innenfor sitt kompetanseområde, så skal den ansatte tilbys dette i stedet for en oppsigelse. I tillegg skal det vurderes om den ansatte kan tilbys annet arbeid, som gjerne ligger utenfor kjernekompetansen, men likevel innenfor det den ansatte kan utføre av arbeid. En oppsigelse kan få store konsekvenser. Bor man på et sted med få jobbmuligheter, kan det være avgjørende å få beholde ansettelsesforholdet. Da kan det være et alternativ å akseptere en endringsoppsigelse, eller man kan forhandle om en midlertidig omplassering. Bemanningsbehovet endrer seg over tid. Behovet for din kompetanse, og muligheten for å gjeninntre i tilsvarende stilling som den du hadde, kan åpne seg igjen. Da kan du være i en bedre posisjon om du har akseptert annet arbeid, gjerne i en periode, innenfor samme virksomhet.

Bente Schei Ystehede

advokat i Utdanningsforbundet
benteschei.ystehede
@utdanningsforbundet.no

Det lekende mennesket

Tar du leken fra et gjennomsnittsmenneske, tar du lykken fra det med det samme.

**Tekst
og illustrasjon:**

Morten Solheim
seniorrådgiver i Utdanningsforbundet. Han skriver
spalten *På liksom* på egne
vegne.
[morten.solheim
@utdanningsforbundet.no](mailto:morten.solheim@utdanningsforbundet.no)

Ja, jeg har rappa det fra Ibsen. Jeg har bytta ut *livsløgnen* med *leken*. Ganske presist, spør du meg. For hva er det som gir lykke, velvære, mening, flyt, moro? Nettopp. Det er leken.

BARNETS PERSPEKTIV

Så lenge jeg har kunnet tenke, har jeg vært opptatt av å leke. Først som barn, deretter som tween, og til slutt som voksen fagperson. Et av mine første minner av lek er i grusen, i portrommet utenfor barndomshjemmet. Jeg laget et veinett for småbilene mine som ville gitt enhver samferdselsminister tårer i øynene. Det varte i timevis. Uavbrutt.

Disse minnene har vært nyttige for meg den siste tiden. Denne høsten har jeg nemlig gjort noe jeg har hatt lyst til lenge: I stedet for å skrive om lekens verdi for voksne, har jeg skrevet om lek for barn. Det hele har blitt til en barnebok. Den handler om Trine (elleve og et halvt), som gradvis oppdager at det hun liker aller best, å leke, ikke lenger er noe bestevenninna synes noe om.

Skrivingen har tvunget meg til å forsøke å ta barnas perspektiv. Jeg har måttet hente frem barndomsminner jeg knapt visste jeg hadde, for å sette meg inn i hvor smertefullt det er å oppdage at leken ikke er viktig lenger. I boka mi er det et annet barn som gjør det vanskelig for Trine å leke. Men skrivinga har også fått meg til å tenke over hvilke barrierer vi som voksne, og vi som samfunn, setter for barns lek.

LEKING ER GØY

Mannen bak det suverene begrepet *homo ludens* (det lekende mennesket), den nederlandske kulturhistorikeren Johan Huizinga (1938), argumenterte for at det var moroa ved leken som var dens essens. På tross av en rekke studier som forklarte lek, innvendte Huizinga

at disse alltid forholdt seg til hva leken var god for, men at de som regel utelot den primære kvaliteten ved lek:

«For hver eneste av (...) «forklaringene» kan det godt innvendes: «Så langt så bra, men hva er egentlig moroa med å leke? Hvorfor hylar babyen av glede? Hvorfor gir gambleren seg hen til lidenskapen? Hvorfor blir horder vekket til vanvidd av en fotballkamp?» Denne intensiteten og absorberingen av lek finner ingen forklaring i biologisk analyse. Likevel, i denne intensiteten, i denne absorberingen, i denne galskapen, ligger selve essensen, lekens overordnede kvalitet.» (Huizinga, 1998, s. 9–10 (min oversettelse)).

La oss ha dette som utgangspunkt: Barna leker fordi det er gøy. Ja, eller som Huizinga påstår: *Mennesket* leker fordi det er gøy. Om vi tar som utgangspunkt at dette er sant, så er nok også leken uunngåelig. Vi trekkes mot det som er gøy, og vi gjør det så langt det lar seg gjøre.

SNUBLENDE OVERGANGER

Hva skjer da med overgangene? Hva skjer når barn skal gå fra en institusjon som har leken som en del av formålet, til en institusjon som ikke har det? Jeg tror lærere i skolen synes lek er like viktig som det barnehagelærere gjør. Men vilkårene for lek er annerledes i skolen, fordi det er det vi har lagt opp til gjennom lover og læreplaner.

Da seksårsreformen ble en realitet i 1997, var intensjonen «det beste fra barnehage og skole». Det skulle være rom for lek i skolen, ja, en del barnehagelærere fikk sågar jobb der. Men etter hvert ble det en dragkamp om hva førsteklasse skulle brukes til, og hvordan den skulle organiseres. Jeg mener at jeg ikke tar i når jeg påstår at leken, og dermed barna, ble den tapende part.

Prøv å sett deg inn i det selv. Det du aller helst vil, er å leke. Du vil leke med vennene fra barnehagen. Sjørøvere har vært temaet det siste halve

«Jeg tror vi må anerkjenne at barn også taper noe når leken får dårligere kår.»

året. Men brått er hverdagen ny. Kompetansemålene har forrang, og lekinga kan seile sin egen sjø. Det er ikke veldig rart at en del unger fader ut etter noen timer undervisning. Kanskje har de dratt til sjøs i tankene sine. Ære være dem for det – leken har heldigvis noen fluktruter. Likevel kan man saktens spørre seg: Blir barna lykkelige av det her? Og får vi et bedre samfunn?

SER IKKE HVA BARNA MISTER

Om jeg skal snakke rett fra levra (og det kan jeg, takket være ytringsfriheten), så tror jeg noen ganger den voksne befolkningen tenker for lite over hva vi tar fra barna. Gjerne med de beste hensikter. Vi vil at barna skal lykkes. Da må man kunne lese, skrive og regne. Men så går det hele kanskje litt for fort, for vi vil at de skal kunne dette så raskt som mulig.

Logikken har dermed blitt at vi skal ruste barna for overganger. Det er rett og slett mye offentlige midler som går til å sørge for gode overganger. Problemet er bare at det ved overganger ofte fokuseres på hva barn skal *forberedes* til, og ikke på hva barnet vil *miste* ved overgangen. Jeg maler med litt bred pensel, men jeg har selv som barnehagelærer forberedt «skolestartene» på å vente på tur, sitte stille, være tålmodige. Men samtalene om at nå blir det mindre tid til

å leke, nå blir det en hverdag uten bestevennen din herfra, se, de har ofte uteblitt.

Jeg tror vi må anerkjenne at barn også taper noe når leken får dårligere kår. Alle mennesker mister noe i løpet av livet, og som lærere er dette noe vi må være bevisst. For det er en sorg å miste, og det kan gjøre at barnas tanker noen ganger farer andre steder enn det vi voksne ønsker oss. Noen tap må anerkjennes, mens andre tap er rett og slett resultat av røveri. Jeg mener leken er eksempel på slikt tjuveri.

LEK GIR LIVET MENING

Ja, for selvsagt kan det hende at man opplever at en venn ikke vil leke mer. En helt annen ting er at konsekvensen av det vi som samfunn har bestemt, blir mindre tid til leking. Seksårsreformen er et eksempel på dette. Kanskje var intensjonen det beste fra barnehage og skole. Kanskje var det at barn skulle lære mer, litt fortere. Uansett fortjener et hvert politisk vedtak som omhandler barn, også følgende analyse: Kan barna tape noe på det her?

Og om svaret er «Ja, det blir jo mindre tid til leking, da», så bør vi tenke oss nøye om før vi gjør det vi hadde tenkt. For da er vi i ferd med å ta fra ungene noe av det som gir mest mening. De er jo tross alt lekende mennesker, akkurat som oss.

MÅ TENKE NYTT: Et hvert politisk vedtak som omhandler barn, bør ha følgende analyse: Kan barna tape noe på det her? Er svaret ja, bør vi tenke oss nøye om før vi gjør det vi hadde tenkt, mener Morten Solheim.

Barnehagens fremtid uroer mange

Barnehageansatte må bruke sin kunnskap om barnehagens historie og ideer til å argumentere for hva barnehagen bør være innad og utad.

Barnehagelærernes protester kommer til uttrykk på sosiale medier. Disse meningene må ut i det offentlige rom. Denne *motmakten* gjelder flere sider ved barnehagepolitikken. En politikk som har konsekvenser for barnehagens pedagogikk og barna.

STYRES OVENFRA

Barnehagesektoren er under press gjennom strukturelle endringer, økonomi og eierskap, rammevilkår, bemanning, åpningstider og kontroll- og testregimer. Mange og ulike interesser vil ha og får faktisk innflytelse i barnehagens pedagogiske arbeid. Det kan sette barnehagelærernes faglighet og pedagogikk i skyggen.

Mitt møte med barnehagens pedagogikk har vært en spennende reise i mer enn 20 år. I økende grad har mitt faglige hjerte banket for barnehagelærerne og barna. Jeg har lært at *barnet* er barnehagepedagogikkens omdreiningspunkt, forskjellig fra skolens, der fagene har vært mer sentrale. Barnehagelærere har utviklet barnehagene nedenfra med stor faglig autonomi. Nå styres de ovenfra, lokalt og nasjonalt. Autonomien innskrenkes gjennom styringsstrukturer og pålagte oppgaver og programmer. Det uroer mange.

URIMELIGE KRAV

Barnehagen er en svært kompleks virksomhet. Utenforstående stiller ofte urimelige krav, men de glemmer å stille de viktigste spørsmålene: Hva er sentralt i barnehagen? Hva er pedagogikk? Derfor mener jeg barnehagelærere bør bruke sin kunnskap om barnehagens egenart og tenkning til å være en maktfaktor mot de urimelige kravene. Det er også viktig

Ingeborg Tveter Thoresen
tidligere rektor og førstelektor ved
Høgskolen i Vestfold, forsker,
fagbokforfatter og skribent
ingeborg.t.thoresen@usn.no

”Mange og ulike interesser vil ha og får faktisk innflytelse i barnehagens pedagogiske arbeid. Det kan sette barnehagelærernes faglighet og pedagogikk i skyggen.

at utdanningen styrker den pedagogiske grunntenkningen når barnehagelærerutdanningen nå skal revideres.

Som nittenårig lærerskoleelev ga vår pedagogikk lærer oss en basis for læreryrket som har hatt slitestyrke i mer enn femti år. Vi fikk en innføring i pedagogisk filosofi og en grunnleggende forståelse av hva læreryrkene dreier seg om. Han skrev *Jeg – Du* på tavlen. Ingen svamp har kunnet viske det ut. Yrket er relasjonelt. Det er asymmetrisk når det gjelder makt og ansvar. Barnet er et subjekt som krever respekt. Den voksne er den som har ansvar for relasjonen og innholdet i barnehagen. En av nestorene i barnehagehistorie og -didaktikk, professor emeritus Jan-Erik Johansson, leder oss til røttene i sin siste bok. Er det nødvendig, da? Skal vi gå baklengs inn i framtiden? Nei. Å ha innsikt i barnehagens grunnleggende ideer og sammensatte utfordringer kan bidra til å bygge innsikt, faglig trygghet og stolthet som gjør at barnehagelærere profesjonelt kan møte, utvikle og argumentere, både innad i barnehagen og utad, hvordan de tolker og utfører sitt samfunnsmandat.

FAGLIG TRYGGHET

De siste årene har en rekke personer argumentert for viktige sider med barnehagepedagogikken. Studien *Gode barnehager for barn i Norge* (Goban) har funnet ut at de minste barna ikke har det så bra i barnehagen som de burde. Professor Anne Greve skriver om vennskapets betydning, og professor Maria Øksnes insisterer på lekens viktighet i barnehagen. Jan-Erik Johansson viser at barnehagens pedagogikk er en sammensmelting av to tradisjoner, *den filantropiske*, som betyr å yte omsorg

for barn som trenger det når foreldre jobber, og en *pedagogisk tradisjon* inspirert av Fröbel. Ideene fra barnehagepedagogikkens pionerer om hva barn trenger i sitt møte med verden, gir faglig trygghet i møte med dagens ideer om hva barnehagen skal fylles med.

BØR FORSVARE SITT FAG

Den nordiske barnehagetradisjonen kan trygt videreføres. Det er allerede 25 år siden tradisjonen ble nedtegnet i rammeplanen fra 1995. Den ga en solid basis for barnehagens pedagogiske byggverk. Fordi den var for omfattende som forskrift, ble den revurdert fra 2006. Skolens fag ble til fagområder, og leken ble svekket og læringsperspektivet styrket i tråd med internasjonale trender. Barnehagen kom under sterk styring fra Kunnskapsdepartementet.

Barnehagelærere har en dobbel lojalitet, både overfor oppdragsgiver og barna, men også overfor fag og profesjon. De har ingen grunn til å bøye av for krefter utenfra som vil dominere sektoren. Det er nettopp derfor jeg utfordrer barnehagelærere til å forsvare sin faglige tradisjon i den offentlige debatten.

UROLIG FOR FREMTIDEN: – Jeg mener barnehagelærere bør bruke sin kunnskap om barnehagens egenart og tenkning til å være en maktfaktor mot de urimelige kravene, skriver Ingeborg Tveter Thoresen. Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

BARNEASYL: Barnehageansatte som har kunnskap om barnehagens historie og ideer, vil lettere kunne argumentere profesjonelt for barnehagens samfunnsmandat, mener artikkelforfatteren. Her er Tøyenkirkens barnekrybbe i 1930. Asylene skulle være trygge oppholdssteder, der barn fikk mat, vask, lærte å lese og ble undervist i kristendom. Foto: Esther Langberg, Oslo museum

Er barnehagelærarar gjort usynlege som profesjonsutøvarar?

Det er på høg tid at barnehagelæraren vert synleggjort i styringsdokumenta.

Kunnskapsdepartementet uttrykkjer tydeleg at barnehagelæraren vert sett på som ein fagleg ekspert og nøkkel til ein god barnehage. Frå 2018 vert stadig fleire barnehagelærarar tilsett, også barnehagelektorar, noko som viser at barnehagefagleg kunnskap vert sett på som viktig. Barnehagelærarane sitt profesjonelle skjønn bør verdsetjast i eit samfunn med aukande grad av instrumentalisme og inntog av «pakkar og program», men kvifor syner barnehagelæraren seg lite att i styringsdokument knytte til barnehagen?

BARNEHAGELÆRAREN LITE NEMNT

I Rammeplan for barnehagen finn vi *barnehagelærar* nemnt éin gong, medan *personalet* er nemnt 51 gongar. Er det å gjere barnehagelæraren lite synleg ei bevisst svekking av mandatet og autonomien til barnehagelæraren? Rammeplanen framhevar at barnehagelæraren er utdanna spesielt for å ta i vare barnehagen sine oppgåver, men *personalet* vert nytta til og med når det gjeld kollektive refleksjonar om pedagogisk arbeid. Tilsvarende er å finne i strategien for kompetanse og rekruttering. Dette kan vere eit politisk grep for å sosialisere barnehagelæraren inn i eit system av spelereglar bestemte av aktørar utan barnehagefagleg kompetanse, noko som reduserer barnehagelæraren til det Hellesnes kallar objekt for politiske prosessar, styring og kontroll, heller enn å vere tenkjande, frigjord og handlande. Korleis kan vi elles forstå at ei så kunnskapsrik og dyktig profesjonsgruppe ikkje vert meir synleggjort for si komplekse og viktige profesjonsrolle?

TRYLLESTØV ELLER KLOKSKAP?

Intensjonen kan sjølvsagt vere at barne-

Hege Fimreite

stipendiat i pedagogikk ved Høgskulen på Vestlandet
hege.fimreite@hvl.no

„Sjølv vert eg møtt med kritiske røyster fordi eg forskar på barnehagelæraren sitt fagfellesskap utan å inkludere heile personalet.

LITE NEMNT: I Rammeplan for barnehagens innhald, finn vi barnehagelærar nemnt éin gong, medan personalet er nemnt 51 gongar. Er det å gjere barnehagelæraren lite synleg ei bevisst svekking av mandatet og autonomien til barnehagelæraren? Illustrasjonsfoto: Adobe Stock

hagelæraren skal finne sitt ansvar og strø om seg med eit pedagogisk tryllestøv, utan støtte i styringsdokumenta. Den «snille og vennlege» barnehagekulturen som kviler i ein sjølvtilfreds konsensus, der alle skal inkludert på lik linje, er i beste fall misforstått «likeverd». Om barnehagen har ein symmetrikultur, der alle skal meine likt om alt, vert barnehagelæraren sin fagkunnskap lite synleg og verdsett. Sjølv vert eg møtt med kritiske røyster fordi eg forskar på barnehagelæraren sitt fagfellesskap utan å inkludere heile personalet. Eit samfunn prega av aukande krav og styring treng autonome barnehagelærarar som utøver pedagogisk klokskap i profesjonelle læringsfellesskap. Slik kan barnehagelærarane få tak i maktforhold og skjulte faktorar, og vert vanskelegare å kontrollere. Som Hellesnes uttrykkjer det: «Dei får klarlagt kva dei er bestemte av, og vert dermed vanskelegare å bestemme over!» La barnehagelæraren sin kunnskap verte synleg og verdsett!

– Vi må fortelle hvorfor det er viktig med barnehagelærere

Skal jeg la Ahmed og Siri ordne opp i leken selv, eller gripe støttende inn? En rekke slike avgjørelser må barnehagelærerne ta hver dag. Det må møtes med faglighet.

Utdanningsforbundet vil ha en barnehagelærernorm som utgjør minst én barnehagelærer per seks barn under tre år, og én barnehagelærer per tolv barn over tre år. Det er det flertall for på Stortinget, og det er nok barnehagelærere. Likevel må vi nok gjøre en innsats. Vi må fortelle hvorfor det er viktig. Jeg havner ofte i diskusjoner om hvorfor vi trenger flere barnehagelærere, det viktigste må vel være flere hender og fang? Jeg er uenig.

KOMPLEKS HVERDAG

«Hvis alle barn i gruppen skal få erfare en helhetlig pedagogikk, som lov og rammeplan forutsetter, kreves det en kompleks innsats fra barnehagelærerens side», skriver Berit Bae. Jeg tror hun har rett, og vi må vise frem det komplekse. Noen ganger er det komplekse og det hverdagslige det samme. Og da blir vi redde for at det vi snakker om, er for enkelt eller trivielt. Men som Bae også i sin forskningskarriere har vist: Det interessante ligger i det alminnelige.

Jeg vet ikke hvor mange interaksjoner en barnehagelærer har med en barnegruppe i løpet av en dag. 2000? 1000? Det er i hvert fall mange.

20 SEKUNDER PÅ EN AVGJØRELSE

Alle disse små, korte samtalene med barna skal møtes med faglighet – i løpet av 20 sekunder skal barnehagelæreren vurdere: Hvordan skal jeg dempe initiativet til Ole, slik at jeg kan få løftet frem Nils sitt initiativ denne gangen? Samtidig ser jeg i sidesynet at leken mellom Ahmed og Siri er på vei til å gå skeis; skal jeg la dem ordne opp i dette selv, eller

skal jeg gripe støttende inn? Jeg må la det gå, fordi jeg akkurat legger merke til at Kris, som fortsatt er på øvingsstadiet i å skjenke melk, strekker seg mot melkepakka. Det flyter melk på bordet. Jeg oppmuntrer Kris til å hente papir for å tørke opp, og forsikrer han om at det ikke gjør noe. Igjen ser jeg Ahmed og Siri i sidesynet og konkluderer med at leken deres flyter videre. Det var riktig ikke å gripe inn. De klarte å komme seg videre på egen hånd.

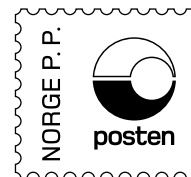
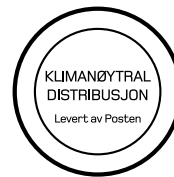
KREVER FAGLIG SKJØNN

Dette hverdagslivet som utspiller seg, kaller Bae for komplekse samspillskontekster, og det krever en barnehagelærerrolle med stor simultankapasitet. En må være i stand til å skifte perspektiv og posisjon raskt og ofte. Ifølge Bae forutsetter dette varierte relasjonelle kvaliteter og forskjellig kunnskap som kan brukes i ulike situasjoner. Valg og dilemmaer må barnehagelærerne forholde seg til hele tiden. Å lede en barnegruppe og å samhandle med barn er komplekst, og mange hensyn må balanseres samtidig. Det krever godt faglig skjønn for å gjøre disse vurderingene. Det er komplekse prosesser som ligger bak noe som kan se veldig enkelt ut. For barna kan det være avgjørende at disse møtene oppleves som gode. Møtte de barnehagelærere som så dem, bekreftet dem og hjalp dem til å få trua på seg selv? Det kan være avgjørende for deres utvikling og opplevelse av mestring og egenverd. Selvsagt er det viktig at så mange som mulig blir kvalifisert for en så viktig oppgave. Det skulle bare mangle.

Ann Mari Milo Lorentzen

leder for Kontaktforum barnehage i Utdanningsforbundet
annmarimilo.lorentzen
@utdanningsforbundet.no

Returadresse:
Første steg
Utdanningsforbundet
Postboks 9191 Grønland
N-0134 Oslo

Digitalt kveldskurs Margareta Öhman 21. januar

INNENFOR OG UTENFOR

Å kunne se og møte ulike typer av krenkende handlinger er alle pedagogers plikt. Hva kan en slik sosial verktøykasse inneholde av strategier? Hvilken guiding trenger barna? Hvordan støtter vi i barnehagen best det enkelte barn? Hvordan arbeider vi med gode gruppeprosesser?

Kurset streames live slik at du kan delta fra barnehagen eller hjemme.
Les mer om kurset på utviklingsforum.no! Perfekt for personalmøte!

NY VIKTIG BOK: INNENFOR OG UTENFOR

Margareta Öhman har skrevet en bok som støtte for pedagoger i arbeidet med å skape et positivt utviklingsklima som fremmer ikke-diskriminering og holdningen at alle er like mye verdt – og der krenkende handlinger ikke får danne negative spillmønstre i gruppen. Ved hjelp av eksempler beskrives ulike situasjoner der pedagoger veileder barna gjennom etiske dilemmaer og konflikter, og der de støtter barns selvregulering når sterke følelser er i omløp.

Kr 398,- les mer om boken og bestill fra barnehagebutikken.no

Som nytt medlem i Pedagogisk Bokklubb får du boken for kr 298,- og du kan velge deg en gratis velkomstbok. Sjekk inn på pedagogiskbokklubb.no!

